

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAPLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1936 YILI TÜRK BASININDA
CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL
VE TÜRK İNKİLÂBİ**

HAZIRLAYAN

YÜKSEL TURAN

TEZ DANIŞMANI

Dr. SERKAN TUNA

İSTANBUL, 2010

TEZ ONAY SAYFASI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında 2901040010 numaralı Yüksel TURAN'ın hazırladığı "1936 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk İnkılabı" konulu YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, LİSANSÜSTÜ Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 13.07.2010 Cuma günü saat:13.30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ~~... 'ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANATI (2)	İMZA
Öğr.Gör.Dr.Serkan TUNA (Danışman)	Kabul	
Doç.Dr.Mustafa AYDIN	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.Aynur SOYDAN ERDEMİR	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.Cevahir KAYAM	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.Şamil ÜNSAL	Kabul	

DÜZELTME

1. Üç bölümden oluşan tezin Özet, Önsöz ve Değerlendirme kısmında değişiklikler ve düzeltmeler yapıldı.
2. Giriş bölümüne gazetelerdeki köşe yazılarından eklemeler yapıldı.
3. Tezin ilk hazırlanışındaki gereksiz tekrarlar çıkarıldı.
4. Tezin dili 1936 yılının basın dilinden arındırılarak daha sade bir Türkçe'ye kavuşturuldu.
5. Olaylar arasındaki kopukluklar giderilerek olaylar bir bütün olarak düzenlendi.
6. Dipnotlar ve kaynakça arasında ki düzenlemeler yeniden gözden geçirilerek düzenlendi.
7. Teze yeni birtakım maktelelerden alıntılar eklendi.
8. Tezde ki yazım hataları ve dilbilgisi hataları düzeltildi.
9. Tezdeki zaman belirsizlikleri ve çelişkileri düzeltildi.
10. Belirtilen düzeltmede teze eklenen kaynaklar yararlanılan köşe yazıları şunlardır:

VURAL, Yaşar, Atatürk Dönemi Maliye Politikaları, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı20, Nisan 2008

Falih Rıfki Atay, "23 Nisan" **Ulus**, 23 Nisan 1936 s.1

Falih Rıfki Atay, "Kemalizm Hükümetçiliği" **Ulus**, 3 Mayıs 1936, s.1

Falih Rıfki Atay, "19 Mayıs" **Ulus**, 19 Mayıs 1936 s.1

Falih Rıfki Atay, "Sıhhileşen Türkiye", **Ulus**, 6 Kasım 1936,

Falih Rıfki Atay, "Boğazlar Konferansı", **Ulus**, 23 Haziran 1936, s. 1.

Falih Rıfki Atay, "Kurtuluşlardan", **Ulus**, 24 Mart 1936, s. 1.

Falih Rıfki Atay, "Boğazlar", **Ulus**, 5 Temmuz 1936, , s. 1.

Falih Rıfki Atay, "Boğazlar", **Ulus**, 5 Temmuz 1936, , s. 1.

Falih Rıfki Atay, "Son Vaziyet", **Ulus**, 10 Temmuz 1936, No: 5370, s. 1.

Falih Rıfki Atay, "Prensip Meselesi", **Ulus**, 10 Kasım 1936, s. 1.

Falih Rıfki Atay, "Gene Boğazlar", **Ulus**, 14 Temmuz 1936, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, "Montreux Müzakereleri", **Ulus**, 18 Temmuz 1936, s. 1

Falih Rıfki Atay, "Suriye ve Sancak", **Ulus**, 25 Eylül 1936, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, "Sancak'ta", **Ulus**, 6 Aralık 1936, s. 1.

Falih Rıfki Atay, "Madem ki Sormadınız", **Ulus**, 19 Aralık 1936, s. 1.

Yunus Nadi, "*Sancak er geç bir Türk idareciye mazhar olacaktır*" **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1936, s.1.

Yunus Nadi, "Hatay sancağının durumu" **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1936, s.1

M. Saffet Ergin, 1936; "*İnkılap Terbiyesi*" **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1936.s.1

İsmail Habib, 1936; "*Yurttan yazılar*" **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1936.s.1.3

Peyami Safa, 1936; "*Kâğıt*" **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1936.s.1,3

Yunus Nadi, 1936; "*Sancak er geç bir Türk idareciye mazhar olacaktır*" **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1936 s.1

Yunus Nadi, 1936; "*Bilginin her çeşidinde Avrupa seviyesine çıkmalıyız*" **Cumhuriyet**, 9 Mart 1936.s.1

M. Saffet Ergin, 1936; "*Muassır Avrupa Medeniyeti Nasıl İnkışaf Etti*" **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1936

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3

I.BÖLÜM

1936 YILI TÜRK BASININDA

CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

1.1. 1936 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL'İN YURTTIÇI GEZİLERİ.....	11
1.2. GAZİ MUSTAFA KEMAL'E YAPILAN KOMPLO ve MAHKEMESİNİN, BASINA YANSIMASI.....	23
1.3. CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN YABANCI DEVLET ADAMLARI VE TEMSİLCİLERİ İLE GÖRÜŞMELERİ VE YAZIŞMALARI.....	25
1.3.1. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yazışmaları.....	25
1.3.2. Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri.....	30

1.4. SOSYAL, KÜLTÜREL VE ASKERİ YAŞAMDA CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK.....	32
1.5. CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN 1936 YILI MECLİS KONUŞMASI.....	50

II. BÖLÜM

1936 YILI TÜRK BASININDA TÜRK İNKİLÂBİ

2.1. EKONOMİ ALANINDA TÜRK İNKİLÂBİ.....	57
2.1.1. 1936 Genel İktisat Politikası.....	57
2.1.2. 1936 da Açılan Ve Temeli Atılan Sanayi Kurumları.....	59
2.1.3. Yabancı Devletlerle Yapılan Ticari Antlaşmalar.....	63
2.1.4. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Faaliyetleri.....	64
2.1.5. İmar, Ulaşım Ve Demiryolu, Havayolu Gelişmeleri.....	66
2.2. EĞİTİM ALANINDA TÜRK İNKİLÂBİ.....	71
2.3. SANAT ALANINDA TÜRK İNKİLÂBİ.....	76

III. BÖLÜM

1936 YILI TÜRK BASININDA DIŞ POLİTİKA

3.1. BASINDA YABANCI DEVLET ADAMLARININ TÜRKİYE ZİYARETLERİ VE TÜRK İNKİLÂBINA AİT GÖRÜŞLERİ.....	80
---	----

3.1.1. İngiltere Kralı 8. Edward'ın Türkiye Ziyareti ve Atatürk'le Görüşmesi.....	81
3.1.2. Türk Devlet Adamlarının Yabancı Devlet Adamlarını Ziyaretleri ve Görüşmeleri.....	87
3.2. DIŞ POLİTİKADA MONTREUX BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ.....	90
3.3 1936 YILINDA DA YAPILAN DİĞER ANTLAŞMALAR.....	107
3.4. 1936 YILI TÜRK BASININDA HATAY MESELESİ.....	107
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	119
MAKALELER	120

ÖZET

Tez çalışmamızın temelini oluşturan 1936 yılı özellikle dış politikanın ağırlıklı olarak etkinliğini Türkiye’de hissettirdiği bir dönemdir. Türkiye hem çıkarlarını koruyarak hem de dünya barışına katkı sağlamak amacıyla 1936 Montreux boğazlar sözleşmesini imzalamıştı. Türkiye tarafsız dış politikasını koruyarak Hatay sorununu çözümüne yönelik de gerçekçi bir çaba göstermeye başlamıştı. İçerde ise ekonomi, imar ve eğitim alanında planlı çalışmalar devam etmekteydi. Özellikle ikinci beş yıllık sanayi planı doğrultusunda çabalar sürerken, 1934-1938 yılları arasında uygulanan I. Beş yıllık sanayi planı doğrultusunda İzmit kâğıt fabrikası üretime başlamış ve önemli demir yollarının millileştirilmesi çalışmalarına ağırlık verilmişti. Devlet bu politikalarda başarı sağlamaya çalışırken, Türk insanı ise yurdunun doğal kaynaklarını tanıma ve kullanma yeterliliği kazanmaya çalışıyordu. Kültürel alanda yapılandırılan kurumlar, topluma yeni cumhuriyet ideolojisini kazandırma etkinliklerinde bulunuyordu. Diğer taraftan bu görev sürdürülürken ulusal geçmişi, dili, ve estetik beğeniyi, geliştirmeye yönelik görevlerini de ihmal etmemişlerdi. Dönemin Türk basının da bu faaliyetlerin halka duyurulması, yeni Türkiye ideolojisinin yerleşmesi için yoğun bir çaba gösterilmekteydi. Sosyal dönüşümü anlamak ve bunu halka anlatmak basının temel göreviydi. İnkıpların önem ve hedeflerini basit bir dille halka anlatmak da basının temel amaç ve etkinliğiydi. Tez çalışmasında faydalandığımız basın da bu ilkeler doğrultusunda oluşturulmuş ve yayın yapan unsurlardı. Bu tez çalışmasında 1936 yılının hükümet ve devlet politikası, halkın bilinç düzeyi, yönelimleri basına yansımaları farklı gazetelerden incelenmeye çalışıldı. Özetle bir yılın basına yansımaları tüm yönleriyle detaylı bir şekilde incelenmeye çalışıldı.

ABSTRACT

The year 1936 is the basis of our thesis. In this mainly period, Turkey was influenced from the foreign policy, predominantly. Turkey signed an agreement which is called Montreux Convention to protect the benefits and to contribute to world peace in 1936. Turkey protected of its objective foreign policy. By the way, it also began to attempt realistic solving to the Hatay problem. Turkish people tried to know national sources and traid to use them. Configured in the field of cultural institutions events while in this task from the other side hand their national history, language, and the aesthetic appreciation, had not neglected their duty to develop. Turkish press of the period of these activities to publicize the new Turkey to settle an intense effort of the images of ideology. Social transformation and to understand it was the basic task of the public to tell the press. Importance and objectives of the Revolution a simple language to tell the public the basic aims and activities of the press was. Thesis, these principles are also in the press that we use have been created and the factors that were broadcast.

KISALTMALAR

a.g.e:	Adı geen eser
CHF:	Cumhuriyet Halk Fırkası
C.H.P:	Cumhuriyet Halk Partisi
Dr:	Doktor
İ.Ü:	İstanbul Üniversitesi
Prof:	Profesör
T.C :	Türkiye Cumhuriyeti
M.C :	Milletler Cemiyeti

ÖNSÖZ

Gazeteler, günlük, haftalık olarak düzenli ve güncel olaylara ilişkin haber, görüş ve makalelerle kamuoyunun ilgisini çekecek başka bilgileri de içeren kitle iletişim araçlarıdır.

İletişim araçları geniş insan yığınlarının değerlerini, inançlarını, alışkanlıklarını, yargılarını etkileme olanağı sağlamaktadır. O halde gazeteler toplumu yönlendirme, biçimlendirme ve belirlenen amaçlara uygun bir yapıyı kazandırma olanağına sahiptir.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal de yeni rejimin yerleşmesinin kökleşmesini sağlayacak fikirleri yayma görevini gazetelere vermiştir. Gazeteler günümüzde de demokrasinin önemli bir ölçütü ve kitlelerin kamu yaşamına etkin katılımını sağlayacak bir araç olduğuna göre, yeni rejimi ve inkılapları da en iyi gazeteler yansıtabilecektir. İşte bu çalışmada Türk İnkılap Tarihinde önemli dönüm noktalarından olan 1936 yılını seçerek, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in bu yıl içindeki başlıca faaliyetlerini ve yine bu yıl içinde gerçekleştirilen inkılapların kamuoyuna yansıyış şekli ile ele alındı.

Ulus gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi ve Akşam Gazetesi, gerçekleştirdiğimiz bu çalışmamızda; gazetelerin günlük nüshalarındaki haberler, makaleler incelenerek 1936 yılının genel portresi çizilmeye çalışıldı.

Cumhuriyet, Ulus ve Akşam gazeteleri çalışmanın esas kaynağı olmuştur. Nitekim Cumhuriyet ve Ulus, Cumhuriyet rejiminin siyasal sözcüsü durumundaydı. Buna rağmen bu çalışmamızın daha detaylı olabilmesi için üçüncü bir kaynak olarak, Akşam Gazetesini seçtik. Araştırmamızda her üç gazetenin tüm nüshaları tarandı. Hatta bazı özel günlerde gazetenin çıkan ikinci baskısı ve ekleri dâhil incelendi. Haberler ve olayların ele alınışı açısından tüm gazeteler arasında büyük farklılıklar olmamakla beraber bir gazetede eksik kalan yönler, diğer gazeteden tamamlanılmaya çalışıldı. Ayrıca dış dünyanın Türkiye'deki inkılâplara ve olaylara bakış açısı da, bu gazetelerde

yer alan dış kaynaklı haberler ve makalelerle incelen gazetelerde işlendiği kadar yansıtılmaya çalışılmıştır. Konuların daha iyi anlaşılması açısından bibliyografyada gösterilen eserler ve makaleler de gözden geçirilerek dipnotlarda belirtilmiştir.

Üç bölümde ele aldığımız tezimizi oluşturan konular hakkında daha önce de çalışmalar yapılmışsa da biz bu çalışmamızda Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in ve Türk İnkılâbının bir yılını tüm yönleriyle ele alarak, olayların gelişimi ve kamuoyunun üzerindeki etkileri ile gözler önüne sermeyi amaçladık. Bu çalışmamızda gözden kaçan eksiklerimiz olacağı şüphesizdir. Fakat tüm eksiklerimize rağmen ileride Atatürk ve Türk İnkılâbı konusunda araştırma yapacaklara farklı bir bakış açısı sağlaması açısından bu çalışmamızın faydalı olmasını ümit etmekteyiz.

Tez konusunun belirlenmesi dahil olmak üzere, çalışanın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve çalışmalarımı yönlendiren Değerli Hocam Dr. Serkan TUNA'ya teşekkürlerimi sunarım.

İSTANBUL, 2010

Yüksel TURAN

GİRİŞ

İstanbul'dan ayrılıp 19 Mayıs 1919' da Samsun' da Anadolu topraklarına ayak basan Mustafa Kemal Paşa'nın kararı " *Milli egemenliğe dayanan, kayıtsız, şartsız bağımsız bir Türk Devleti kurmaktı.*¹ Bunu gerçekleştirmek için milli bir teşkilat oluşturmaya çalıştıktan sonra Amasya Genelgesi'ni yayınlamış, Erzurum ve Sivas Kongrelerine başkanlık etmişti. Bu kongrelerde, daha sonra Misak-ı Milli adını taşıyacak olan istiklâl programının başlıca esasları ve usulleri saptanmıştı.² Türk Milleti'nin tam bağımsızlık bilincini ortaya koyan, ekonomik gelişmeyi engelleyen tüm hareketleri reddeden Misâk-ı Milli kararları 28 Ocak 1920' deki Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilmişti. Bundan sonra İstanbul' un resmen işgal edilerek, meclisin dağıtılması üzerine Ankara'da 23 Nisan 1920' de TBMM açılmıştı. TBMM içte saltanat ve hilafete, dışta ise işgalci güçlere karşı mücadele etmekteydi. 23 nisan 1920 de TBMM'nin açılışını Falih Rıfki Atay 1936 yılında köşesinden şu şekilde dile getirmektedir;

*23 Nisan 1920 de Türkiye iki parçadan oluşmaktadır. Bir tarafta padişah ve hükümeti diğer tarafta Atatürk ve milleti vardır. Padişah ve hükümeti için ülkenin kaderi galip devletlere bağlıdır. Atatürk içinse dava basittir.*³ *Bu millet ancak kendi kendisini kurtarabilir. Bu gayretlerden ve kararlılıktan sonra Anadolu'da ki mücadele İtilâf devletlerine karşı büyük başarıya ulaştırılmış ve çok güç koşullara rağmen büyük bir zafer kazanılmıştı.*

Bu zorlu ve başarılı süreçten sonra gelen 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması, 20.yüzyılda emperyalizme karşı milli kurtuluş savaşını başlatan ve başarıyla

¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.1. TTK Yayınları, Ankara , 1986, s.19

² Özkan Tikveş, **Türk Devrim Tarihi** Dersleri, İzmir 1978, s.22

³ Falih Rıfki Atay, "23 Nisan", **Ulus**, 23 nisan 1936, s.1

sonuçlandıran Türk Milletinin, kendisine bağımsız yaşama hakkı tanımak istemeyen düşmanlarına savaş meydanlarından sonra barış masasında da bu hakkını kabul ettirininin bir belgesi olmuştu. Lozan'dan sonra Türkiye sürekliliğini ve gelişmesini sağlamak üzere toplum hayatında köklü değişiklikler ve önemli inkılâp hareketlerine girişilmişti.⁴

Siyasi alanda büyük değişimler gerçekleşmiş 1 Kasım 1922' de Saltanat kaldırılmış, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve 3 Mart 1924' te de hilâfet kaldırılarak laik bir düzen için önemli adımlar atılmıştı.

Gazi Mustafa Kemal her devrimden önce çıktığı yurt gezilerinde devrimin ilkelerini anlatmış, milletinin onayını almıştı. Zaten Mustafa Kemal'in yurt gezilerindeki amaçlarından biri de; güvencesi ve dayanağı olan milletiyle, ayağına giderek yakın diyaloglar kurması, ona yapacağı devrimleri anlatması, onu dinlemesi, karşılıklı fikir alışverişi içinde milletiyle tek vücut olmasıdır. Şapka devrimini yaparken, devrimden önce, o güne dek kendisini yüz yüze hiç görmemiş olan Kastamonu' ya elinde şapkasıyla gitmiş, harf devrimini bir toplulukta halkın içinde başlatmış, daha bu devrime ait kanun çıkmadan önce, devrimin başöğretmeni sıfatıyla şehir şehir dolaşarak elinde tebeşir, meydanlarda kurulan tahtalarda halkına yeni harfleri göstermişti. Her uğradığı köy, kasaba ve şehirde, milletini çevresinde tek bir yürek tek bir ses olarak görmüş, kendisine karşı gösterilen saygı ve bağlılığı şahsına mâl etmeden milletinin bir temsilcisi olarak yine milletine bağışlamıştı.⁵

Bu arada siyasal alanda yapılan inkılâplara da devam edilmiş ve demokratik yaşamın vazgeçilmez unsuru olan siyasi partilerin kurulması çalışmaları da başlamıştı.

TBMM'de var olan pek çok grubun, ortak bir çalışma konusunda başarılı olamamaları üzere, Mustafa Kemal duruma bizzat müdahale ederek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasını sağlamış ve grup başkanlığına seçilmişti. Buna muhalif olanlar da ayrı bir grup oluşturunca, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının

⁴ Sabahattin Özel- Ali İhsan Gencer, **Türk İnkılap Tarihi**, Der yayınları, 2005, s.208

⁵ Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri**, İş Bankası yay, s.159, Ankara , 1975

oluşturduğu gruba I. grup, diğerlerine II. grup denmişti. Bu grup çalışmasından sonra sıra siyasi bir partinin kurulmasına gelmişti. Mustafa Kemal Paşa Ankara’ da Hakimiyeti Milliye, Yeni Gün ve Öğüt gazetelerine Halk fırkası adıyla siyasi bir parti kurma niyetinde olduğunu açıklamış, sonraki yurt içi gezilerinde bu konuyla ilgili olarak halkla uzun uzun konuşmuş, fikirlerini almış ve ne yapmak istediğini anlatmıştı. 1 Nisan 1923’ te yapılması kararlaştırılan mebus seçimlerden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkasına dönüşmüş, 9 Eylül 1923’te kuruluşunu tamamlayarak yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk siyasi partisi olmuştur.

Partinin kuruluşu 9 Eylül 1923’ de tamamlanmış ancak; buna rağmen Meclis içinde huzur ortamı sağlanamamıştı. Yeni Meclis’ e giremeyen II. Grup üyeleri ve inkılâp karşıtları bütün ülke çapında, hükümete karşı muhalefete başlamışlardı. İçinde Gazi Mustafa Kemal’in en yakın arkadaşlarının da bulunduğu bu muhalif grup, Parti’nin Meclis üzerinde baskı yaptığını söyleyerek bunun kaldırılmasını istiyordu. Memleket dahilinde gittikçe şiddetlenen bu fikir ayrılıkları, 17 Kasım 1924’ de yeni bir partinin doğmasına neden olmuştu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı ile kurulan bu partinin Genel Başkanı Kâzım Karabekir, ikinci Başkanı Rauf Orbay’dı. Ali Fuat Cebesoy da genel sekreterlik görevini üstlenmişti. Dine karşı saygılı oldukları propagandası ile muhalefete başlayan bu parti kısa zamanda gerici güçlerin toplanma merkezi haline gelmişti. Parti Şeyh Sait isyanına dayanılarak ve kapatılmıştı. Partinin yapısı 25 Eylül 1930’daki hakimiyeti milliye gazetesinde şu şekilde değerlendirilmişti; “ *Nitekim başından sarıĝı alınan saftanın henüz hıncı dinmemiştir. Altından koltuĝu çekilen mektepsiz hakimin dişlerindeki gıcirtı geçmemiş, köylüye yüzde yüz faizle borç veren tefecinin borçluyu hapsedememesinden doğan hiddeti henüz sukûn bulmamıştır.*⁶ Bunun yanında Falih Rıfki atay tüm bu tartışma sürecini 1936 da değerlendirirken musrafa kemal’in tutumunu şu şekilde kaleme almıştı;

*Atatürk’ün en büyük gururu Türk milletinin evladı olmaktır.hiç kimse bu millete onun kadar bağlanmamıştır. o milletine ne kadar güvendiye milletide ona o kadar inanmıştır. Atatürk kendine ve iktidara dayanak olarak sadece milletini almıştır.*⁷

⁶ **Hakimiyeti Milliye**, 25 Eylül 1930, s.2

⁷ Falih Rıfki Atay, “Kemalizm hükümetçiliği” **Ulus**, 3 Mayıs 1936, s.1

Sonuçta yeni partinin muhalefeti ülkede yer yer karışıklarını çıkmasına neden olmuş ve doğuda ülke bütünlüğünü bozmayı hedef alan Şeyh Said Ayaklanması çıkmıştı. Bunun üzerine Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, irticayı kışkırttığı gerekçesi ile 3 Haziran 1925'te Bakanlar Kurulu kararıyla tahrir-i sükun kanununa dayanılarak kapatılmıştı.⁸ Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmış, halkın böyle bir oluşuma henüz hazır olmadığını gören Gazi Mustafa Kemal çok partili hayata geçiş için biraz daha bekleme kararı almıştı.

Siyasal alandaki inkılâplar zaman zaman yaşanan aksaklıklara rağmen hızla devam ederken, diğer yandan da ekonomik alanda önemli adımlar atılıyordu. Savaşlar yüzünden harap olmuş, yanlış politikalar yüzünden siyasal ve ekonomik bağımsızlığını yitirmiş temel sektörlerini yabancı şirketlerin yatırımlarına bağlamış bir devletin yıkıntıları üzerine; siyasal ve ekonomik bağımsızlığını kazanmış, kendi kendine yeterli bir devlet kurulmaya çalışılıyordu.⁹ Gazi Mustafa Kemal, bu konuda gerçekçi önlemleri almak için daha Cumhuriyeti bile ilan etmeden önce 17 Şubat 1923' de İzmir' de Türkiye İktisat Kongresi'ni toplamıştı. Kongre ekonomik kalkınma için ortak amaçlar ve bu amaçları gerçekleştirecek yöntemleri araştıracaktı. Toplantı sonucunda devlet müdahalesinden uzak, özel sektörün öncülüğünde bir kalkınma politikası yürütülmeye karar verilmişti.¹⁰ Ekonomi de canlanma milli bir politikayla olacaktı. Bunun için ilk olarak tarım ve ticaret kesimini hedef olan çalışmalar yapılmıştı. Tarımı canlandırmak için köylüye kredi sağlayan Ziraat Bankası en büyük görevi üstlenmiş, 1924'de İş Bankası kurulurken, 1925' de küçük esnaf ve büyük sanayiye yardım için Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştu. 1927' de Teşvik-i Sanayi Kanunu yenilenmişti.¹¹

⁸ Ali İhsan Gencer ve Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul: Der Yay, 1997, s.231.

⁹ Ünsal Yavuz, **Atatürk, İmparatorluktan Milli Devlete**, Ankara: TTKY, 1990, s.89

¹⁰ Afet İnan, **İzmir İktisat Kongresi**, Ankara, TTKY,1989

¹¹ Ali İhsan Gencer ve Sabahattin Özel, **a.g.e.** s.268

Hükümet imkânları elverdiği ölçüde ekonomiyi geliştirmeye çalışıyordu. Fakat tüm iyi niyetli çabalara rağmen istenilen düzeyde gelişme sağlanamamıştı. 1923-1929 yılları arasında Türk lirası hızla değer kaybetmişti. Ticaret açığı ise gün geçtikçe büyüyordu. Duvun - ı Umumiye borçları yüzünden ekonomi bir türlü toparlanmamıştı. Her yıl bu borçların taksitini ödemek zorunda kalan hükümetin piyasada para toplaması enflasyon neden oluyor, hayat pahalılığı gün geçtikçe artıyordu. 1929' a kadar geçen süre içinde uygulanan iktisat politikalarında önemli bir değişiklik göstermeyen Türkiye' de, daha çok liberal olarak nitelendirilen politikalar uygulanmamıştı. 1929' da tüm dünyayı alt üst eden Dünya Ekonomik Buhranının çıkması; henüz gelişmekte olan Türkiye ekonomisini de etkilemişti. Türkiye buhranının daha çok kapitalist ülkelerde etkisinin hissedildiğini görünce, 1930 yılı başlarında izlediği ekonomik politikayı değiştirme kararı almıştı. Devlet artık ekonomik hayatta etkisini daha çok daha yoğun bir şekilde hissettirecekti.¹² Cumhuriyetin kuruluş dönemini simgeleyen önemli hareketlerden biri de demir yolu siyasetiydi. 1924' de başlayan demir yolu çalışmaları Türkiye'nin geleceği için ayrı bir önem taşıyordu. Demiryolları sadece ulaşım ve ticaret açısından değil, savunma açısından da büyük öneme sahipti. Cumhuriyetin ilk yıllarında 4083 km'yi bulan demiryollarının çoğu yabancı şirketlerin imtiyazı altındaydı. Cumhuriyet Türkiye'si bir yandan milletin kaynakları ile milli çıkarlara uygun demiryolu projeleri uygulamaya koyarken, diğer taraftan da yabancı şirketleri elindeki demiryollarını satın alıyordu.

Cumhuriyet Türkiye'sinde ki bayındırlık faaliyetleri sadece demiryolları ile sınırlı kalmamış, Ankara başta olmak üzere uzun yıllar süren savaşlarla harabe haline dönen Anadolu, yeniden imar edilmeye başlanmıştı.

Türk inkılâbını diğer inkılâp hareketlerinden ayıran en önemli yanı Türk kadınına kazandırdıklarıydı. Gazi, kapalı bir vazo içinde, kafes arkalarında tutulan kadını lââyık olduğu yerde görmek istiyordu. Türkiye' deki ekonomik ve sosyal geriliğin başlıca nedeni kadının hayattan uzaklaştırılmış olmasıydı. İlerleme için Türk kadını da milli çabalarda erkeğe eşit oranda katkıda bulunmalıydı. Bunun için öncelikle kadının toplum içindeki yeri belirlenmeliydi. Gazi, bu konudaki savaşı sadece sözle değil, bizzat kendisi

¹² Paul Gentizon, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, çev. Fethi Ülkü, Ankara 1983, s.272

örnek olarak yürütmüştü. Latife, Hanım'la evlenmesi sırasında yapılan törende Türkiye'de eskiden beri uygulanan gelenekleri bir kenara ittiği bilinmektedir. Evlenme töreni bir Pazartesi günü olmuştu; oysa o zamanlar evlenme törenlerini Perşembe günleri yapmak adetti.¹³

Türkiye'nin Lozan'dan sonra dış siyasetinde daha çok batıya yönelmesine rağmen doğulu devletler de ilişkilere önem vermiş, başta Afganistan olmak üzere sıkı dostluklar kurulmuştu. Ancak Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler sınır bölgesindeki aşiretlerin yarattıkları sınır uyuşmazlıkları yüzünden zaman zaman gerginleşmişti. Suriye sınırı Hatay meselesine dayalı olarak 1939 'a kadar devam etmişti ve Irak sınırı ise 1926 yılında yapılan Ankara antlaşması ile Musul şehrinin Irak'a verilmesiyle Türkiye'nin arzusunun dışında çözülmüştü. Türkiye'nin komşuları dışındaki diğer ülkelerle olan ilişkileri daha çok ticaret işbirliğini sağlayan ikili antlaşmalar ve dostluk antlaşmaları şeklinde devam ediyordu.¹⁴

Anlaşıldığı üzere Gazi Mustafa Kemal'in başlattığı inkılap hareketleri ile medeniyet ve demokrasi yolunda önemli adımlar atan Türkiye, 1923-1930 yılları arasında bir taraftan inkılapları gerçekleştirmeye çalışırken, diğer taraftan dünya devletleri arasında yerini almaya çalışıyordu. Türkiye izlediği bu yeni yolda zaman zaman zorlu engellerle karşılaşmıştı. Yapılan yeniliklere halk tarafından benimsenmekte sıkıntılı idi. Bütün yenilikleri biranda kabullenmek biraz zor insani bir duygu olduğuna göre; eski adetlerin ve alışkanlıkların kısa zanda terkinin beklemek zaten mümkün değildi. Ayrıca Türkiye henüz büyük devletler üzerinde etkili bir dış politika uygulamakta sıkıntı çekmekteydi. Bu girişimlerde Türkiye'nin barışçı politikasını uygulamasında zaman zaman zorluklar çıkarılıyordu; fakat buna rağmen Türkiye, iç politikada gerçekleştirdiği inkılaplarla ve dış politikada takip ettiği bağımsızlık anlayışı ile irili ufaklı pek çok millet için örnek teşkil etmeye devam ediyordu ve edecekti de.

¹³ Paul Gentizon, a.g.e. s.255

¹⁴ Ali İhsan Gencer - Sabahattin Özel, a.g.e. s.273

Dış politikada karşısına bu sıkıntılar özellikle İngiltere ile Musul sorununun çözümünde , Fransa ile Hatay sorununun çözümünde Yunanistan ile nüfus mübadelesinde , milli bir iktisat politikasının uygulanmasında, somut olarak hissedilmişti.

Dış politika Türkiye ülke içindeki yapılanma ve ihtiyaçların paralelinde bir çizgi izleyerek, içeride ve dışarıda barışın gölgelenmemesi için, bütün uluslararası hukuki ve siyasi tedbirlere uymuş, 5 Haziran 1926'da İngiltere ile imzaladığı antlaşma ile Milletler Cemiyeti'nin yaklaşımının prensip edineceğini ispatlamıştı. Türkiye'nin çağdaşlaşma yönünde attığı adım da onun bu cemiyet içinde bulunması konumunun meşruiyetini sağlamlaştırıyordu. Bu doğrultuda hareket etmeye devam edecek ve sonunda Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti'ne girecekti. Türkiye, sınırlarının güvenliğini sağlamak için ittifak arayışlarına girmiş, 9 Şubat 1934'te Balkan Antantı'nın kuruluşunda Yunanistan'la birlikte öncülük yapmıştı. Balkan Antantı'nın üyelerinden Romanya ve Yugoslavya'nın, aynı zamanda Küçük Antant içinde Fransa'nın müttefiki olmaları, Türkiye'yi Fransa ve İngiltere'ye yakınlaştıran haklardan birini oluşturmaktaydı. İtalya'nın 1935'te Habeşistan'a saldırması, Doğu Akdeniz'in güvenliğinden endişeye düşen Türkiye, Fransa ve İngiltere'yi birbirine daha çok yakınlaştırmıştı. 1936 yılında Boğazların Hakimiyeti yeniden Türkiye'nin eline geçmişti . Avrupa devletleri Türkiye'nin boğazlar bölgesi talebini olumlu karşılamışlardı. İtalya'nın açık tehditlerinden dolayı, diğer Avrupa devletleri de Türkiye'nin bu çok yönlü politikası, ona hemen hemen her siyasal bloktan saygı duymasına yol açmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın tehdit aşamalarında, her devlet güvenilir buldukları Türkiye'yi yanlarına çekmek için büyük gayrette bulunuyordu. Boğazların statüsü kararının Türkiye'nin inisiyatifine bırakılması, birbirine düşman ittifaklar tarafından olumlu karşılanıyordu. İsviçre'de Montreux'de toplanan konferans, 20 Temmuz 1936 da uyulması kararlaştırılan tutum gereği, Türkiye'nin boğazlardaki egemenliğini kabul etmiş oluyordu. Bu konferansa katılan hemen bütün ilgili devlet temsilcileri farklı farklı siyasi eğilimlerine rağmen Atatürk ve Türkiye için hep olumlu şeyler söylemişlerdi. Atatürk, Türk milletinin kuvvetlenmesini ve istikrar içinde ilerlemesini kolaylaştıran dış siyaset perspektifini egemen kılmıştı. Bu milli siyasetin uluslararası politikaya yansımaları idi. Bunun öncüleri içeride devletin iç düzenini sağlayan milli hukuk ve Misak-ı milli olarak tanımlanan, Türk milletinin içinde

bulunduğu topraklardır. Diğer bir öncül ise, modern yaşamın gerektirdiği dostane ilişkiler içinde yaşamak ve savunmanın yanı sıra, milli savunmada kendine güven ve yerel kaynakları kullanmayı işaret etmekte idi. Bütün bu gelişmelerin temel sebebi muasır medeniyet seviyesine çıkmaktı.¹⁵

¹⁵ **Atatürk dönemi Türk Dış Politikası: Makaleler**, Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.10-13.

I.BÖLÜM

1936 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

1.1. 1936 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL'İN YURTIÇİ GEZİLERİ

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün farklı zamanlarda gerçekleştirdiği yurt gezilerinin araştırılması ve elde edilen sonuçların değerlendirilmesi, hem Kurtuluş Savaşı hem de Cumhuriyet döneminin daha iyi anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır. O'nun bu gezilerde verdiği mesajlar, çok iyi bir şekilde algılanmalı ve gelecek kuşaklara doğru bir şekilde mutlaka aktarılmalıdır. Çok kısa bir zamanda çok büyük işler başarabilmenin sırrını bu gezilerde aramak gereklidir. Atatürk, bu gezilerde kurduğu devletin işleyişini ve gerçekleştirdiği inkılâpların toplum üzerindeki etkilerini görmek istemiş; yer yer tespit ettiği sorunları da çözmeye çalışmıştır. Bir yandan devlet kurumlarını denetlemiş diğer yandan halk ile bire bir görüşme olanağı bularak ülkenin ihtiyaçlarını yerinde tespit etmişti. Türk halkı tarafından takdirle karşılanan bu gezilerin, önemli siyasal ve sosyal değişimlerin yaşandığı günlerde gerçekleştirilmiş olması da anlamlıdır.

Her inkılâptan önce çıktığı yurt gezilerinde, inkılâpların prensiplerini ve felsefesini anlatmış, milletiyle mutabık kalmaya çalışmıştı. Her uğradığı kasaba ve şehirde, milletini tek yürek, tek ses olarak görmüş, kendisine gösterilen sevgi ve bağlılığı şahsına mal etmeden, milletin bir temsilcisi olarak yine milletine bağışlamıştı. Hemen her geziye çıkışında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, uğrayacağı illere karşılama töreni yapılmamasını duyurduğu halde, öğretmeni, öğrencisi, memuru, esnafı, işçisi, köylüsü, kadını, erkeği topyekûn herkes O'nun geçeceği yollara dökülmüş, özellikle gençler bu karşılmalarda önemli bir şekilde rol almışlardı. Atatürk'ü yakından görmek her Türk için bir mutluluk kaynağı olmuş, görenler görmeyenlere yıllarca O'nu anlatmışlardı.

Sekiz Şubat 1936 akşamı, Ankara'dan yola çıkan Gazi Mustafa Kemal ertesi sabah 9 şubat 1936 11.40 da İstanbul'a varmıştı. Atatürk Haydarpaşa'da Vali ve Belediye başkanı, üniversite görevlileri ve diğer memurlar tarafından karşılanmıştı. Atatürk karşılayanları selamladıktan sonra özel bir vapurla Dolmabahçe rıhtımına geçmişti.¹⁶

Gazi Mustafa Kemal 10 şubat 1936' da Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkarak Topkapı saray müzesini ziyaret etmiş ve ardından şehir içinde bir gezinti yapmıştı. Bu gezinti de İstanbul valisi ve Belediye Başkanı Muhiddin Üstündağ kendisine refakat etmiş, geçtiği yerlerde halktan büyük tezahürat görmüştü¹⁷ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 10 Mart 1936 da İstanbul'dan Ankara'ya geri dönmüştü. Beraberinde Başbakan, iktisat Bakanı ve içişleri bakanı da hareket etmişti.¹⁸

Gazi beraberindekilerle Ankara'da vali, belediye başkanı, bazı milletvekilleri ve halk tarafından büyük coşkuyla karşılanmıştı. İstasyonda halkla kısa bir selamlaşmadan sonra beraberindekilerle istasyondan ayrılmıştı.¹⁹

Atatürk 16 Mayıs 1936 da akşam saat 20'de yeniden İstanbul'a hareket etmişti. Ankaralılar Atatürk'ü büyük tezahüratla uğurlamışlardı. İstasyonda Başvekil İsmet İnönü, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Atatürk'e şehrin çıkışına kadar refakat etmişti.²⁰

Cumhurbaşkanı Atatürk 17 Mayıs 1936'da İstanbul'a varmıştı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal trenle, İstanbul'a getmişti. Refakatinde iç işleri Nazırı Şükrü Kaya, milletvekili Ali Kılıç, Cevad Abbas riyaseti cumhur umumi kâtibi ve yardımcıları bulunuyorlardı. Vali ve belediye başkanı Muhiddin Üstündağ ve Kumandan General Halis Atatürk'ü vilayet hududunda karşılamışlardı. Mebuslardan birçok kişi

¹⁶ **Akşam**, 10 Şubat 1936, s.1

¹⁷ **Akşam**, 11 Şubat 1936, s.1

¹⁸ **Cumhuriyet**, 11 Mart 1936, s.1

¹⁹ **Cumhuriyet**, 12 Mart 1936, s.1

²⁰ **Akşam**, 17 Mayıs 1936, s.1

Feneryolu'na giderek Atatürk'ü selamlamışlardı. Atatürk trenden indikten sonra doğruca Dolmabahçe Sarayı'na geçmişti.²¹

Gazi Mustafa Kemal 18 Mayıs 1936 gecesini başlayan ordu tatbikatında teyyarecilerin gece hareketini takip etmeye önem vermişlerdi. Harb akademisi tarafından yapılan yapılan tümen tatbikatı sırasında bilhassa teyyarecilerin gece tatbikatını izlemek üzere Cumhurbaşkanı Atatürk gece saat yirmi dört'te tatbikat sahasına gitmişti ve harekâtı takibe başlamıştı.²²

Tayyarelerin gece uçuşlarından sonra tankların tayyarelerin sis tesisatının bütün silahların iştiraki ile Mayıs 1936'nın son günlerinde askeri tatbikatların yapılmasına devam edilmişti. Türk kadın tayyareci Bayan Sabiha Gökçen hareket sahası üzerinde uçarak gözlem yapmış, görüşlerini büyük isabetle Atatürk'e ve kumanda heyetine bildirmişti.²³

Gece tatbikatında Türk pilotlarının göstermiş olduğu bu başarılı gösteriler ve fedakâr çalışmalar Gazi Mustafa Kemal ve ordunun komuta heyetinin takdirine sebep olmuştu. Atatürk 27 Mayıs 1936 gecesini tatbikat sahasında geçirmiş, İstinye sırtlarında başlayan ve tankların, tayyarelerin, sis tesisatının katılımıyla devam eden bu büyük askeri tatbikatı gündüz saat 17.30'dan itibaren büyük dikkat ve alaka ile takibe başlamıştı.²⁴

Çetin araziler üzerinde yüksek bir idare ile yapılan bu başarılı hareketler esnasında en ufak teferruatı bile gözden kaçırmayan Atatürk askerle beraber yaya olarak bütün taarruz ve müdafaa harekâtını çok yakından tetik etmişler ve alakadar kumandanlara ilgili sorgularda bulunarak izahat almıştı. Bu tatbikat hem taarruz hem müdafaa açısından tam bir düzen ve muvaffakiyetle başarılmıştı. Bilhassa 29 Mayıs 1936

²¹ **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1936, s.1

²² **Akşam**, 28 Mayıs 1936, s.1

²³ **Akşam**, 28 Mayıs 1936, s.1

²⁴ **Akşam**, 28 Mayıs 1936, s.1

da Zincirlikuyu'dan itibaren hareketi takip eden Türk kadın tayyarecisi Bayan Sabiha aynı sabah tek başına hareket sahası üzerinde uçmuş, gözlem yapmış ve görüşlerini büyük bir dikkat ve isabetle büyük öndere ve komuta kademesine anlatmış ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün takdirini kazanmıştı.²⁵

Gazi Mustafa Kemal harekât alanından ayrılırken harb akademisi komutanını harekât müdürünü ve başarılı harekâta katılan tüm subayları tebrik ederek;

" *Gördüğüm vaziyetten çok memnun oldum*" demişti. Atatürk 29 Mayıs 1936'da 9,20 de tatbikat alanından ayrılmıştı.²⁶

Atatürk yurtiçi gezilerinde genelde gittiği İstanbul'da devlet işleriyle alakadar olmaya devam ederdi. Özellikle yabancı devlet adamlarının ziyaretlerine önem verir ve onları büyük nezaketle karşılardı. İngiltere'nin eski Mısır valisi , Lordlar Kamarası azasından Lord Loyd 27 Mayıs 1936 sabahı İstanbul'a gelmişti. Lord Loyd Gazi Mustafa Kemal'in İstanbul da bulunması üzerine Dolmabahçe sarayına giderek defteri mahsusayı yazmış ve öğleden sonra Atatürk tarafından kabul edilerek kendisiyle görüşme yapılmıştı. Bu görüşmede iki tarafında dostluğuna verilen öneme vurgu yapılmış ve iki ülke için iyi temennilerde bulunulmuştu. ²⁷

Cumhurbaşkanı Atatürk, 2 Haziran 1936' da sabah saat 6'da beraberinde Trakya Genel İspekteri General Kazım Dirik' de olduğu halde İstanbul 'dan otomobillerle hareket ederek sabah 10 doğru Çorluya varmıştı. Atatürk doğruca kolordu karargâhına gitmişti ve orada birkaç saat kalarak kolordu komutanı ile görüşmüştü. Öğleden sonra yanlarına kolordu komutanı General Salih Omurtak'ı ve Tekirdağ Valisi B. Haşim İşcan'ı da alıp kasabayı gezmişler, ordu evi bahçesinde bir müddet istirahat etmişler ve ondan

²⁵ **Akşam**, 28 Mayıs 1936, s.1

²⁶ **Akşam**, 30 Mayıs 1936,s.4

²⁷ **Akşam**, 28 Mayıs 1936, s.1

sonra o civarda yapılan yeni göçmen köylerini görmek için hususi trenle Muratlıya kadar gitmişti.

Atatürk bazı göçmen evlerine girip tetkikatta bulunmuş ve köylülerle görüşmüştü. Girdikleri evlerdeki temizlik, kitaplar, fotoğraflar ve karyola gibi düzgün eşya bilhassa takdirlerini celbetmişti. Çerkes köyünde trenin varışı esnasında oradaki alay komutanı, nahiye müdürü ve saray kaymakamı ile görüşmüştü. Gerek Çorlu, gerek Muratlı ile Çerkes köylü ve diğer yerlerde halkın Atatürk'e karşı gösterdiği sevgi ve bağlılık tezahüratı çok büyük ve heyecanlı idi. Atatürk gece yarısı hususi trenle İstanbul'a geri dönmüştü.²⁸

Atatürk 5 Haziran 1936 'da Bursa'ya bir gezi düzenlemişti. Yolda bazı bölgeleri ziyaret etmişti. Atatürk bu gezide Mudanya yoluyla Bursa'ya varmıştı. Yeni açılan Çelikpalas'ı gezdikten sonra kalacağı köşke gitmişti. Bursa Atatürk'ün gezisinden dolayı büyük sevinç içindeydi ve şehir baştanbaşa donatılmıştı.²⁹

Atatürk, 6 Haziran 1936 da Bursa da gezintiye çıktıktan sonra Bayan Sabiha Gökçen'i de atıcılar meydanında karşılamıştı. Genç kadın tayyareci Bayan Sabiha Gökçen 6 Haziran da bir uçakla ile Bursa'ya gitmişti. Hava meydanında Atatürk de vardı. Halk Mustafa Kemal Atatürk'ü coşkulu tezahüratla karşılamıştı. Atatürk'ün 1925'teki dördüncü Bursa gezisi sırasında tanıyarak evlat edindiği Sabiha Gökçen, Türkiye'nin ilk kadın pilotu ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu olarak eğitimini tamamladıktan sonra çıktığı bir Balkan turunun ardından uçağıyla Bursa'ya gelmişti. Atatürk, Türk gençlerini havacılığa özendirmeye verdiği önem dolayısıyla, Sabiha Gökçen'i Bursa'daki Atıcılar meydanına inişinde bizzat karşılamıştı.³⁰

²⁸ **Akşam**, 3 Haziran 1936, s.1

²⁹ **Akşam**, 6 Haziran 1936, s.1

³⁰ **Akşam**, 7 Haziran 1936, s.1

Gazi Mustafa Kemal Atatürk Mudanya yoluyla 8 Haziran 1936'da Bursa'dan ayrılmıştı. Haydarpaşa üzerinden Ankara ya gidecekti. Giderken Eskişehir'e de uğrayacaktı.³¹

Cumhurbaşkanı Atatürk 12 Haziran 1936 tarihinde saat 10 da Eskişehir'e varmıştı. Çukurova'da bir tayyare filosu tarafından selamlanan Ulu Önder Atatürk Eskişehir istasyonunun da vilayet erkanı Kolordu komutanı ve karargah erkan ve zabitanı, belediye başkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi erkanı tarafından karşılanmıştı. Şehir baştanbaşaya donatılmıştı. Atatürk sokakları dolduran kesif bir halk tabakasının çoşkun tezahüratları arasından geçerek kumandanlık, vilayet, belediye ve Cumhuriyet Halk partisi dairelerini ziyaret etmişti. Atatürk Eskişehir'de hava kıtasını da teftiş etmişti. Bu teftişte gördüklerinden son derece memnun kalmıştı. Bu teftişlerde Atatürk'ün yanında ilk kadın pilot Sabiha Gökçen de bulunmuştu.³²

Cumhurbaşkanı Atatürk 14 Haziran 1936 da İstanbul'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştı. İstasyonda Kamutay başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan İsmet İnönü, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, bakanlar, saylavlar, bakanlıklar sivil ve sivil erkanı tarafından selamlanmıştı.³³

Cumhurbaşkanı Atatürk 15 Haziran 1936'da İstanbul'a varmıştı. İstanbul valisi Muhiddin Üstündağ, İstanbul kumandanı General Halis Bayıkdağ, Adana saylavı Bay Hilmi, Gazi'yi İzmit'ten karşılayarak İstanbul'un arzu ve özlemlerini arz etmişlerdi. Atatürk kız kardeşi bayan Makbule hanımla Haydarpaşa'ya gelmişti. İstanbul valisi Muhiddin Üstündağ, Atatürk'ü Park Otelinde akşam yemeğine davet etmiş ve Büyük

³¹ **Akşam**, 9 Haziran 1936, s.1

³² **Akşam**, 13 Haziran 1936, s.1,4

³³ **Akşam**, 15 Haziran 1936, s.1

Önder bu daveti kabul ederek Ankara'dan mahiyetlerinde gelen misafirlerle birlikte Park Oteline gitmişlerdi.³⁴

Gazi Mustafa Kemal'in İstanbul'a varmasından sonra Başbakan İsmet İnönü Ankara'dan uçakla ile İstanbul'a gelmişti. Atatürk, İsmet İnönü ve aynı uçak ile gelen İç, Bayındırlık, Adliye bakanlarını kabul etmişti. Vekiller aynı gün Ankara'ya döneceklerdi. Başvekil General İsmet İnönü, refakatinde; İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Adliye Bakanı Şükrü Saraç, Baş Vekâlet hususi kalem müdürü Vedit olduğu halde 17 Haziran 1936 da sabah Ankara'dan posta uçağı ile hareket etmiş, saat 12 de Yeşilköy hava meydanına gelmişlerdi. Başbakan ile vekiller burada riyaseti cumhur Başyaveri Celal, Kamutay, Reis Vekili Nuri Conker, birçok mebus, İstanbul valisi, Muhiddin Üstündağ, İstanbul kumandanı General Halis, merkez kumandanı General Fehmi, emniyet müdürü Salih Kılıç tarafından karşılanmışlardı. Başvekilimiz tayyareden inince kendisini karşılayanların birer birer ellerini sıkarak karşılayanlara teşekkür etmiş ve;

Çok iyi bir hava içinde geldik! diyerek tayyare yolculuğundan pek memnun kaldığını söylemişti.³⁵

Cumhurbaşkanı Atatürk 17 Haziran 1936 öğleden evvel, Ankara'dan hava postası ile İstanbul'a gelen Başbakan İsmet İnönü ile adliye vekili ve hariciye vekili Şükrü Saraçoğlu, bayındırlık vekili Ali Çetinkaya ve İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya'yı Florya'daki köşkünde kabul ederek öğle yemeğine alıkoymuştu.

Atatürk yemekten sonra başbakan ve bakanlarla bir müddet çalışmıştı. Başbakan ve vekiller geceyi Atatürk'ün misafiri olarak Florya köşkünde geçirmişlerdi.

³⁴ **Akşam**, 16 Haziran 1936, s.1

³⁵ **Akşam**, 18 Haziran 1936, s.1

Başbakan İsmet İnönü ve vekiller sonraki gün öğleden sonra yine hava postası ile Ankara'ya döneceklerdi.³⁶

Cumhurbaşkanı Atatürk 18 Haziran 1936' da öğleden sonra Yeşilköy tayyare meydanına gelerek bir gün evvel hava postası ile Ankara'dan gelerek kendilerine misafir olan ve yine aynı posta teyyaresi ile Ankara'ya dönecek Başvekil İsmet İnönü ve adliye, dahiliye ve bayındırlık vekillerini uğurlamış ve tayyare hareketle havalanıncaya kadar uçuşu takib etmişti. Aynı zamanda devlet hava yolları tarafından Ankara ve İstanbul arasında işletilmeğe başlanan yolcu tayyarelerinden birini tetkik etmişti.

Atatürk, tekrar Florya'ya geri dönmüş ve geç vakit Türk Dili tetkik cemiyeti azasından bazı görevlileri kabul etmişti.³⁷

Başvekil İsmet İnönü, refakatinde adliye vekili, Şükrü Saraçoğlu ve Nafia vekili Ali Çetinkaya olduğu halde 18 Haziran 1936 da tayyare ile Ankara'ya dönmüştü. Başbakan İsmet İnönü refakatindekilerle saat 17 de tayyare ile İstanbul'dan Ankara'ya dönmüş ve tayyare meydanında başta Kamutay Başkanı Abdulhalik Renda, bakanlar, saylavlar, bakanlıklar ileri gelenleri tarafından karşılanmıştı. İcra vekilleri heyeti aynı gün Başvekil İsmet İnönü'nün başkanlığı altında toplanarak muhtelif işler üzerinde görüşmelerde bulunmuş ve bazı işlere ait kararlar vermişlerdi.³⁸

Atatürk, Florya'da 19 Haziran 1936' da bir deniz gezintisi yapmıştı. Atatürk aynı gün öğleden sonra mayo ile Florya'da kendilerinin idare ettikleri bir motorla açık denizde bir saat kadar dolaşmış ve bunu takiben sahile yakın bir noktada bir sandala geçip kendileri kürek çekerek sahile çıkmış ve halk arasında bir müddet oturduktan

³⁶ **Akşam**, 18 Haziran 1936, s.4

³⁷ **Akşam**, 19 Haziran 1936, s.1

³⁷ **Akşam**, 19 Haziran 1936, s.4

³⁸ **Akşam**, 19 Haziran 1936, s.4

sonra halkla beraber bir süre yüzmüştü. Bu halkla iç içe olma durumu Mustafa Kemal'in her fırsatta yapmaya çalıştığı bir durumdu. Akşama doğru yaya olarak deniz evlerine varmıştı. Atatürk aynı gece kendilerine arza gelen partilileri yemeğe alıkoymuştu.³⁹

Atatürk 20 Haziran 1936 da Florya'daki deniz evinde spor hayatına başlamıştı. Atatürk 20 Haziran günü öğleden sonra, kendileri kürek çekerek denizde sandalla bir gezinti yapmışlar ve bunu müteakip plaja çıkarak burada halkın arasında kum ve güneş banyosu yapmıştı.

Atatürk, akşama doğru yaya olarak plaj sahilinde bir müddet dolaşmış ve bu aralık Florya tesisatının yeni plana göre yapılmakta olan banyo binaları inşaatını denetlemişti.⁴⁰

Atatürk beraberinde bir gün önce İstanbul'a gelen Babakan İsmet İnönü ile beraber 27 Haziran 1936 da saat 17:30 da Yeşilköy tayyare meydanını teşrih buyurmuşlar ve Eskişehir tayyare mektebi birinci bölüğünden olup, hafta tatilini geçirmek üzere İstanbul'a gelmiş olan Bayan Sabiha Gökçe'nin tayyaresiyle yaptığı uçuşları seyretmişti. Başbakan İsmet İnönü ile birlikte Sabiha Gökçe'nin yaptığı uçuşları takdirle karşılamıştılar.

Bayan Gökçen, ilk uçuşta, Bayan Cevad Abbas Güreri teyyaresine alarak Haliç üstünde bir gezinti yapmıştı. Bayan Cevad Abbas Gürer, ilk defa olarak teyyareye biniyordu. Bayan Gökçen, ikinci uçuşta, teyyare meydanında hazır bulunanlardan bayan Perihan'ı İstanbul üzerinde uçurmuştu. Bayan Gökçen'in, gerek havalanırken ve gerek meydana inerken gösterdiği sevk ve idare kabiliyeti, Yeşilköy teyyare karargâhı erkani tarafından takdir olunmuştu. O aralık İzmir-İstanbul seferini yapmakta olan devlet hava yolları idaresine ait bir teyyare meydana indiğinden Atatürk, bu teyyarenin pilotunu

³⁹ Akşam, 20 Haziran 1936, s.1

⁴⁰ Akşam, 21 Haziran 1936, s.4

davet ederek kendisinden İzmir-İstanbul seferi ve İzmir'deki yolcu havaalanı hakkında bilgi almıştı.⁴¹

İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya, 29 Haziran 1936 günü İzmir'den gelmişti ve başbakanla birlikte Ankara'ya gidecekti. Trakya'ya gitmesi muhtemel Cumhurbaşkanı Atatürk beraberinde Başbakan İsmet İnönü olduğu halde saat on beş buçuğa doğru Florya'daki köşklerinden otomobille hareket etmişti. Yeşilköy'deki teyyare meydanına gelmişti. Başbakan ve iç işleri bakanı hava yolları idaresinin yolcu teyyaresine binmeden evvel Atatürk'e veda etmiş ve kendisini uğurlamağa gelen zevatın ellerini sıkmışlardı. Atatürk, İsmet İnönü'nün bindiği teyyare gözden uzaklaşınca kadar teyyare meydanında kalmıştı.⁴²

Başbakan İsmet İnönü yanında adliye vekili bulunduğu halde Ankara'dan 18 Temmuz 1936'da İstanbul'a gelmişti. Başvekil istasyonda riyaset-i cumhur yaverlerinden Naşit vali ve Belediye Reisi Muhiddin Üstündağ, İstanbul kumandanı General Halis İstanbul'da bulunan saygınlık ve birçok tanınmış zevat tarafından karşılanmıştı. Başbakan ve adliye vekili Hususi bir Motorla Florya'ya giderek Büyük şef Atatürk tarafından kabul edilmişti.⁴³

Atatürk 27 Temmuz 1936'da hususi trenle Ankara'ya hareket edecekti. Montrö sözleşmesinin müzakere ve tasdiki için olağanüstü toplantıya çağrılan TBMM toplanacaktı. Gazi Mustafa Kemal de bu toplantıya katılmak üzere Ankara'ya gidiyordu⁴⁴

Bir müddetten beri İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 28 Temmuz'da yanındakiler ile birlikte özel bir trenle Ankara'ya hareket etmişti. Atatürk Florya'dan Sakarya motoru ile uğurlamaya gelenler ve maiyeti erkanı da aka idaresinin heybeli ada vapuru ile saat 2:40 ta hareket ederek 3:20 de Haydarpaşa'ya varmışlardı. Gazi Mustafa Kemal İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ Emniyet Müdürü

⁴¹ **Akşam**, 27 Haziran 1936, s.1

⁴² **Akşam**, 30 Haziran 1936, s.1

⁴³ **Akşam**, 20 Temmuz 1936, s.4

⁴⁴ **Akşam**, 28 Temmuz 1936, s.1

Salih Kılıç ve şehirde bulunan saylavlar, vilayet, belediye, parti erkanı istasyondan uğurlamıştı. Vali Muhiddin Üstündağ Atatürk'e vilayet hududuna kadar refakat etmişti.⁴⁵

Atatürk Ankara'ya dönmek üzere özel trenle Eskişehir'den geçmiş ve çok yoğun hareketli tezahüratla karşılanmıştı. Atatürk tren burada durduğu esnada Eskişehir'in su meselesi ile meşgul olmuş, verilen izahatı dinlemiş ve her eve su verilmesini belediye reisine emretmişti. Atatürk daha sonra halkın yoğun tezahüratı arasında Ankara'ya hareket etmişti.⁴⁶

Cumhurbaşkanı Atatürk 29 Temmuz 1936 'da saat 14'te Ankara'ya gelmişti. Büyük tezahüratla karşılanmıştı. Atatürk istasyonda Büyük millet meclisi reisi Abdülhalik Renda, Başbakan İsmet İnönü ile vekiller, mebuslar ve vekaletler erkanı ile kalabalık bir halk kitlesi tarafından selamlanmıştı.⁴⁷ Reisicumhur Atatürk bir iki güne kadar İstanbul'a yeniden gidecekti.⁴⁸

Cumhurbaşkanı Atatürk, İç işleri Bakanı Şükrü Kaya Londra büyükelçisi Fethi Bey ve mahiyeti Erkanı bulunduğu halde 31 Temmuz 1936 da Saat 10'a doğru hususi Trenle Derinceye varmıştı ve resmi merasimle karşılanmıştı. Tren güzergahında ve Derince'de toplanan halk Mustafa Kemal'i ve yanınındakileri çok hareketli tezahüratla karşılamıştı.⁴⁹

Reisicumhur Atatürk İstanbul'a döndükten sonra tekrar Florya'da ki köşke gitmişti. 5 Ağustos 1936 günü Florya'da deniz sporlarına devam etmişti. Atatürk bir süre denizde sandalla gezmişler ve kürek çekmişlerdi. Bu sırada Florya plajında banyo yapan kadın erkek kalabalık halk Gazi'ye coşkun tezahüratta bulunmuştu.⁵⁰

⁴⁵ **Akşam**, 29 Temmuz 1936, s.1

⁴⁶ **Akşam**, 29 Temmuz 1936, s.4

⁴⁷ **Akşam**, 29 Temmuz 1936, s.4

⁴⁸ **Akşam**, 30 Temmuz 1936, s.1

⁴⁹ **Akşam**, 1 Ağustos 1936, s.1

⁵⁰ **Akşam**, 6 Ağustos 1936, s.1

10 Ağustos 1936 günü Moda'da deniz yarışları yapılmıştı. Gazi Mustafa Kemal Atatürk de Moda'da bulunarak bu yarışları büyük keyifle izlemişti. Atatürk yarışlar arasındaki fasılda Dil Kurultayı işleri ile meşgul olmuştu.⁵¹

Atatürk 10 ağustos 1936'da akşama doğru Yalova'ya gitmişti. Atatürk beraberindekilerle Florya'da ki köşkten Ertuğrul yatıyla Yalova'ya geçmişti.⁵²

Atatürk 14 Ağustos günü İzmir Belediye Reisi'ni kabul etmişti. Florya'da yapılan bu görüşme yaklaşık bir saat sürmüştü. Gazi Mustafa Kemal bu görüşmede İzmir'i övücü sözler söylemişti.⁵³

Gazi Mustafa Kemal kültürel etkinliklere her zaman büyük önem vermekteydi. Bu sebeple ilgili tüm çalışmalarla bizzat ilgilenir ve her fırsatta katılmaya çalışırdı. Üçüncü Türk dil Kurultayı 24 temmuz 1936 da açılacaktı. Türk Dil Kurumu'nda Gazi Mustafa Kemal 22 Temmuz 1936 da Kurultaya gelen ecnebi profesörlerini kabul ederek bilgi alışverişinde bulunmuştu. Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda Türk Dil Kurumunun III. Türk Dil Kurultayı dolayısıyla verdiği çayda, dil bilginlerine şu sözü söylemişti:

*"Dünya dil âlimlerinin Türk âlimleriyle beraber çalışmaları, dil ilminin şimdiye kadar halledemediği birçok güçlüklerin hallini kolaylaştıracaktır."*⁵⁴

Atatürk 8 Ekim 1936 günü İstanbul'dan Ankara'ya gitmişti. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal kamu kurum görevlileri ve büyük bir halk kitlesi tarafından hararetle uğurlanmıştı.⁵⁵ Ankara'ya gelişinden sonra Atatürk İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi

⁵¹ **Akşam**, 10 Ağustos 1936, s.1

⁵² **Akşam**, 11 Ağustos 1936, s.4

⁵³ **Akşam**, 15 Ağustos 1936, s.4

⁵⁴ **Ulus**, 23 Ağustos 1936, s.1,6

⁵⁵ **Ulus**, 9 Ekim 1936, s.1

Çakmak ile iki saat görüşmüştü. Bu görüşmede özellikle aralarında Hatay meselesi konuşulmuştu.⁵⁶

1.2.GAZİ MUSTAFA KEMAL'E YAPILAN KOMPLO ve KOMPLONUN MAHKEMESİNİN BASINA YANSIMASI

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e komplo düzenlemesi suçlamasıyla Ankara ağır ceza mahkemesinde dava açılmıştı. Davalılar arasında Urfa milletvekili Ali Saip'te vardı. Günlerce Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde süren davaya basın ve halk büyük ilgi göstermişti. Atatürk'e yapılmak istenen komplonun mahkemesine 14. ağır ceza mahkemesinde yapılıyordu.⁵⁷ Mahkeme süresince adliye bahçesinde büyük halk kitlesi toplanmıştı. Halk sürekli sanıklar aleyhine nutuk atmakta idi. Suikast davasında verilecek kararı belirlemek üzere ağır ceza mahkemesinde dava görülmekte idi. Sanıklardan nahiye müdürü Şemsettin ve İdris 8 Ocak 1936'da , Üzeyir, Arif, Şaban ve İsmail de 9 Ocak 1936'da Ankara'ya götürülmüşlerdi. Sanıklardan Yahya Cebeci hapisanesinde tutulmakta idi. Ali Saip ise Seyhan'dan Ankara'ya getirilmişti. 11 Ocak 1936 günü de Komplocuların mahkemesine devam edilmişti. 11 Ocak 1936 daki celsede araştırmaları derinleştiren raporlar okunmuştu. Ali Saip ve Şemsettin adlı zanlılar, raporlarda kendilerine temas eden noktalar etrafında mahkemeye bilgi vermişlerdi. Komplocuların mahkemesinde davalı zanlıların 168. inci madde ile cezalandırılmalarını istenmişti. İddianamenin okunması saat 21'e kadar sürmüştü.⁵⁸

Zanlılar kendilerini ısrarla savunarak masum olduklarını belirtmişlerdi. Suikast zanlılarının davasında Urfa Saylavı Ali Saip suçlamalara karşı çok yoğun bir müdafaa da bulunmuştu. *Eğer suçum olsaydı Halep'e kaçmaz mıydım?* şeklinde bir savunmada bulunmuştu.⁵⁹

⁵⁶ **Ulus**, 10 Ekim 1936, s.1

⁵⁷ **Ulus**, 9 Ocak 1936, s.1

⁵⁸ **Ulus**, 12 Ocak 1936, s.1,4

⁵⁹ **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1936, s.4

Suikast davasının kararı Ankara ağır ceza mahkemesine 17 Şubat 1936 günü verilmişti. Bu kararın hangi noktalardan temyizce açıklandığı hakkında şu bilgi verilmişti;

Suçlu Yahya'nın hazırlık ve ilk tahkikattaki açıkça söyledikleri ve bu söyledikleri üzerine yine sorgu hakimine verdiği ifadede hududdan gizlice geçerek Kilis'te Davud ve Mustafa'nın evinde bir gece kaldıktan sonra ertesi günü otomobille Gaziantep'e gittiğini beyan etmesi üzerine ilk tahkikat esnasında Davud ve Mustafa ile Receb ve Mevlûd'un Kilis sorgu hakimliğince istinabeten şahadetlerine müracaat edilmiş ve bu adamların Yahyayı bindirdiklerini söyledikleri vasıta sahibi otomobilile Yahyayı götürmediğini ve tanımadığını söylediği için tahkikat bu noktadan derinleştirilmiş Davud ve arkadaşlarının tekrar ifadeleri alınmıştı. Bu ifadelerde ve isimlerini verdikleri şoförler de dinlenilmiş, bir takım yüzleşmeler yapılmış olduğuna göre vekaleten dinlenen şahidlerin mahkemeye getirilerek malûmatlarının alınması sonucu komplo zanlılarının kendilerine isnad edilen suçlardan beraatlarına karar verilmişti. Komplo zanlıları 18 Şubat 1936 da beraat etmişlerdi.⁶⁰

⁶⁰ **Ulus** 12 Ocak 1936,s.,4

1.3. CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN YABANCI DEVLET ADAMLARI VE TEMSİLCİLERİ İLE GÖRÜŞMELERİ VE YAZIŞMALARI

1.3.1. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in Yazışmaları

Gazi Mustafa Kemal bütün önemli gün ve olaylarla ilgilenen ve bunların gereklerini fırsat buldukça yerine getiren bir devlet adamıydı. Bu anlayışla yeni yıl dolayısı ile her taraftan kutlama yazısı gönderen komutanlara, fırka başkanlarına ve diğer idarecilere teşekkür ve iyi dileklerini Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği aracılığıyla göndermişti.⁶¹

Gazi Mustafa Kemal ve yabancı devlet adamları arasında da yeni yıl dolayısı ile tebrik telgrafları çekilmişti. Atatürk ve şu devlet adamları arasında yeni yıl mesajlaşmaları gerçekleşmişti:

Elenler Kralı; İkinci George

Bulgar kralı; Üçüncü Boris

Romanya Kralı; İkinci Kond

Çekoslovakya Kralı; Edward Baros

Bu devlet adamları Gazi Mustafa Kemal'e gönderdikleri telgraflarda Türk İnkılâbını, Devletini ve Mustafa Kemal'e övgülerini bildirmişlerdi. İyi niyetlerini ve ülkelerin refahı için iyi dileklerini sunmuşlardı.

Gazi Mustafa Kemal ise gönderdiği telgraflarda kendilerinin dostluklarını önemseydiğini belirtmiş ve onların ülkeleri için iyi niyet ve refah arzusunda bulunmuştu.⁶²

İngiltere Kralı Sekizinci Edward'ın tahta çıkışı dolayısıyla kendisine Atatürk tarafından bir tebrik telgrafi çekilmiş, bu telgrafa Kral Edward tarafından teşekkür

⁶¹ **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1936, s.4

⁶² **Ulus**, 5 Ocak 1936, s.4

içeren bir cevap verilmişti. Atatürk çektiği telgrafta tahta çıkışını kutlamış, iki millet arasındaki dostluk arzusuna katkı sunmasını dilemişti.⁶³

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal İngiltere kralı M. jorj'un hastalığını haber alınca kendisine telgraf yollayarak geçmiş olsun dileklerinde bulunmuştu.⁶⁴

Gazi Mustafa Kemal Ölen İngiliz Kralı M. Jorj için de taziyelerini bildirmişti. Cumhurbaşkanı başyaveri İngiltere büyük elçiliğine giderek Atatürk'ün taziyelerini bildirmişti.⁶⁵

Atatürk ile Litvanya devlet başkanı arasında tebrik mesajları gerçekleşmişti. Milli bayramlar için Atatürk tebrik telgrafını çekmiş karşılığı teşekkür telgrafı gelmişti. Mustafa Kemal bu telgrafında barışa verdiği önemi vurgulamış Türk milleti gibi Litvanyalılar için de refah ve mutluluk temennilerinde bulunmuştu⁶⁶

Boğazlar antlaşması imzası dolayısı ile, İran Şahı Majeste Rıza Şah Pehlevi ile Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk arasında aşağıdaki telgraf yazışması gerçekleşmişti:

Gazi Mustafa Kemal Atatürk; Türkiye reisicumhuru Montreux konferansı müzakeratının neticelendiği hakkındaki mesut haber ve ekselânsınızın münevver önderliği altında asîl Türkiye'nin kazandığı büyük muvaffakiyet, bizi fevkalâde memnun etmiştir. Bu münasebetle ekselânsınıza en kalbî tebriklerimizi ve dost ve komşu Türkiye'nin tealisi hakkındaki samimî temennilerimizi bildiririm.

Lozan muahedesinin yıldönümü münasebeti ile gelen ve vatandaşların yüksek heyecanını bildiren yazılardan Atatürk çok memnun olmuştu ve teşekkürlerinin cevabına Anadolu Ajansını görevlendirmişti.⁶⁷

⁶³ **Ulus**, 2 Şubat 1936, s.4

⁶⁴ **Ulus**, 19 Ocak 1936, s.4

⁶⁵ **Ulus**, 22 Ocak 1936, s.4

⁶⁶ **Ulus**, 21 Şubat 1936, s.4

⁶⁷ **Akşam**, 25 Temmuz 1936, s.1

Montreux'de bulunan Kurulun Baş muhariri Asım Us, Boğazlar konferansının başarı ile sonuçlanması üzerine Atatürk'e bir tebrik telgrafı çekmişti. Atatürk de bu telgrafa cevap vermişti. Gazi Mustafa Kemal'in cevabı şuydu:

*Milletinin yüksek seciyesine, ordusunun bükülmez bileğine ve medeni beşeriyetin aldatılmaz iradesine dayanarak ve güvenerek kullanılan zeka, lojik ve enerjinin, bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montreux Konferansı eseri cidden sevilmeğe ve sevinmeğe değer bir tarihi hadisedir. Tebrikinize teşekkür eder, bende sizi tebrik etmekle kıvanç duyarım.*⁶⁸

Büyük Britanya kralına karşı planlanan suikast dolayısı ile K. Atatürk ile sekizinci Edward arasında aşağıdaki telgraf yazışmaları gerçekleşmişti;

"Zatı şahanelerine tevcih edilen menfur suikasttan kurtulmaları dolayısı ile majestelerine en has tebriklerimi ve derin sempatimi bildiririm. "

İngiliz kralı verdiği cevapta;

" Sempati ve tebriklerini bildiren çok nazik telgrafınızdan dolayı samimî surette teşekkür ederim." demişti.⁶⁹

1936 yılının temmuz ayında İngiltere Kralı 8 Edward, Türkiye'yi ziyaret edip Viyana'ya varmasından sonra Cumhurbaşkanı Atatürk ve Kral 8. Edward arasında şu telgraflar çekilmişti.

"Ekselans Kemal Atatürk;

"İstanbul ve Türk topraklarından ayrılırken, bana karşı gösterdikleri dostane tarzı kabulden ve gerek ekselansları, gerek resmi makamlar ve Türk Milleti tarafından şahsıma karşı izhar edilip beni çok mütehassis eden itinalardan dolayı ekselanslarına çok samimi teşekkürlerimi takdim etmek isterim. Türkiye'de ilk ikametimden pek zevkli bir hatıra

⁶⁸ Akşam, 20 Temmuz 1936, s.1

⁶⁹ Akşam, 24 Temmuz 1936, s.4

muhafaza edeceğim. Minnettarlık ifadelerime katkı olarak size en iyi temennilerimi sunarım."

"Edward"

Gazi Mustafa Kemal Kral'a yazdığı cevapta şunları söylemişti;

Majeste Edward,

" Majestelerinin Viyana'ya gitmek için, Türk topraklarından ayrılırken bana göndermek nezaketinde buldukları telgraf, beni derin surette mütehassıs etmiştir. Majestelerinin, memleketimizde, bize çok kısa görünen ikametleri esnasında, Türk Milleti haklarında beslediği yüksek takdir ve ihtiramkar muhabbet hisleri ifade edebilmiştir. Majesteleri bütün kalpleri kendisine cezp etmiştir. Ben şahsan, bu cazibeyi, bütün benliğim ile hissetmenin büyük zevkini duydum. Şerefli hükümdar hakkında beslemekte olduğum samimi dostluk hisleri, bu ilk ve kısa telakkinin bıraktığı unutulmaz hatıra ile etkisini göstermiş bulunuyor. Majestelerine, bütün kalbimle, çok güzel bir seyahat ve payı tahtlarına mes'ut bir avdet diler, en samimi temennilerini kabul buyurmalarını rica ederim".⁷⁰

"Mustafa Kemal"

Yabancı devlet adamları özellikle 29 Ekim Cumhuriyetin ilanı dolayısı ile Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e tebrik telgrafları yollamışlardı. Mustafa Kemal'de bütün telgraflara tek tek iyi niyetlerinden dolayı teşekkür telgrafi yollamıştı.

Cumhuriyet Bayramı münasebeti ile Şam'da Suriye Vatani Fırkası Reisi B. Fahri Elbarudi Reisicumhur Atatürk'e aşağıdaki telgrafi göndermişti.

"Arap aleminin hassas damarı Suriye eserinizi tebrik ederken kendilerine karşı yüksek teveccühlerinizi diler."

Şeklinde yazmıştı. Reisicumhur Atatürk ise kendisine gönderdiği cevapta ;

⁷⁰ Akşam, 8 Ekim 1936, s.4

"Samimi tebriklerinize teşekkür ederim. Suriye'ye karşı hissiyatımız halisane ve dostanedir. Suriye halkının mesud ve müferreh olmasını dilerim".⁷¹

demişti.

Cumhuriyet bayramı dolayısı ile Belçika Kralı üçüncü Leopold, İtalya Kralı üçüncü Victor Emmanuel Japonya İmparatoru Hirohita , İspanya Reiscumhuru Franklin, Reisi Cumhur Atatürk'e tebrik telgrafları göndermişlerdi. Atatürk de bu telgraflara teşekkür ederek samimi cevaplar vermişti. ⁷²

Gazi Mustafa Kemal Atatürk Gazintep'in 15. Kurtuluş yıl dönümü münasebetiyle Gaziantep'lilere gönderdiği telgrafta şunları söylemişti;

Nuri Conker ve Ali Kılıç'a;

Onbeş sene evvel Antep , ki sadece Türk şehridir, her nasılsa yabancı kuvvetlerin eline düşmüş bulunuyordu. Bu tek Türk şehri, hiçbir yerden maddi yardım görmeksizin kendi kahramanlığı ile, kendini kurtardı ve Gazi ünvanına bi hakkın liyakat kesbettti. Gaziantep'lileri, o gün olduğu gibi bu gün dahi, derin hürmetle takdir ederim. Türküm diyen her şehir, her kasaba ve en küçük Türk köyü Gaziantep'lileri kahramanlık misali örnek alabilir.⁷³

Gazi Mustafa Kemal toplumdaki felaketlere ve doğal afetlere de son derece duyarlı davranmakta idi. Adana bölgesinde yoğun yağıştan dolayı önemli ve vatandaşa büyük zaiyat veren sel hadisesi gerçekleşmişti. Halkın yoğun bir şekilde maddi yardıma ihtiyacı vardı. Reiscumhur Atatürk, Adana selzedelerinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere 10,000 lira bağış yapmıştı. Reisi cumhur Atatürk, Adana felaketi münasebeti ile

⁷¹ Akşam, 4 Kasım 1936, s.1

⁷² Akşam, 4 Kasım 1936, s.1

⁷³ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, TTK yay. Ankara 2000,s.596

sağlık vekili ve Kızılay cemiyeti reisi doktor Refik Saydam'a aşağıdaki mektubu göndermişti.

*Sel felaketinden çok derin üzüntü duymaktayım. Acıya uğrayan vatandaşlara her zaman olduğu gibi bu sefer de cemiyetimizce yapılmakta olduğunu memnuniyetle gördüğüm yardım olarak sarfedilmek üzere namınıza on bin lira gönderiyorum.*⁷⁴

1.3.2. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri

Afgan Hariciye Bakanı Serdar Feyz Muhammed Han Türkiye'yi ziyaret için Ankara'ya gelmişti. Önceki gün Dış İşleri Bakanımız Tefik Rüştü Aras ve Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüştü. Serdar Feyz Muhammed Han, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştü. Görüşme 2 saat sürmüştü. Görüşmede iki tarafın Dünya için barış istemedeki samimiyeti ve Türk-Afgan haklarının kardeşliğinden bahsedilmişti.⁷⁵

Afgan Hariciye Bakanı Serdar Feyz Muhammed Han İstanbul'a geçtikten sonra Ankara da ki temaslarından bahsederken, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal için "Atatürk'üm" hitabını kullanmıştı. Afgan ve Türk milletinin kardeş iki millet olduğunu, dolayısıyla Atatürk'ün Afgan milletinin de lideri olduğunu ve kendisinde "Atatürk'üm" deme hakkını gördüğünü belirtmişti.⁷⁶

Alman İktisat Bakanı Dr. Şaht Ankara'yı ziyaret etmişti. Dr. Şaht Atatürk ile bu ziyarette görüşerek kendisine Hitler'in bir resmini takdim etmişti. Dr. Şaht Gazi Mustafa Kemal'e güney ve güneybatıdaki pamuğumuza tabi fiyatından %40 daha yüksek bir bedelle talip olduklarını belirtmişti.⁷⁷

⁷⁴Akşam, 7 Ocak, 1936,s.1

⁷⁵Ulus, 7 Ocak 1936, s.1

⁷⁶Akşam, 8 Ocak 1936, s.4

⁷⁷Cumhuriyet, 20 Ocak 1936, s.1

Gazi Mustafa Kemal Ankara'ya yeni atanan Yunan büyük elçisi B. Rafeel'i 16 Ocak 1936 günü saat 16 da Çankaya'da merasimle kabul etmişti. Gazi Mustafa Kemal Yunan elçisine başarı dileklerinde bulunmuştu. Aynı gün Baş Vekilimiz de Yunan büyük elçisini kabul etmişti.⁷⁸

Üçüncü Türk dil Kurultayı açılacaktı. Atatürk Türk dil kurumunda kurultaya gelen ecnebi profesörlerini 22 Ağustos 1936 da kabul ederek görüşmelerde bulunmuştu. Kendilerinin katılımından memnun olduğunu dile getirmişti. Bu görüşmede dil tarih ve kültür meselesinin kendisi için ne kadar önemli olduğunu katılımcılara anlatmıştı.⁷⁹

1.4.SOSYAL, KÜLTÜREL VE ASKERİ YAŞAMDA CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Gazi Mustafa Kemal, sosyal hayatta Türk milletine örnek olmaya gayret eden bir devlet adamı ve liderdi. Bu sebeple düzenlenen toplumsal, sosyal, kültürel etkinliklere fırsat buldukça katılmaya çalışmış, bunların düzenlenmesi için gayret sarf etmişti. Bu katılımlarında halkla olabildiğince yakın durmaya çalışmış, halkı olabildiğince dinleyip sorunların bir an önce çözülmesine gayret göstermişti.

Bir kültür adamı olan; okuduğu kadar da yazabilen Mustafa Kemal, bu alandaki görüş ve düşüncelerini olanca güzelliğiyle bizlere sunmayı başarmıştı. Okuduğu kitaplardan, ezberlediği şiirlerden yola çıkarak kendine has konuşmalar yapmış, Türk hitabet alanının güzel örneklerini ortaya koymuştu. O, 1936 yılında, "*Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür.*"⁸⁰ derken, belki de hiçbir devlet adamının söyleyemediği bir gerçeği dile getiriyordu. Yıllardan beri süregelen her alandaki

⁷⁸ **Ulus**, 27 Ocak 1936, s.1

⁷⁹ **Ulus**, 23 Ağustos 1936, s.4

⁸⁰ **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1936, s.4

çalışmaların yanında bu vecizenin aydınlattığı yolda ilerleyerek 1936'lara gelen genç Cumhuriyet elbette sağlam temeller üzerine kurulacaktı.

Türk bilim adamlarından Sadri Maksudî Aarsal,⁸¹ 1930 yılında *Türk Dili İçin* adlı eserini yayımlamıştı. Aarsal, bu kitabında "dili değıştirme" ile "dili düzeltme" işlerinin ayrı ayrı şeyler olduğunu söylüyor, dilde sadeleşmenin öncüleri arasına giriyordu. Atatürk bu eseri son derece yararlı bulmuş ve beğendiğini bir küçük yazı ile Sadri Maksudî Bey'e iletmişti. İşte, Atatürk'ü, harf inkılâbından iki yıl sonra, dil inkılâbından iki yıl önce heyecanlandıran kitabın başına eklenen cümleler:

*"Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin gelişmesinde başlıca etkindir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlîni korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."*⁸²

Mustafa Kemal yeni Türk inkılâbı ve Cumhuriyet hakkındaki düşüncelerini de sürekli dile getirmekteydi. Bu düşüncelere bakınca Türk inkılâbının mahiyetini daha iyi anlamak mümkündü. 1936 yılında Cumhuriyet hakkındaki düşüncelerini açıklarken şunları söylemişti;

*Cumhuriyet yeni ve sağlam esaslarıyla Türk milletini güvenli ve sağlam bir gelecek yoluna koyduğu kadar asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibariyle büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur.*⁸³

Yıllar geçtikçe, milli ideal sonuçları, güvenle çalışmada ilerleme hevesinde milli birlik ve milli irade şeklinde daha iyi gözlere çarpacaktır. Bu bizim için çok önemlidir. Çünkü biz esasen milli varlığın temelini milli şuurda ve milli birlikte görmekteyiz.

⁸¹ **Sadri Maksudî Aarsal** (1879- 1957) Tatar asıllı Türk devlet adamı, hukuk profesörü, âlim ve düşünür. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın mesai arkadaşlarından olup, Türkiye'de Türkçülüğün temelini atanlar arasında ilk sıralardadır. Türkiye'de ilk Hukuk fakültesinin kurucularında ve hocalarındandır.

⁸² Sadri Maksudî Aarsal, *Türk Dili İçin*, 1930.

⁸³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt 1, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, s.372.

*Devleti ve hükümeti kendi malı ve koruyucusu tanımak bir millet için büyük nimet ve şereftir. Türk milleti bu sonuca Cumhuriyetle varmış ve her yıl bunun artan olumlu sonuçlarını görmüş ve göstermiştir. Milletimizin, maddi ve manevi huzuruna, her şeyden fazla önem verişimizin, ne kadar yerinde olduğu anlaşılıyor.*⁸⁴

Bu düşünceler Mustafa Kemal'in toplum hayatını ileri bir düzeye taşımakta ne kadar kararlı ve azimli olduğunun örnekleridir. Kendisi hem söylemleriyle hem de bu söylemlere paralel olarak hal ve tavırlarıyla toplumun sosyal yönüne örnek olmaya çalışmıştı.

1 Ocak gecesi Ankara Palas'ta ve Ankara sergi evinde iki balo düzenlenmişti. Bu iki balo da Kızılay'a yardım amacıyla verilmişti. Gazi Mustafa Kemal o gece iki baloya da katılmıştı. İki baloyu da çok anlamlı bulmuş ve balolara katılmaktan son derece hoşnut olduğunu belirtmişti.⁸⁵

8 Ocak 1936'da Ankara'da Dil- Tarih- Coğrafya Fakültesinin açılışı yapılmıştı. Gazi Mustafa Kemal fakültenin açılışına katılmıştı. Açılış, Ankara Halkevi'nde yapılmıştı. Tören Ankara'da ki devlet görevlilerinin ve halkın katılımıyla kalabalık olmuştu. Törende Kültür Bakanı Saffet Arıkan kültür ve tarih arasındaki ilişkiye dair bir konuşma yapmıştı . Ardından fakültenin tarih müderrisi ve Türk Tarih Kurumu ikinci başkanı Bayan Afet İnan Türk Tarih Tezi konulu ilk dersi vermişti. Gazi Mustafa Kemal hem kültür bakanının konuşmasını hem de Afet İnan'ın dersini büyük ilgi ve dikkatle dinlemişti.⁸⁶

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Mehmet Saffet Engin, 9 Ocak 1936 da Ankara Dil Tarih Coğrafya fakültesinin açılışından övgüyle söz ettiği köşesinde; şunlara da değinmişti "*eğitim büyük Türk inkılabının telkin ettiği yeni ahlakın öz kaynağıdır*" demiş ve Avrupa'nın muasır medeniyet oluşturmasının safhalarını anlatmış, ortaçağda ki

⁸⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri cilt.1, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, s.372.

⁸⁵ **Ulus** , 2 Ocak 1936, s.1

⁸⁶ **Ulus** , 9 Ocak 1936, s.1,4

baskıcı kilise rejiminin ortadan kaldırılmasını Avrupa'da ki gelişmelerin temel unsuru saymış Türk gelişmesinin ise tekke ve zaviyelerin kaldırılmasıyla, Türklerin eski tarih ve edebiyatına sarılmasıyla mümkün olacağını belirtmişti.⁸⁷

Türk İnkılâbı ve istiklali üzerine yurdun her tarafında konferanslar veriliyordu. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından memleketin her tarafında verilmek üzere hazırlanan inkılâp ve istiklal mevzu üzerinde konferansların verilmesine devam edilmekte idi. Bu konferanslar hem Gazi Mustafa Kemal hem de parti meclisince çok önemsenmekteydi. Bu konferansları partinin ileri gelen ideologları veriyordu. Bunlar arasında Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Şükrü Kaya gibi önemli parti ve devlet adamları mevcuttu.⁸⁸ Bu konferanslara Çanakkale, Uşak, Ödemiş, Afyon, Konya Bursa, Sinop, ve Susurlukta da devam ediliyordu. Buralarda da inkılâbın halk tarafından anlaşılması amacıyla önemli nutuklar verilmekteydi. Bu konferansların düzenlenmesi talimatı ve içeriği Mustafa Kemal'in direktifleri doğrultusunda düzenlenmekte idi.⁸⁹

İnkılâp hayatımızın başlamasından sonra kabul edilmiş her inkılap yıldönümünde geniş katılımlı ve anlamlı etkinliklerle kutlanmaktaydı. 17 Şubat 1936 tarihi, medeni kanunun kabulünün onuncu yılı dolayısı ile yine kutlanmıştı. Gazetelerde konunun toplum hayatına katkılarına dair geniş açıklamalar yapılmıştı. Cumhuriyet Gazetesi haberi şu şekilde vermişti.

*"Kutlu bir yıldönümü Cemiyet hayatımızda büyük bir inkılâp yapan Türk medeni kanunu on sene evvel 17 Şubat'ta kabul etmiştik."*⁹⁰

⁸⁷ Mehmet Saffet Ergin "Muassır Avrupa Medeniyeti Nasıl İnkışaf Etti" Cumhuriyet Gazetesi, 20 ocak 1936, S.2

⁸⁸ **Ulus**, 17 Şubat 1936, s.6

⁸⁹ **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1936, s.1

⁹⁰ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1936, s.1

Aynı gün halkevlerinin kuruluş yıldönümü de kutlanmıştı. Halkevlerinin otuz üç tanesi 1936 yılı içerisinde de yeni açılmıştı. Toplam yüz otuz altı halkevinin yıldönümü kutlanmıştı. Bu kutlamalar dolayısıyla Ankara halkevinde Recep Peker güzel bir konferans vermişti. Ankara’da ve memleketin her tarafında yapılan merasim çok canlı olmuştu, yeniden 33 yerde halkevi açılması büyük bir coşkuya sebep olmuştu. Ankara halkevinde Cumhuriyet Halk partisi genel sekreteri Recep Peker’in nutku büyük bir dikkat ve memnuniyetle dinlenmişti. Recep Peker bu konferansta;

“5. Kuruluş yıldönümü yanı sıra halkevlerinin Kemalist ülküyü yayıcı bir olgu ve aşk içerisinde beceri ve dayanışmayı artıracak bununla beraber millet birlikteliğini sağlayacak en temel kurumlardan biri” olduğunu belirtmişti.⁹¹

Gazi Mustafa Kemal bu anlamlı günle alakalı olarak geniş açıklamalar yapmış ; *“Partimiz halk evleri ile bütün yurttaşlara kucaklarını açmış vatanda, sosyal ve kültürel bir devrim yaptı”* demişti.⁹² Başvekil İsmet İnönü ise ;

“ Halk evleri sosyal büyük bir ödevi üzerlerine almıştır. Bu ödev vatandaşların toplanıp gereklilik alanından ve gerek sosyal bakımında birlikte konuşulabilmek âdetine alışmalıdırlar.” demişti.⁹³

Mustafa Kemal ülkede yapılan tüm, kültürel ve bilimsel çalışmalara büyük önem verir ve bunları her alanda desteklerdi. Türk üroloji Cemiyet reisi, 1 mart 1936 da Atatürk tarafından kabul edilmişti.” Bilimsel çalışmaları takip eden cemiyet tüm dünyada çıkan ilim araştırmalarını tüm Türkiye’nin talep edebilmesi için dergi çıkarmış olup bunu Atatürk’e takdim etmişti.⁹⁴

⁹¹ Cumhuriyet, 24 Şubat 1936, s.1

⁹² Ulus, 23 Şubat 1936, s.1

⁹³ Ulus, 23 Şubat 1936, s.1

⁹⁴ Cumhuriyet, 2 Mart 1936, s.1

Gazi Mustafa Kemal kültür hakkındaki 1936 yılında Afet İnan'la sobeti esnasında düşüncelerini Afet İnan'a şu sözlerle anlatmıştı;

Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür. Bu sözü burada ayrıca izaha lüzum görmüyorum. Çünkü bu Türkiye cumhuriyeti okullarında birçok vesilelerle eser halinde tespit edilmiştir. Kültür, okumak, anlamak, görebilmek ve görebildiğinden mana çıkarmak, ders almak, düşünmek ve de zekâyı eğitmektir. Yine insan, enerjisiyle ve fakat doğanın kendine değer verildikçe insana yaptığı sonsuz yardımıyla yükselen, genişleyen insan zekâsı sınırsız kavrayış anlamında insanım diyen özel bir nitelik kazanır.

İnsan hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca kültür, yukarıda işaret ettiğimiz insanlık niteliğinde bir insan olabilmek için, esas unsurdur. Bunu kısaca açıklayalım; Kültür, doğanın yüksek verimliliğiyle, mutlu olmaktır. Bu ifade içerisinde de çok şey saklıdır. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık v.b... Bunların hepsi insanlık niteliklerindedir. İşte kültür sözcüğünü mastar şekline soktuğumuz zaman doğanın insanlara verdiği yüksek nitelikleri kendi çocuklarına, torunlarına ve gelecek nesillere vermek demektir. Buraya kadar anlatmak istediğimiz; bugünkü Türkiye Cumhuriyeti çocukları, kültürel insanlardır. Yani hem kendileri kültür sahibidirler. Hem de bu özelliği çevrelerine ve bütün Türk milletine yaymakta olduğuna inanmışlardır.⁹⁵

Yeni kurulan Türkiye'de sanata büyük ilgi gösterilmekte idi. Bu amaçla birçok yabancı uzman getirilmiş ve sanat kurumlarında çalıştırılmaya başlanmıştı. Devlet tiyatroları da bu önemli kurumlar arasındaydı. Devlet tiyatrosu Alman rejisörü Ankara'dan İstanbul'a gelerek Devlet tiyatrosunu kurmak için Türkiye'ye gelen Alman sahne yazarı Karl Berine yurtdışına staja gönderilecek artist seçimi için güzel sanatlar akademisi ve operayı görmek için İstanbul'a geçmişti.⁹⁶

⁹⁵ Afet İnan, **Atatürk hakkında hatıralar ve belgeler**, TTK yayınları, s.261

⁹⁶ **Cumhuriyet**, 3 Mart 1936, s.4

Basında da sürekli daha hızlı ve sağlıklı gelişme üzerine tartışmalar yapılmaktaydı. Bu konularda özellikle eğitime vurgu yapılmakta idi. Bu yıl içerisinde bir çok orta okul ve lise açılmıştı.”

Yunus Nadi cumhuriyet Gazetesinde ki köşesinde;

Bütün hükümetin eğitim sistemine ağırlık vermesini zira yetişecek nesillerin sırf ekmek ve post kavgasına bilgiyi kullandığı buna karşı Atatürk'ün daha rüştüyledeyken riyaziye merak saldığı bunda o dönemin ünlü riyazetçilerinin olduğu böylelikle bizimde Avrupalı gibi uçak ve diğer teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmemiz için fenni, ilmi sırf kendisi için yani bilimsel sevgiden dolayı seçecek nesiller yetiştirmek için eğitime ilim irfama önem vermemiz gerektiğini belirtmişti.⁹⁷

Türk inkılâbı yurt içinde önemsendiği kadar yurt dışında da anlatılmaya çalışılıyordu. Bu amaçla yurt dışında ve yurtiçinde birçok etkinlik düzenlenmişti.

Paris üniversitesinde Türklüğe ait konferanslar verilecekti. Türkiye yeni kurulan devletin sosyal ve siyasal yapısını dünyaya ve memlekete anlatabilmek amacıyla sürekli konferanslar tertip etmekteydi. 1936 yılının Mart ayında Sarvon da 12 konferans verilecekti. İlk konferans İstanbul Fransız enstitüsü yetkilisi M. Saussey tarafından hat şiiirleri üzerine verilecekti. Mani, türkü, destan, koşma üzerine söyleşilerde bulunulacaktı. Halk edebiyatına ve halk tiyatrosuna dair iki konferans daha yapılacaktı. Diğer konular küçük Asya'da Selçuk devrinin ana çizgileri, Osmanlı tarihinde geziler, onbeş ve onaltıncı asırlarda Türklere atfolunun fikirler, Türkçede ses ve ahenk kaidesi, Doğu Anadolu'da arkeoloji bakımından seyahat, Anrit - Diyarbakır, "Anadolu'nun toprak teşekkülâtına dair" 11 konferans ve Fazıl Ahmed'in Türk İnkılâbı ve Kemalizm konulu konferansı ile Sorbon konferansları bitecekti. Fransa'nın başka bir şehrinde de Yeni Türkiye ve Fransa adıyla konferans verilmişti. Marsilya'da Türkiye hakkında güzel bir konferans verilmişti. Marsilya ticaret odasında Petit Marseillais gazetesinin baş muhabirinin Türkiye'ye yaptığı seyahat ki bunu deniz yoluyla yaptığı için bu yolu tavsiye

⁹⁷ Yunus Nadi "Bilginin her çeşidinde Avrupa seviyesine çıkmalıyız" Cumhuriyet, 9 Mart 1936, s.4

etmiş, güzellikleri daha fazla görebilme açısından ve de inkılâplarla beraber tüm Türkiye'nin yaptığı iktisâdi ve sosyal faaliyetleri anlatmıştı.⁹⁸

Fransa'daki bu konferanslara katkı olarak Kemalizm'i anlatacak Türk milletvekili Fazıl Ahmet Aykaç Fransa'ya gitmişti. Sorbon üniversitesinin daveti üzerine Elazığ sayısalı Fazıl Ahmet Aykaç 23 ve 25 Martta "*Türk inkılâbı ve Kemalizm*" mevzu konferans verecekti. Aykaç "*bu mevzuyu yalnız tarihi, siyasi ve inkılâbı bakımından değil, sosyolojik cepheden de izaha çalışacağım*" demişti.⁹⁹

Türkiye hükümeti her alanda geliştiğini göstermek amacıyla konferansların yanın da sergilerde açmaya başlamıştı. Bu amaçla Romanya ve Brüksel' de Türk resim sergisi açılmıştı. Brüksel'deki Türk resim sergisi ve artistlerin başarısı karşısında Roman gazeteleri her konuda milleti ileri götüren Gazi Mustafa Kemal Atatürk için güzel sanatlara mani engelleri kaldırıp böyle başarılı nesillere sebep olduğu için övgüler düzmüşlerdi. Brüksel'deki Türk sergisinin kapanmasıyla beraber Sergiyi açmalarına katkıda bulunan Halk partisi için Romenler tarafından aynı akşam Türk akşamı tertip edilmişti.¹⁰⁰

Yeni gelişen Türkiye Cumhuriyeti iktisadi sosyal kültürel alanın her alanında gelişme gayreti içerirse girmişti. Bu politika gereği ziraat faaliyetlerine de büyük önem verilmekteydi. Hatta Mustafa Kemal bizzat bu konuyla ilgilenmiş, ziraat mühendislerine gerekli direktifler vererek orman çiftliği kurulması için çalışmalar yapmalarını istemişti. Bu alanda yapılacak çalışmaların takipçisi olacağını belirtmişti. Bu ciddi devlet politikası sonucu Ankara'da Toprak bayramı 21 Mart 1936 günü törenle kutlanacaktı. 21 martta köylüler misafir olacaktı. Ziraat enstitüsünde 660 kişilik bir yemek verilecek halk evinde konferans verilecek ve müsamereler sergilenecekti.¹⁰¹

⁹⁸ **Cumhuriyet**, 9 Mart 1936, s.6

⁹⁹ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1936, s.6

¹⁰⁰ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1936, s.4

¹⁰¹ **Ulus**, 22 Mart 1936, s.4

Hükümet demiryolu yapımına da büyük mesai ve ekonomik ödenek ayırmaktaydı. Donanma için ayrılan ödenekten sonra bu kez önemli harcamalarda demiryolları yapımı için ayrılmaya başlanmıştı. Yeni yapılan demir yolları 24 Mart 1936 günü açılıyordu. 23 mart 1936 günü Afyonda kurtuluş ve tayyare anıtları ile askeri mezarlığın açılış törenlerine reislik edecek başbakan İsmet İnönü bir sonraki gün Afyon da Kara Kuyu ve Isparta Bozanönü demir yollarını işletmeye açmak için 22 mart 1936 gecesini Ankara'dan hareket etmişti.¹⁰²

İsmet İnönü Afyon zafer anıtını 23 Mart 1936 da önemli bir konuşma açmıştı. *" Yeni Türkiye doğduğu günden beri milletlerin barışı için çalıştı. Dün kahramanca vurduğu milletlerle bu gün yakın ve samimi dostluklar kurdu. Eğer bu insani ideallerimize rağmen bu geniş Türk vatanı yeniden bir tehlikeye uğrarsa Türk kurtuluşunun ilk günlerinde olduğu gibi vatan müdafaasını kadın çocuk bütün millete ait vazife olarak kabul edeceğiz"*, demişti. Bu anlamlı konuşmadan sonra halk başbakan İsmet İnönü'ye büyük ilgi göstermişti.¹⁰³

19 Mayıs mili mücadele ve kurtuluş davası için Atatürk'ün Anadolu'ya ayak bastığı güne denk gelmektedir. 1936 yılına kadar bu büyük gün sadece Samsun'da kutlanıyordu. Bu büyük günün Türkiye'nin her tarafında tesiri görülmüştü. Bunun için bir kanun metni hazırlanmıştı. Fakat henüz layiha, kanun şekline getirilmediğinden 1936 yılı 19 Mayıs'ta bütün yurttaki sadece idman şenlikleri yapılacaktı. 19 Mayıs'ta öğrenciler saat 10' da Cumhuriyet abidesine çelenk koyacaklardı. Daha sonra jimnastik hareketleri yapacaklardı. Daha sonra kulüpler Cumhuriyet abidesine çelenk koyacaklardı. Kulüplerarası Taksim İstinye bisiklet yarışları yapılacaktı. Saat 14 'de Taksim Stadında Galatasaray- Fenerbahçe arasında maç yapılacak, 15 'te Bebek'te yelken ve kürek yarışları, 16' da gayri federe kulüplerin Karagömrük stadında geçiş törenleri ve müsabakalar yapılacaktı. Saat 17' de Taksim Stadında dereceye girenler için ödül töreni düzenlenecekti.¹⁰⁴

¹⁰² **Ulus**, 24 Mart 1936, s.4

¹⁰³ **Ulus**, 25 Mart 1936, s.1

¹⁰⁴ **Akşam**, 19 Mayıs 1936, s.3

19 Mayıs 1919 akşamı tüm bu etkinliklere ek olarak Karadeniz talebe birliği tarafından Park Otelde bir eğlence tertip edilecekti. Merasimlere Vali Muhiddin Üstündağ, askeri erkân vilayet eğitim erkanı, bazı milletvekilleri ve bazı zevat katılmıştı. Bununla beraber stadyumun içi ve yollar hıncahınç halkla dolmuştu.¹⁰⁵

Falih Rıfki Atay 19 Mayıs 1936 tarihli ulus gazetesinde şunları kaleme almıştı;

19 mayıs Mustafa Kemal'i, pek ince bir politikacı pek hasaplı bir stratejist, ve pek yüksek bir vatanseverdir.tüm bu unsurlar tam bir uyum içerisinde kaynaşmıştır.şahsiyetinden bu üç büyük değerden hangisi eksiltirse milli hareket iflas ederdi. Bu öyle bir davadır ki ne yalnız siyas,i ne yalnız askeri, nede yalnız hissi yoldan yürütülebilirdi. Bu nedenle varlığımızı nasıl bir liderin ne gibi vasıflarına borçlu olduğumuzu bilmemiz gereklidir. Mustafa Kemal 19 Mayıs'ta bir zar atarak yapabileceğine inandığı ve nasıl yapabileceğini bildiği bir savaşa başlamış ve sadece milli imkanlara bel bağlamıştır. 19 Mayıs'ta Mustafa Kemal'in kaderi eğişip bükülecek bir iradesi zaferleri, hak ve hürriyet aşkı dehası ve tecrübesi vardır. ¹⁰⁶

İstanbul- Ankara arasında tayyare seferleri düzenli olarak başlayacaktı. Hava seferi 1 saat 40 dakika sürecekti. Uçak Ankara'dan saat 10 da İstanbul'dan 14. 15 'te hareket edecekti. İsteyenleri tayyare yolculuğuna alıştırmak için cumartesi ve Pazar günleri alıştırmaya uçuşları yapılacaktı. 15 dakika sürecek uçuşlar için 2 bin lira ödenecekti.¹⁰⁷

Harb akademisi tarafından yapılan ve 27 Mayıs 1936 sabahı başlayan tümen tatbikatı esnasında bilhassa tayyarecilerin gece hareketini takip etmek üzere Cumhurbaşkanı Atatürk saat 24' te tatbikat sahasına gitmiş ve hareketi takibe başlamıştı. Atatük'ün huzurunda yapılan bu gece uçuşlarında tayyarecilerimiz tarafından büyük bir fedakarlık ve yüksek bir bilgi gösterilmiş olması büyük önderin ve

¹⁰⁵ **Akşam**, 19 Mayıs 1936, s.5

¹⁰⁶ Falih Rıfki Atay, "19 Mayıs" **Ulus** , 19 Mayıs 1936,s.1

¹⁰⁷ **Akşam**, 20 Mayıs 1936, s.3

komuta heyetinin bilhassa takdirine mazhar olmuştur. Atatürk geceyi tatbikat alanında geçirmiş, tankların tayyarelerin sis tesisatlarının ve tüm silahların iştiraki ile devam eden bu askeri tahkikat metristen sabah 5: 30 dan itibaren büyük bir ilgi ile takip edilmişti. Çetin arazi üzerine yapılan bu büyük tatbikatın en ufak bir noktasını bile kaçırmayan Atatürk, askerlerle beraber bütün taarruz ve müdafaa hareketlerini çok yakından incelemiş ve ilgili komutanlardan gerekli bilgiler almıştı.

Bu askeri hareket hem taarruz hem savunma noktasında tam bir isabetle başarılmıştı. Bilhassa 27 Mayıs 1936'dan beri Zincirlikuyu'dan itibaren hareketi takip eden Türk kadın tayyarecisi bayan Sabiha 28 Mayıs 1936 sabahı tek başına hareket sahası üzerinden uçmuş gözlem yapmış ve görüşlerini büyük bir dikkat ve isabetle büyük öndere ve kumanda heyetine anlatmış ve Atatürk'ün takdirlerini almıştı. Gazi Mustafa Kemal hareket alanından ayrılırken harp akademisi komutanını hareket müdürünü ve bu harekate iştirak eden tüm subayları kutlayarak;

"Gördüğüm vaziyetten çok memnun oldum" demişlerdi.¹⁰⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm kurumlarıyla hızlı bir gelişme içerisine girdiği bu süreçte askeri konular özellikle önemli bir yer işgal etmekteydi. Bu amaçla ordunun durumunu görmek maksadıyla yapılan bu tatbikat haberleri basına şu şekilde yansımıştı;

*"Türk ordusu işinin eridir. Kahraman ordumuzun muharebe tatbikatı çok parlak oldu. Manevranın mahiyeti tayyarelerin ve tankların iştiraki ile yapılan bu manevra da her sınıf vazifesini yaptı ve ordumuzun yüksek harp bilgisi bir daha tezahür etti".*¹⁰⁹

27 Mayıs 1936 günü Başvekil İsmet İnönü mecliste çok alkışlanan bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmasında başbakan İsmet İnönü de askeri konulardaki gelişmelerin önemine şu şekilde değinmişti;

¹⁰⁸ **Akşam**, 28 Mayıs 1936, s.1

¹⁰⁹ **Akşam**, 4 Haziran 1936, s.1

*“Müdafaa vasıtalarımızı silahlanma teknolojisinin en modern ve yeni icraatları ile teçhiz etmekteyiz. İcap ederse Türk milletinin kadın ve erkek bir tek adam gibi nasıl şahlandığını görmek insanlık için önemli bir hadise olacaktır.”*¹¹⁰

13 Haziran 1936 da Çocuk esirgeme kongresi toplanmıştı. Başbakan İsmet İnönü önemli bir konuşma yapmıştı. Çocuk Esirgeme Kurumunun 13. yıl Genel Kongresi yapılmıştı. Kongreyi Başbakanlık Müsteşarı B. Kemal Gedeleş açmış, kongre başkanlığına Mili Müdafaa Bakanı Kazım Özal, 2. başkanlığa Diyarbakır Milletvekili General Kazım Sevüktekin yapmıştı. Başbakan İsmet İnönü, bakanlar ve milletvekilleri kongreye katılmışlardı.¹¹¹

İstanbul Üniversitesinde 1936 yılında da ıslahat yapılacağı basında sürekli işlenen bir konu haline gelmişti. Üniversitede yapılacak ıslahatı tespit edecek profesörler toplanarak vazifelerine devam etmişlerdi. Gazetede çıkan haberlere göre edebiyat fakültesinde yapılacak ıslahatı tespitle görevli profesörler komisyonunun toplantısında çok hararetli münakaşalar olmuştu. Batı edebiyatı tarihi profesörü Rayhenbah komisyona birer rapor vererek felsefe ve edebiyat branşındaki dersleri okutmak için Avrupa'dan yeniden doçent ve profesör getirilmesi lüzumunu ileri sürmüşlerdi. Bu teklif şiddetli tartışmalara sebebiyet vermiş, Avrupa'da tahsil görmüş gençlerimizin bu işi görebilecekleri ortaya konmuştu. Komisyon bu hususta kararını daha sonra yapılacak toplantılara bırakmıştı.¹¹²

Mecliste yapılan kanun değişikliği sonunda yönetim alanında yeni bir düzenleme yapılmıştı. Kanunda yapılacak değişiklikle kaymakam ve nahiye müdürlerinin de siyasi parti başkanı olmalarına izin verilecekti. Cumhuriyet Halk partisinin bu maksatlarını tahakkuk ettirmek üzere idare tarzında yapılan değişiklikler sırasında valilerin de Parti başkanlığı yapacağı hakkındaki tebliğ 19 Haziran 1936 sabahı İstanbul Parti başkanlığına bildirilmişti. Bu tebliğ üzerine eski başkan Bay Hilmi, vazifesinden ayrılması münasebeti ile vilayetteki bütün parti teşkilâtına bir veda mektubu

¹¹⁰ Akşam, 28 Mayıs 1936, s.4

¹¹¹ Cumhuriyet, 14 Haziran 1936, s.6

¹¹² Akşam, 29 Haziran 1936, s.4

göndermişti. 19 Haziran 1936'da Saat on birde Vali Mühiddin Üstündağ Parti merkezine gelerek Parti başkanlığı vazifesini Bay Hilmi'den devralmış ve işe başlamıştır. Vali Mühiddin Üstündağ, aynı gün Parti başkanı sıfatı ile Parti teşkilâtına bir tamim gönderecekti. Partinin genel başkan vekilliği tarafından basında çıkan tebliğe göre dâhiliye vekilinin Partinin genel sekreterliğine getirildiği valiliklerde, vilâyetlerde vilâyet başkanlığına tayin edilmişlerdi.¹¹³

Kabotaj hakkının Türk gemicilerine geçmesinin 11 inci yıl dönümü münasebeti ile 1 Temmuz 1936 da karada ve denizde Türk denizciler bayram yapacaklardı. Türk limanlarında bulunun bütün Türk gemileri donanma bayrakları ile süslenecek ve karada bulunan deniz müesseseleri gündüzün bayraklarla geceleyin de elektriklerle donatılıcakti. 1 Temmuz sabahı 9,30 da Denizyolları, Akay, Liman ve Tahsiliye, fabrika ve havuzlar, Türk gemi kurtarma şirketi, fenerler idareleri, Şirketi Hayriye, Kılavuzluk ve diğer armatörlerin mürettebat ve kaptanları Denizyolları idaresi önünde toplanacaklardı. Deniz ticaret mektebi âlisinden bir bölük öğrenci de bu kafil ile birlikte önünde şehir bandosu olduğu halde Boğazkesen Tarık ile Taksime çıkacaklardı. Deniz kumandanlığından bir bölük asker bandoları ile birlikte Kasımpaşa Tepebaşı yolu ile Taksime hareket edecekti. Her iki kafilenin hareketini müteakip denizyolları idaresinden verilecek bir işaretle limanda bulunan bütün gemiler düdüklerini çalarak merasimin başladığını ilân edeceklerdi. Tam saat 11 de Taksim'de merasim başlayacak önce âbideye denizciler tarafından büyük bir çelenk konacaktı. Bunu müteakip Halk partisi, belediye, İstanbul kumandanlığı, Denizyolları, Akay, Şirketi Hayriye ve diğer deniz müesseseleri çelenkler koyacaklardı. Bu münasebetle nutuklar söylenecek, ve bir geçit resmi yapılacaktı. Yapılacak program bu şekilde düzenlenmişti.¹¹⁴

¹¹³ **Akşam**, 20 Haziran 1936, s.3

¹¹⁴ **Akşam**,30 Haziran 1936, s.4

Atatürk'ün Şişli Halkevine hediye ettiği imzalı fotoğrafları 3 Temmuz 1936'da büyük bir merasimle halkevi sahibine teslim edilmişti.¹¹⁵ Mustafa Kemal resmini halkevine gönderirken Aynı zaman da güzel sanatlarla alakalı olarak şunları söylemişti;

*Güzel sanatların her dalı için TBMM'nin göstereceği ilgi ve emek, milletin insani ve medeni hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok etkilidir.*¹¹⁶

*Güzel sanatlarda başarı; bütün inkılâpların başarılı olduğunun en kesin delilidir. Bunda başarılı olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar bütün başarılarına rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatı ile tanınmaktan daima yoksun kalacaklardır.*¹¹⁷

7 Ağustos 1936 gecesi Trakya da büyük bir askeri tatbikat yapılmaya başlanmıştır. Bu manevralar ve harekâta Mareşal Fevzi Çakmak'ın nezareti altında gece yarısı başlanmıştır. Harekata tayyarelerle yüzlerce tank ve zırhlı otomobil iştirak ediyordu. Manevra dört beş gün sürecekti.¹¹⁸ Trakya büyük manevralara devam ederken önemli Askeri taktiklerde denenmekteydi. Taktik uygulamalarda ordu iki kısma ayrılmıştı. Mavi ordu kırmızı ordunun mukavemetine rağmen baba eskiyi almıştı.¹¹⁹ Türk ordusu Trakya manevralarından sonra büyük bir muvaffakiyet daha kazanmıştı. 1 Ağustos 1936'da ki resmi geçit töreninde Türk Ordusu yüzlerce tank zırhlı otomobil vesait motorlu kıtalarıyla gittikçe motorlaşarak ve çelikleşerek kuvvet ve kudretini çok artırdığını göstermişti.¹²⁰ Askeri alanla alakalı olarak donanmaya verdiği önemden dolayı aynı yıl meclisten donanmaya harcanmak üzere 21 milyon ödenek ayrılmasına karar verilmişti. Mustafa Kemal bu konuyla alakalı olarak;

¹¹⁵ Cumhuriyet, 4 Temmuz 1936, s.4

¹¹⁶ Atatürk'ün söylev ve demeçleri cilt.1, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, s.373

¹¹⁷ Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası Yayınları, İstanbul, 2008, s.341

¹¹⁸ Cumhuriyet, 8 Ağustos 1936, s.6

¹¹⁹ Cumhuriyet, 9 Ağustos 1936, s.4

¹²⁰ Cumhuriyet, 13 Ağustos 1936, s.4

*Deniz silahlarına önem veriyoruz. Denizcilerimizin iyi silahlı ve iyi eğitilmiş olarak hazırlanmaları büyük emelimizdir.*¹²¹ demişti.

Atatürk'ün havzaya ayak bastığı günün 17. yıldönümü köylü kentli binlerce vatandaşın katılımıyla Havza'da kutlanmıştı. Törende istiklal marşının okunmasından sonra alana getirilen Atatürk büstü önünde etkinliklerde bulunulmuştu. Konuşmacının Atatürk'ün varlığına ve sağlığına dair yemin etmesi ve topluluğun tamamının yüksek sesle yemini tekrarlaması pek heyecan uyandırmıştı. Söylevlerden sonra askerinin, halkın, okulların esnafın katılımıyla resmi geçit töreni düzenlenmişti.¹²²

III. TÜRK DİL KURULTAYI ÇALIŞMALARI VE MUSTAFA KEMAL

İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında toplanan Birinci Türk Dil Kurultayının açılış günü olan 26 Eylül, Dil Bayramı olarak kutlanmaktaydı. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli kültür kurumlarından biri olan Türk Dil Kurumu, 12 Temmuz 1932'de kurulmuştu. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde dil ve tarih, Atatürk'ün en çok önem verdiği olgulardı. Önce 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu. Uluslaşmanın en önemli temellerinden bir diğeri de dil idi. Bunun bilincinde olan ulu önder Atatürk, 11 Temmuz 1932 gecesi sofrasında bulunanlara *"Dil işlerini düşünmek zamanı gelmiştir. Ne dersiniz?"* diye sorar. Oradakilerin bu düşünceye katılması üzerine *"Öyle ise Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun."* diyerek Türk Dil Kurumunun temellerini atar. Ertesi gün Samih Rifat, Ruşen Eşref, Celâl Sahir ve Yakup Kadri İçişleri Bakanlığına başvururlar. Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur. Cemiyetin kuruluşuyla birlikte başlayan çalışmalar sürerken, Türk Dil Kurultayının hazırlıkları da başlamıştı. Bu coşku ve heyecan içerisinde Türk Dil Kurultayı toplanmıştı. Kurultaya çok sayıda bilim adamı, gazeteci, yazar, devlet adamı ve sanatçı katılmıştı. Atatürk, Kurultayı baştan sona kadar izlemişti. Türkçenin gelişmesi,

¹²¹ Atatürk'ün söylev ve demeçleri cilt.1, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, s.375

¹²² Akşam, 25 Mayıs 1936, s.3

özgünleşmesi, zenginleşmesi yolunda Türk Dil Kurultaylarının çok önemli yeri vardı. Bu amaçla 1936 yılında da 26 Eylül de Büyük dil bayramı her yerde muazzam merasimle kutlanmıştı. Ankara ve İstanbul halk evlerinde verilen konferanslarda dil inkılâbımızın derin manası izah edilmişti.¹²³

1936 Yılında düzenlenecek üçüncü dil kurultayı hazırlıkları son hızla devam etmekteydi. Kurultay hazırlıklarıyla bizzat Gazi Mustafa Kemal kendisi meşgul oluyordu. Türk dil Kurumu'nda Mustafa Kemal kurultaya gelen ecnebi profesörlerini kabul ederek bilgi alışverişinde bulunmuştu. 1936 yılında 3. Türk Dil Kurultayı'na gelen yabancı dil bilginlerini kabulü sırasında şunu söylemişti:

*Dünya dil bilginlerinin Türk bilginleriyle beraber çalışmaları, dil biliminin şimdiye kadar çözümlenemediği birçok güçlüklerin çözümünü kolaylaştıracaktır. Bundan, büyük gerçekler de meydana çıkacaktır.*¹²⁴

22 ağustos 1936 günü Dolmabahçe Sarayı'nda büyük merasim yapılmıştı ve yabancı profesörler dil kurultaylarıyla temaslara başlamışlardı.¹²⁵

Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan III. Türk Dili Kurultayı'nın açılış törenine katılmıştı. Açılış oturumunda bir konuşma yapan Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Âfet İnan, şunları söylemişti.

"Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumunun kendinden ayrılmaz eşidir. Bu iki kurumun, birlikte yükselmesi, birbirini tamamlaması izabeden iki aydın abidedir." Atatürk, açılış konuşmalarını, TDK çalışma raporunu ve Prof. Yusuf Ziya Özer'in tezini dinlediler. Kurultay'ın o günkü çalışması 17.30'da sona erdi. III. Kurultay'da ağırlıklı olarak Güneş

¹²³ **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1936, s.1,5

¹²⁴ **Ulus**, 25 Ağustos 1936, s.1

¹²⁵ **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1936, s.1

Dil Teorisi ele alındı. Atatürk konuşma aralarında da dil bilginleriyle Türk Dili üzerine konuşmalara devam etmişti.¹²⁶

Üçüncü dil kurultayı 25 Ağustos 1936 günü Atatürk'ün katılımıyla toplanarak çalışmalarına devam etmişti. 25 Ağustos 1936 dil kurultayında güneş dil teorisinin izahı yapılmıştı. ¹²⁷ Kurultay'da İsmail Müştak Mayakon yabancı dil bilginlerinin düştükleri hatalardan bahsederek, örneklerle bunu ispat ettikten sonra güneş-dil teorisinin bu yanlış metotlarla da mücadele edeceğini söylemişti. Atatürk, 25 Ağustos 1936 günü saat 14.00-18.00 arasında III. Türk Dili Kurultayı'na katılarak Hasan Reşit Tankut ve Sabahat Türkan'ın tezlerini dinlemişti. Gazi Mustafa Kemal bu tezleri dikkatle dinleyerek kısa notlar almıştı.¹²⁸

Atatürk, 27 Ağustos 1936 günü saat 14.00-18.00 arasında III. Kurultay çalışmalarını izlemeye devam etmişti. Naim Hâzım Onat, Ahmet Cevat Emre, Prof. Abdülkadir İnan ve İsmail Müştak Mayakon'un tezlerini dinlediler. O gün, ayrıca TDTC Başkanı ve Kültür vekili Saffet Arıkan, Prof. Dr. Saim Ali Dilemre, Hasan Reşit Tankut, Ahmet Cevat Emre ve İ. Müştak Mayakon'la da görüşmüştü. Bu görüşmelerde Kurultay'da ileri sürülen görüşlerin değerlendirilmesi yapılmıştı.¹²⁹

Dil kurultayının ilk safhası 27 ağustos 1936 da yapılan toplantıda bitmişti. Türk dili tetkik kurumuna ait olan tezlerin müdafaası sona ermişti. Yabancı dil bilginleri hazırladıkları tezleri müdafa etmişlerdi. Atatürk, 27 Ağustos 1936 günü saat 14.00-18.00 arasında III. Kurultay çalışmalarını izlemek üzere Dolmabahçe'de hazır bulunmuştu. Agop Dilaçar, Dr. Mehmet Ali Ağakay ve İ. Hâmi Danişment'in tezlerini dinlemişti.¹³⁰

¹²⁶ **Ulus**, 24 Ağustos 1936, s.1,4

¹²⁷ **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1936, s.1,4

¹²⁸ **Ulus**, 26 Ağustos 1936, s.4

¹²⁹ **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1936, s.1,4

¹³⁰ **Ulus**, 28 Ağustos 1936, s.4

Atatürk, 29 Ağustos 1936'da saat 14.00-18.00 arasında III. Kurultayın ikinci safha toplantısını izlemişti. Yabancı dil bilginlerinin, Prof. Anagnastopulos, Prof. J. Deny, Prof. Dr. W. F. C. Giese, Dr. Miatef, Prof. Dr. M. Hilaire Barenton, Prof. Sir Denisson Ross, Prof. Bartalini, Prof. Okubo, Prof. Dr. A. Zajaczkowski, Prof. A. N. Samoiloviç ve Dr. Herman F. Kvergiç'in konuşmalarını dinlemişti. Daha sonra, dil bilginlerinden Prof. Fuat Köprülü, Ahmet Cevat Emre, Abdülkadir İnan, Ruşen Eşref Ünaydın, Prof. Yusuf Ziya Özer'le bir süre görüşmüştü. Bu görüşmede Türk dil kurultayı ile ilgili görüş alışverişinde bulunulmuştu. On iki yabancı dil alimi, Türk dil tetkik kurumunun meydana çıkardığı hakikatleri alkışlamıştı ve Kurultay'ın yakın da son bulacağı dile getirilmişti.¹³¹

Türk Devrimi tüm yönleriyle gelişme göstermekteydi. Basında da sürekli Atatürk ilkeleri ve İnkılâplarının toplum tarafından benimsenmesi için konuya dair yazılar yazılmaktaydı. Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından İsmail Habib, köşesin de *"Bunun adına şapka derler." Festen şapkaya geçmek, bunu bir sürü kutsiyetlerin yıkılışı sanıyorduk, kan gövdeyi götürebilirdi, korkunç bir şeydi bu..." Başlarımızın üzerine yeni bir savaş konmuş değil, başlarımızın içinden birkaç tabakalık hikâyeler sökülüp atılmıştı. Kavuk ümmetimiz, fes Osmanlılığımız, kalpak ihtilalımız ve şapka inkılâbımızdır."* Yazar Kastamonu ve İnebolu'yu gezerken Şapka inkılabının yapıldığı bina ile beraber o günkü anıları ve daha evvelki II.Mahmut dönemindeki başlık değiştirmeye karşılaştırma yapmıştı¹³². Aynı gün M. Saffet Ergin, Şark ve Garp medeniyeti arasındaki farkları anlatmış, ortaçağ Avrupa'sı ve Anadolu yarım adasındaki kültür durumuna değinmiş, haclı seferlerinin Avrupa'ya aşıladığı Türk medeniyeti ve bunu Yunan medeniyetiyle harmanlanmaları ve Türk terbiyesinin etkisinin ne şekilde ortaya çıktığına değinmişti.¹³³

Gazi Mustafa Kemal bulunduğu şehirlerdeki sosyal, kültürel sanatsal etkinliklere katılmaya çalışmaktaydı. Bu sebeple kısa süreli olsa etkinliklere katılarak hem halka yakın olmaya çalışırdı hem de halka örnek olmaya çalışırdı. Atatürk meclisten dönüşlerinde elişleri ve küçük sanatlar sergisine katılmıştı. Atatürk sergilerde bir

¹³¹ Cumhuriyet, 29 Ağustos 1936, s.1,4

¹³² İsmail Habib *"Yurttan yazılar"* Cumhuriyet, 26 Kasım 1936, s.3

¹³³ M. Saffet Ergin, *"İnkılap Terbiyesi"* Cumhuriyet, 26 Kasım 1936, s.2

buçuk saat kalarak teşhir edilmekte olan eşyaları ayrı ayrı tedkik etmişti ve bilhassa alçı süslemeleri sanatlar kısmına fazla alaka göstermişti. Atatürk ayrılırken Ekonomi bakanı B. Celal Bayar'a sergiyi faydalı bulduklarını söyleyerek sergiyi takdir etmişti.¹³⁴

Gazi Mustafa Kemal hayatın her alanında topluma örnek olmaya çalışmaktaydı. Zaman zaman yaptıklarıyla topluma somut örnekler verirken zaman zaman da söylediği sözlerle topluma yön vermeye çalışıyordu. Bu amaçla ailenin Türk toplum yapısı içerisinde ki önemine değinmiş ve aile kurma konusunda şunları söylemişti;

*Ve kendisine Mutlu olabilecek uyum gösterebilecek eşlerle herkes evlenmelidir. Çoluk çocuk olmalıdır. Çocuk sevgisi insan için bir ihtiyaçtır.*¹³⁵

Türk çocuklarının hedefi her başarılı hamleden hep sevinç veren neticeler almaktır. Türk çocukları yürüdünüz yürüyorsunuz yürüyün, yaptığınız hamleler sizi yüksek ideale ulaştırmak üzeredir. Durmayın yürüyün... Mutluluk, refah, sevinç ve hepsinden sonra dünyaya karşı yüksek bir gurur seni bekliyor. Türk çocukları! Son sözümün son kelimesine dikkat! Gurur, büyüklük sende zaten vardır. Bunu gösterme. Onu kendi yüksek enerjinin kutsal yerine sakla. Gerekirse büyük alçak gönüllüğünü göster. Fakat gene gerektiğe göster ezici yumruğunu!

*İşte bu niteliklerinle ispat edebilirsin ne olduğunu. Benim bugünkü ve yarınki Türk çocuklarından beklediğim nitelik budur.*¹³⁶

Gazi Mustafa Kemal Atatürk Gazintep'in 15. Kurtuluş yıl dönümü münasebetiyle Gaziantep'lilere gönderdiği telgrafta şunları söylemişti;

Nuri Conker ve Ali Kılıç'a;

Onbeş sene evvel Antep , ki sadece Türk şehridir, her nasılsa yabancı kuvvetlerin eline düşmüş bulunuyordu. Bu tek Türk şehri, hiçbir yerden maddi yardım görmeksizin kendi kahramanlığı ile, kendini kurtardı ve Gazi ünvanına bi hakkın liyakat kesbetti.

¹³⁴ Akşam, 2 Kasım 1936, s.6

¹³⁵ Abdulkadir İNAN; *Türk Kültürü Dergisi*, sayı:25, 1964, s.62

¹³⁶ *Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri*, Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası Yayınları, İstanbul, 2008, s.341

Gaziantep'ileri, o gün olduğu gibi bu gün dahi, derin hürmetle takdir ederim. Türküm diyen her şehir, her kasaba ve en küçük Türk köyü Gaziantep'ileri kahramanlık misali örnek alabilir.¹³⁷

1.5. CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN 1936 YILI MECLİS KONUŞMASI

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 2. Yasama Yılına Açış Konuşması

Sayın milletvekilleri,

Sizi sevgi ve saygılarımla selamlayarak, beşinci dönem ikinci yasama yılını açıyorum.

Hemen söylemeliyim ki, bu yılki çalışmalarımızın da ülke ve ulus işlerinde, yeni iyilikler ve ilerlemeler yapacağına inanmaktayım.

Geçen yıl Türk ulusu, huzur ve sükün içinde, milli ve insani ülküye, coşku ile koşan güçlü ve çalışkan bir varlık gösteriyordu.

Yönetimde ve adliyede yeni kanunların ve yeni kuruluşun vatandaşı sevindiren sonuçları görülüyordu.

Ekonominin her alanında ve ülkenin her yanında Türkler, kendilerine ve devletlerine tam bir güven içinde çalışıyorlardı.

Cumhuriyet, yeni ve sağlam temelleri ile Türk ulusunu güvenli ve sağlam bir geleceğe yönelttiği gibi, düşüncede ve ruhlarda yarattığı güvenlik yönü ile de tam anlamı ile yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur. Yıllar geçtikçe, bunların milli ülküsel verimleri, güvenle çalışma, ilerleme isteği, milli birlik ve beraberlik şeklinde daha iyi göze çarpmaktadır. Bu, bizim için

¹³⁷ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, TTK yay. Ankara 2000,s.596

çok önemlidir; çünkü biz gerçekte milli varlığımızın temelini, milli bilinçte ve milli birlikte görmekteyiz.

Halk ile hükümet arasındaki yakınlık ve birlikte çalışma çabası, ayrıca, sevindirici durum göstermektedir. Bu konuda partimizin verici önderliğini önemle belirtmek isterim.

İdari ve ekonomik önlemlerin iyi uygulanması ve uygulama sonuçlarının iyi anlaşılması için, halkın hükümete yardım etme isteği, övünülecek bir durumdur. Bu duygusal durum, Türk ulusunu ilerletmek ve Türk vatanını imar etmek için çok verimli ve çok önemli bir faktördür.

Devleti ve hükümeti kendi mali ve koruyucusu olarak görmek bir ulus için büyük nimet ve gurur kaynağıdır. Türk ulusu, bu sonuca cumhuriyet ile varmış ve her yıl bunun artan sonuçlarını görmüş ve göstermiştir. Ulusumuzun, maddi ve manevi huzuruna, bu denli çok önem verişimizin, ne kadar yerinde olduğu anlaşılıyor.

Arkadaşlar,

İlköğretimin yayılması için, sade ve pratik önlemler almak yolundayız. İlköğretimde amacımız, bunun zorunlu olmasını bir an önce gerçekleştirmektir. Bu sonuca varmak, ancak aralıksız önlemler almakla ve bunun metodik olarak uygulanması ile gerçekleşebilir. Ulusun önemli bir işi olarak, bu konuda ısrarlı olmayı gerekli görüyorum. Sanat ve teknik okullarına istek artmıştır. Bunu sevinçle söylerken, her türlü özendirmeyi artırmanın gerekli olduğunu da eklemek isterim.

Yükseköğretim için, Ankara Üniversitesini kurmak yolunda, Tıp Fakültesinin yapımından başlayarak, yeni ve en zor çabaların harcanmasını dilerim.

Güzel sanatlara da ilginizi yeniden canlandırmak isterim.

Ankara'da bir konservatuvar , bir tiyatro akademisi kurulmakta olmasını hatırlatmak benim için büyük bir zevktir.

Güzel sanatların her kurumu için Kamutay'ın göstereceği ilgi ve emek, milletin insani ve uygar yaşamı ve çalışkanlık veriminin artması yönünden etkili olacaktır.

Başlarında değerli Eğitim Bakanımız bulunan, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumunun her gün yeni gerçek ufuklar açan, ciddi ve aralıksız çalışmalarını övgü ile anmak isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründe başlangıcı temsil ettiklerini, kabul edilebilir bilimsel belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk ulusunun değil, bütün bilim dünyasının ilgisini ve uyanmasını sağlayan, kutsal bir görev yapmakta olduklarını güvenle söyleyebilirim. Tarih Kurumunun Alacahöyük'te yaptığı kazılar sonucunda, ortaya çıkardığı beş bin beş yüz yıllık maddi Türk tarih belgeleri, dünya kültür tarihinin yeni baştan incelenmesini ve derinleştirilmesini gerektirecektir. Birçok Avrupalı bilim adamının katılması ile toplanan son Dil Kurultayının aydınlık sonuçlarını görmekle çok mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde ulusal akademilere dönüşmesini dilerim. Bunun için, çalışkan tarih, dil ve bilim adamlarımızın, bilim dünyasınca tanınacak orijinal eserlerini görmekle mutlu olmanızı dilerim.

Sayın arkadaşlar,

Anavatana yeni kavuşan göçmen vatandaşlarımızın yerleştirilmeleri başlıca görevlerimizdendir. Göçmenleri iyi yerleştirmek ve hızla üretici duruma sokmak için, onları yeterli derecede donatmaya çalışıyoruz. Aldığımız sonuçlar ümit vericidir. Bu milli soruna, sağlayabildiğimiz imkanlar oranında, fakat ara vermeksizin devam edeceğiz.

Demiryolu yapımı programını sürdürüyoruz. Buna paralel olarak, yol ve köprü inşaatına, daha fazla imkan sağlanması isteğe uygun olacaktır. Sanırım, bu işler için verilen ödeneği artırmak gerekli olacaktır. Şimdiye kadar çeşitli yerlerde yapılmış ve yapılmakta, olan küçük büyük su işleri çok özendirici sonuçlar vermektedir. Kamutayın su işleri için yeni imkanlar aramasını gerekli görmekteyim.

Telefon bağlantıları, ülke içinde bir programa uygun biçimde genişletilmektedir. Bu çalışmaları övmek ve özendirmek isterim.

Ticari hava taşımacılığı işlerinin güvenli ve düzenli olarak sürdürülmesini ve geliştirilmesini de çok önemli bir konu olarak görmekteyim.

Sayın milletvekilleri,

Ekonomik alanda milli çalışmalarımızın artmasından ve genişlemesinden sevinç duymaktayız. Cumhuriyetin ekonomik önlemleri, her alanda verimli sonuçlar vermektedir.

Tarımda kalkınmayı kolay ve çabuk yapmak için şartlar, çok ilerlemiş ve hazırlanmıştır. Yeni bir biçimde ve yeni makineler kullanarak iyi bir kuruluşla yapılacak yardımların ivedi sonuçlar vereceğini görüyoruz. Kooperatif kuruluşları her yerde sevilmiştir. Kredi ve satış için olduğu kadar, üretim araçlarını öğretip kullandırmak için de kooperatiften yararlanmayı mümkün görüyoruz.

Tarımda, hastalıkları önleme çalışmalarına önem vermek gereklidir.

Toprak Kanununun bir sonucu, varmasını, Kamutayın yüksek çalışmalarından beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin geçineceği ve çalışacağı toprağa sahip olması, kesinlikle gereklidir. Vatanın sağlam temeli ve imarı buna dayanır. Bundan başka, büyük araziyi modern araçlarla işletip vatana fazla üretim sağlanmasını da özendirmek isteriz. Ticaret ilişkilerimiz bu yıl daha genişlemiştir. Karşılıklı genişlemek ve kolaylık özlediğimiz ilkedir. İhracatımızın kolaylaştırıldığı ülkede ithalatın artmasından çekinmiyoruz. Bu çeşit ithalatı artırmaya ve kolaylaştırmaya çalışıyoruz. Bu dürüst politika üç yıldan beri ticaretimizi sürekli olarak artırmıştır.

Endüstri programının uygulanması ciddi olarak sürdürülüyor. Her yeni endüstri eseri, bulunduğu yere zenginlik ve uygarlık ve bütün ülkeye zevk ve güç vermektedir. İkinci programın hazırlıkları hevesle ilerlemektedir.

Madenlerin işletilmesi gelişme durumundadır. Madenlerimiz bizim başlıca döviz kaynağımız olduğu için de yüksek ilginizi çekmek isterim.

Artvin civarında bakır madenlerinden birinin işlemeye başlamasından memnun olduk. Ergani bakır madeninin işlemeye başlamasının ülkeye önemli bir yarar getireceği inancındayız. Yine ülke için pek önemli bulduğumuz diğer bir sorun, kömür bölgelerinin rasyonel olarak işletilmesidir. Üzerinde durduğumuz önlemlerin ivedi sonuç vermesini dilerim.

Deniz ve deniz ürünleri ticaret ve endüstrisi önemli bir konumuzdur.

Ticaret filomuzu yenilemek ve artırmak girişimini sevinerek kaydediyoruz. Limanlarımızda yeterli kurumların kurulması, genel mağazalar ve antrepolar bulundurulması kararlaştırılmıştır.

İş Kanununun uygulanması için gereken kuruluşun işlerliğe geçirilmesi gereklidir. Ayrıca, deniz ve tarım işçileri için de yeni yasalar hazırlanmalıdır.

Küçük kredi konusunun önemle ele alınmasını Büyük Meclisin dikkatine sunarım.

Bu yıl Ziraat Bankasının yeni kanun tasarısı, çalışma konularımız sırasında olacaktır.

Bankaları ve kredi dağıtımında düzeni sağlayan kooperatifleri, kuran ve genişleten yasalarımızdan sonra, bu yeni eserleriniz ülkenin kredi hayatında verimli olacaktır.

Maliyemiz, sizleri sevindirecek biçimde olumlu ve verimli bir durum göstermektedir. Dengeli gidişe özel önem veren Büyük Meclis, her yıl gelirini fazlası ile sağlamayı başarmaktadır. Bu yıl da gelirin umulduğu gibi gerçekleşeceğine güveniyorum.

Hayatı ucuzlatmak gerektiğinde, vergileri indirmek politikasını sürdüreceğiz. Tuz, şeker, çimento, hayvan vergilerinde iki yıl içinde yaptığımız cesur indirimler, her bakımdan yararlı olmuştur.

Bu yıl hem ilk ihtiyaçlardan, hem önemli güç araçlarından olan petrol ve türevleri üzerindeki vergilerden büyük oranda indirim yapmayı başarmanızı dilerim.

Bundan başka, vergi usullerinin düzeltilmesi için çözüm ve gelir yolu aranması da önemle sürdürülmelidir. İyi ilkeler ve iyi uygulamanın sevindirici sonuçlarını vatandaş, hiçbir işte vergi konusundaki kadar önemle izlemez.

Diğer yandan vatandaşın Hazineye karşı yükümlülüğünün en önemli görevi olduğunu anlatmak için yorulmamak gereklidir. Şüphe yoktur ki, özellikle devletçi ve halkçı olan bir yönetim ve ekonomi hayatında, Hazinenin gücü ve düzeni başlıca dayanaktır. Cumhuriyetin gücü de, her alanda ve milli savunma alanında ihtiyaçlarını karşılayan hazinesinin düzenine bağlıdır. Gelecek yıllar için de Hazinenin gücünü korumak sizin en önemli göreviniz olacaktır. Milli paramızın fiilen sabit olan değeri korunacaktır.

Aziz arkadaşlar,

Milli savunma araçlarına yıllar boyu vermiş olduğumuz önemin yerinde olduğunu olaylar her gün göstermektedir.

Ordumuzu sürekli en yeni araçlarla donatmaya çalışıyoruz. Yüksek değerini artırmaya verdiğimiz önem ise daha büyüktür. Ordunun çalışmalarından ve bütün ulusun vatan korunması için severek ve isteyerek çalışma hevesinden memnunuz. Deniz silahlarına önem veriyoruz. Denizcilerimizin iyi silahlarla ve iyi bir eğitimden geçerek hazırlanmaları büyük amacımızdır.

Hava ordusu için ayırdığınız yardımı artırmanızı dilerim. Yeni bir programın uygulama döneminde bulunduğumuz için, hava kuvvetlerimiz arzuladığımız düzeyden henüz uzaktır. Güçlü bir hava ordusu kurma yolunda iyi sonuçlara doğru güvenle yürümekte olduğumuzu belirtirken hava saldırılarına karşı ulusun hazırlanması konusunda ayrıca ilginizi çekmek isterim.

Bu yıl içinde uluslararası bakımdan bizim için mutlu olaylar oldu.

İngiltere kralı sayın Majeste VIII. Edward'ın ziyaretini ve Boğazlarda yeni rejimin Montrö antlaşması hükümlerine göre uygulanmasının başladığını, bunların başında sayabilirim. Tanışmakla mutluluk duyduğum, İngilizlerin büyük kralıyla aramızda oluşan dostluğun, uluslarımızın görüşlerine uygun olarak iki hükümet arasında fiilen gelişmekte olan yakın ilişkiler üzerinde iyi etkileri olacağına şüphe yoktur.

Türkiye'nin hakkını kabul etmekle iyi dostluk ve anlayış gösteren Montrö antlaşmasını imzalayanların aynı zamanda kritik bir görünüm taşıyan uluslararası bu önemli dönemde, dengenin sağlanması için herkesin çabasını gerektiren genel barış konusuna da önemli katkıları olduTarihte birçok kez tartışma ve tutku nedeni olan Boğazlar, artık tam anlamı ile Türk egemenliği altında, yalnız ticaret ve dostluk ilişkilerinin ulaşım yolu haline girmiştir. Bundan böyle savaşan herhangi bir devletin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi yasaktır Bu nedenle, karada ve denizde büyük komşumuz Sovyet Rusya ile aramızdaki, on beş yıldan bu yana her türlü deneyden geçmiş olan dostluğun, ilk gündeki güç ve içtenliğini bütünüyle koruyacağına ve doğal gelişimini sürdüreceğini söylemekle de ayrıca mutluluk duyuyorum

Bu yıl içinde, Afganistan'ın değerli dışışleri ve savunma bakanları ile görüşmekten de memnun oldum.

Dost ve müttefik Yugoslavya'nın sayın başbakanı ve dışışleri bakanının milli bayramımızda aramızda bulunması bize ayrı bir sevinç verdi

Bakanlıklar arasındaki kardeşliğin sağlanması, bizim öteden beri başlıca amacımızdır.

Türk - Yugoslav bağıllığı bunun önemli belirtisidir. Eğer müttefiklerimiz ve dostlarımız ile de ilişkilerimiz iyi ve içtendir. Balkanlarda, Batı Asya'da ve Doğu Akdeniz'de sağlanan barışın devamı, eski dünyanın diğer birçok yerlerine oranla, daha sağlam görünmektedir. Türkiye'nin bütün devletlerle ilişkilerinin iyi olduğunu, sevinerek belirtmek isterim Bu arada, ulusumuzu gece gündüz uğraştıran başlıca büyük bir sorun da, gerçek sahibi öz Türk olan İskenderun - Antakya ve bölgesinin geleceğidir. Bunun üzerinde, ciddiyet ve önemle durmak zorundayız. Her zaman dostluğuna çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük sorun budur. Bu konunun gerçek ayrıntılarını bilenler ve hakka inananlar, ilgimizin gücünü ve içtenliğini iyi anlar ve doğal bulurlar

Önümüzdeki yıl, görüşmeler ve silahlanma yarışları için, büyük bir hazırlık yılı olacağı benziyor. Devletler arasındaki uyumsuzlukların anlaşmalara varmasını içtenlikle dileriz.

Sayın milletvekilleri,

Ağır ve önemli işleriniz, size, millet yolunda önemli hizmetler hazırlamaktadır. Ulusumuzun sevgileri, hayırlı ve faydalı çalışmalarınız da sizin yanınızdadır.¹³⁸

Gazi Mustafa Kemal'in yaptığı bu 1936 yılı meclis açılış konuşması bir sonraki günde bütün basın organlarında tam metin olarak yer almıştı. Gazeteler konuşmayı tüm ayrıntılarıyla sayfalarına taşımışlardı.

¹³⁸ Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin v. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Konuşmaları, 1 Kasım 1936, Millet Meclisi Tutanak Dergisi D. V, C. 13, S. 4

II. BÖLÜM

1936 YILI TÜRK BASININDA TÜRK İNKILÂBI

2.1. EKONOMİ ALANINDA TÜRK İNKILÂBI

2.1.1. 1936 Yılı Genel İktisat Politikası

Atatürk'ün ekonomi politikasını anlayabilmek için, bu politikanın temelini oluşturan ilkeleri mutlaka göz önüne almak gerekir. Bunlar, her alanda olduğu gibi ekonomide de milliyetçilik olup, Misak-ı Millî sınırları içerisinde kalan yurttaşlarının refah ve mutluluğunu sağlamayı, ana hedef olarak kabul ederdi. Burada konumuz açısından önemli olan millî ekonomik çıkarların gözetildiği, dış pazarlara ve yabancı ekonomilere bağımlılığın kaldırıldığı, millî ekonominin kurulmasıydı.

Atatürk çağdaş uygarlık düzeyine erişebilmenin en önemli, hatta hayatî yolunun, yine ekonomik kalkınmadan geçtiğini de hem söylevleri hem de başında bulunduğu uygulamalar dolayısıyla gayet açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu durumda yapılacak iş, Osmanlı'nın hatalarına düşmeksizin kendi kendisine yeterli, dış ekonomik ilişkilere açık, ama dıştan gelen olumsuz etkilere karşı korunan, millî bir ekonomi düzenini kurmaktan ibarettir.¹³⁹

Atatürk, Onuncu Yıl Nutku'nda; *"Yurdumuzu dünyanın en mamur ve medeni milletler seviyesine çıkaracağız"* sözleriyle Türk Devrimi'nin çağdaşlaşmaya yönelik hedefini göstermiş ve bu hedefe çağdaş yönetim ve planlı kalkınma süreci ile ulaşılacağını belirtmiştir.¹⁴⁰

¹³⁹ Muharrem Tünay; *"Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı.4, Cilt. II, Kasım 1985

¹⁴⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt. I, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay, Ankara, 1961

Atatürk döneminde uygulanan maliye ve iktisat politikalarının temel amacı eski yapıyı yapılan reformlarla çağdaslaştırarak hızlı bir sanayilesme ve kalkınmayı sağlamak, imtiyazsız ve esit bireyler olarak bütün halkın refahını artırmak ve böylece tam bağımsızlığı gerçekleştirmektir. Atatürk, 1923-1938 dönemi boyunca, içinde bulunduğu dönemin iktisadî, sosyal, siyasal ve ekonomik kosullarını dikkate alan; ilgili dönemde geçerli olan ana iktisadî görüşlerden büyük ölçüde yararlanan; iktisat politikalarının olusumunda katılımcılığa büyük önem veren ve ülkenin en fazla yararına olacak politikaları seçmekte tereddüt etmeyen bir yaklaşımlı benimsemistir. 1923-29 dönemi serbest ticaret kosullarının varlığı altında devletin, sosyal ve iktisadî hayatın yeniden inşaa edildiğı ve mali yapısını modernlestirildiğı bir dönem iken 1930-38 boyunca bir yandan global krizin etkileri hafifletilmeye çalışılmış; öte yandan, devlet müdahaleleri ve kamu yatırımlarını artırmak suretiyle hızlı bir biçimde sanayileşmek amaçlanmıştır.¹⁴¹

Türkiye siyasal alanda Avrupa devletleriyle entegrasyon süreci yaşarken diğere alanda iktisadi gelişmelerde de önemli adımlar atılmaktaydı. Özellikle ticari hayatta gerekli tüm uyumsuzlukları kaldırmıştı. Uluslararası alanda ekonomik sorunları oluşturacak tüm ikililikleri batıda ki uygulamalar örnek alarak çözmüşü. Ardında planlı ve devletçi ekonomik planlamalara geçmişti. İkinci beş yıllık sanayi ve kalkınma planı icabı 1936 yılı Türk iktisadi tarihi için önemli kararların alındığı bir yıl olmuştu.

1936 yılının ilk günlerinde iktisadi gelişmelere yönelik basında önemli haberler çıkmaya başlamıştı. Özellikle demir endüstrisi yoğun olarak Ulus gazetesinde işleniyordu. *Demir endüstrisini nasıl kuracağız?* Şeklinde başlıklar mevcuttu ve konuyla alakalı olarak önemli haberler yer alıyordu.

Türk inkılabının ekonomik gelişmesinde Mustafa Kemal gibi başvekil İsmet İnönü ve ekonomi vekili Celal Bayar da büyük gayret göstermekteydiler. Başvekil İsmet İnönü 30

¹⁴¹ Yasar VURAL, *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*, Dumlupınar üniv.Sosyal Bilimler Dergisi,Sayı20, Nisan 2008

Ağustos 1936 tarihinde beraberinde iktisat, sıhhiye ve maliye vekilleri ile İzmir fuarının açılışını yapmıştı. Açılış konuşmasında Başvekil;

"Sergi endüstri ve ziraat bakımından Türkiye'nin varlığını tamamı ile temsil edemiyor. Maddi Varlığımız buradan gösterilenden çok fazladır". demişti.¹⁴²

2.1.2. 1936 'da Açılan Ve Temeli Atılan Sanayi Kurumları

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1923-38 döneminde uygulanan maliye politikaları iki ana döneme ayrılabilir: liberal ekonomik düşünceye ve karma ekonomi yaklaşımına dayana politikalar. Birinci dönemde (1923-29) her ne kadar bazı devlet müdahaleleri söz konusu ise de Türkiye Cumhuriyeti liberal bir maliye politikası takip etti. Budönemde uygulanan maliyepolitikalarının temel amacı Türk vergi sisteminin modernleştirilmesi ve Türk köylüsünün durumunun iyileştirilmesidir. Bu dönemde kamu maliyesi denk bütçe-düzen ödeme, yükümlülerin lehine vergi sisteminin iyileştirilmesi ve Türk lirası'nın istikrarını koruma ilkelerine dayanmaktadır. Karma ekonomi döneminde (1930-38) Türk sanayisini geliştirmek için aktif devlet müdahaleleri söz konusudur. Bu dönem boyunca uygulanan maliye politikalarının ana amacı Türk sanayisini geliştirmek, altyapı ve Türk ekonomisinin üretim kapasitesini iyileştirmektir.¹⁴³

1936 yılında memlekette hızlı bir sanayileşme hamlesi yanmaktaydı. Bunun paralelinde Karabük Demir Çelik Fabrikası için temel sondajı yapılıyordu. Bu fabrika Demir endüstrisinde memlekete dokuz milyon lira kazandıracaktı. Beş senelik endüstri

¹⁴² Akşam, 1 Eylül 1936.s,4

¹⁴³ Yasar VURAL, Atatürk Dönemi Maliye Politikaları, Dumlupınar Ün. Sosyal Bilimler Dergisi,Sayı20, Nisan 2008

programı mucibince kurulacak demir endüstrisinin merkezi Safranbolu 'da Karabük olarak belirlenmişti. Fabrikanın kurulması hazırlıklarına başlanmıştı. ¹⁴⁴

Karabük de ki fabrikanın kurulması devletin en yetkili kurumlarında görüşülen ve kararlaştırılan bir durumdu. Bakanlar kurulu Başvekil İsmet İnönü reisliğinde toplanmış muhtelif işler görüşülmüş ve özellikle Karabük demir fabrikasının inşası görüşülmüştü. ¹⁴⁵

Türkiye'nin endüstri politikası planlı bir şekilde yürütülmekte idi. Her geçen gün endüstri kurumlarının açılması için devlet tüm kurumlarıyla yoğun bir çalışma içerisinde idi. 1936 yılında yapımı tasarlanan Karabük demir çelik fabrikası yetkililerde ve halkta büyük heyecana sebep olmuştu. Aynı yıl Kayseri'de büyük bir bez fabrikası açılarak endüstrileşme politikasına önem verildiği açıkça ortaya konmaktaydı. Kayseri bez fabrikası haberi basında;

"Endüstri hamlemizin sembolü Kayseri şehri Türkiye'nin en büyük fabrikasını bağrına basmış olmakla haklı olarak öğünebilir. Kalkınma hamlesi çerçevesinde Kayseri'ye bez fabrikası kurularak pamuklarımızın ihracına mahal kalmamıştır." şeklinde yer almıştı. ¹⁴⁶

Bu sanayileşme hamlesi memlekette hızlı bir şekilde devam etmekteydi. İlk kâğıdımız 18 Nisan 1936 da İzmit'te üretilmişti. İzmit fabrikasının yaptığı ilk kâğıt, sevinç içinde olan halkın elerinde dolaştırılmıştı. ¹⁴⁷ 1934 yılında başlayan fabrika

¹⁴⁴ **Ulus Gazetesi**, 5 Ocak 1936, s.4

¹⁴⁵ **Ulus Gazetesi**, 5 Ocak 1936, s.4

¹⁴⁶ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1936, s.1

¹⁴⁷ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1936, s.4

kuruluş çalışmaları çeşitli nedenlerle aksamış ve fabrika inşaatı ancak 1936 Ocak ayı sonunda tamamlanabilmişti. Fabrika deneme üretimini ise 18 Nisan 1936'da yapılıştı. Dönemin İktisat Bakanı Celal Bayar 6 Kasım 1936'da İzmit Kağıt Fabrikası'nı törenle açmıştı. Ankara ve İstanbul'dan gelen "iki uzun tren dolusu" davetlinin katılımıyla açılış töreni yapılmıştı. Gazetelerde İzmit'te üretilen bu ilk yerli kağıt üzerine haberler yayınlanır, köşe yazarları köşelerini bu müjdeli habere ayırmıştı. Bunlardan biri de Peyami Safa'dır. 21 Nisan 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan 'Kağıt' başlıklı makalesinde şunları yazar Peyami Safa;

"İzmit Kağıt Fabrikası iki gün evvel yerli kağıdı çıkardı. Ekmeksiz yaşaması mümkün olduğu halde kağıtsız yaşama imkanı olmayan meslek için, yani mesleğimiz için 18 Nisan bîr kağıt bayramı günü sayılmaya değer. Kağıt bizim her şeyimizdir. Bütün bilgimizi onunla aldık, gene onunla veriyoruz. Kağıdın aziz delaleti olmasaydı ne öğrenebilir ne de öğretebilirdik; ne haber alabilir ne verebilirdik. Kağıt medeniyetin derisidir, İzmit Kağıt Fabrikası'nda yeni Türk kültürünün dokusu dokunuyor"¹⁴⁸

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün İzmit Kağıt Fabrikası'nda üretilen yerli kağıtla basılan 19 Mayıs 1936 tarihli Ulus Gazetesinin 19 Mayıs gençlik ve spor Bayramı ekini incelediğinde söylediği şu söz, İzmit Kağıt Fabrikası'nın bunca yıllık tarihinin belki de özeti idi.¹⁴⁹

"Medeniyet hamuru..."

İzmit kağıt fabrikasının açılışında Ekonomi Bakanı Celal Bayar da hareketli bir konuşma yapmıştı. Celal Bayar konuşmasında;

İzmit kağıt fabrikası muvaffak olmuş bir eserdir. Bu eser endüstri programına dahil olan yedinci fabrikadır. Fabrikanın kurulmasını fikir itibari ile ortaya atan plan ve projelerinde çalışanlar inşaatı yapanlar ve fabrikayı işletenler hep memleket çocuklarıdır. Bu güzel eseri bize

¹⁴⁸ Peyami Safa, "Kağıt" Cumhuriyet, 21 Nisan 1936, s.6

¹⁴⁹ Ulus, 20 Mayıs 1936, s.1

*bahşeden genç elemanlarımızdır. Fabrikanın açılışında emeği olan tüm elemanları tebrik ederim.*¹⁵⁰ demişti.

Memlekette önemli sanayileşme faaliyetleri uygulanırken mecliste de işçi haklarının düzeltilmesi amacıyla önemli kararlar alınmaktaydı. Meclis iş kanununu müzakere etmişti. Sebepsiz işçi ücretini vermeyenlere toplu greve dair maddeler üzerinde münakaşalar yapılmıştı.¹⁵¹

İş kanunu meclisten geçerken günü gününe yaşayanlarımızın senelerden beri bekledikleri iş kanununun son maddeleri de 21 Haziran 1936 günü TBMM'nin tetkikinden geçmiş bulunuyordu. Artık, bütün medeniyet dünyasında olduğu gibi memleketimizde de işçinin haklarını evvelden görerek koruyan bir kanun vardı. Meclis iş kanununu kabul etmişti.¹⁵²

Kurultay hükümetin donanma için istediği 21 milyonluk ödeneği görüştü ve bunun ödenmesini kabul etti. ¹⁵³ Kurultay'ın 10 Mart 1936 tarihli toplantısında, arazının acele tahriri ve nebatları hastalıktan koruma kanunları kabul edildi. Türk-Yunan ticaret anlaşması tasdik edildi. Aynı zamanda yeni fındık nizamnamesi Bakanlar meclisince kabul edildi.¹⁵⁴

¹⁵⁰ **Akşam**, 7 Kasım 1936, s.1,6

¹⁵¹ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1936, s.6

¹⁵² **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1936, s.6

¹⁵³ **Ulus**, 4 Şubat, 1936, s.1

¹⁵⁴ **Ulus**, 11 Mart 1936, s.6

2.1.3. Yabancı Devletlerle Yapılan Ticari Antlaşmalar

Gazi Mustaf Kemal Ülkelerin kalkınmalarında ve refah seviyelerini arttırmalarında uluslararası ticaretin büyük rol oynadığını anlamış ve bu yolda önemli sayılabilecek adımlar atmıştı. Sanayileşme ve kalkınma stratejilerinde dış ticarete öncelik veren ülkelerin teknolojik yenilenme, rekabet, verimlilik, çaplı ekonomilere sahip olma alanlarında kazandıkları avantajlarla diğer ülkelere göre daha yüksek ekonomik büyüme oranları yakaladıkları anlaşılmıştı. Mustafa Kemal Atatürk, ülkenin geleceği, güvenliği ve medeni devletler arasında yerini alabilmesi için, zor zamanlarda yapılan bu antlaşmalarla dış siyasetteki yolu tespit ederek ülkenin ekonomik yönden gelişmesine katkı sağlamıştı. Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti yabancı birçok devletle ticari antlaşmalar yapmıştı.

8 Ocak Çarşamba günü İspanya ve Türkiye arasında Kliring anlaşması imzalanmıştı. Madrid'te İspanya Dışişleri Bakanlığında İspanya Dışişleri Bakanı, Türkiye büyük elçisi ve Ekonomi Bakanlığı müsteşarı arasında Türk-İspanyol Ticaret antlaşması imzalanmıştı.¹⁵⁵

Bir başka uluslar arası iktisadi gelişme daha yaşandı ocak ayı içerisinde bu kez Türkiye Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan arasında posta anlaşması yapıldı. Bu anlaşma planlar kurulunca görüşülüp kabul edildi.¹⁵⁶

Türkiye bu yıllarda tüm iktisadi ve içtimai alanlarda dış ülkelerle ilişkilerini geliştirme amacı içerisinde idi. Türkiye katılabileceği bütün uluslararası etkinliklere katılıp aktif olarak dünya iktisadi ve siyasi politikalarında rol almaya çalışıyordu. Bu politika icabı olarak üç devletle posta anlaşmamız yapıldı; Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında posta telgraf ve telefon anlaşması projesi bakanlar kurulunca kabul edilmişti.¹⁵⁷

¹⁵⁵ **Ulus**, 9 Ocak 1936, s.3

¹⁵⁶ **Ulus**, 8 Ocak 1936, s.5

¹⁵⁷ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1936, s.6

1936 yılının şubat ayında Ticaret anlaşması için Almanya'dan heyet gelecekti. Almanya ile Türkiye 15 Nisan 1935 de imzalanmış ve bir Mayıs 1935 de yürürlüğe girmiş olan ticaret anlaşması ile kliring anlaşması müddeti nisan sonunda bitmekteydi. Bu anlaşmaları yenilemek üzere iki taraf arasında yeni müzakereler yapılacaktı. Bunun için Almanya'dan bir heyet gönderileceği bildirilmişti. Bu çalışmalar sonunda 1936 yılında Alman ekonomi bakanı Dr. Şaht'ın Türkiye'yi ziyareti ve güneydeki pamuğumuza normal değerinin üzerinde fiyata talip olması Türk-Alman ticari faaliyetlerini geliştirmişti.¹⁵⁸

2.1.4. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Faaliyetleri

1936 yılında hazırlanan ikinci beş yıllık sanayi planı yüz adet kadar yeni tesisin devlet tarafından kurulmasını öngörmekteydi. Ancak bu plan birincisi kadar başarılı olamamıştır. II.Dünya savaşı tehdidi bu planın başarılı bir şekilde uygulanmasını imkansız hale getirmiştir. Bugün Türkiye'de faaliyette bulunan başlıca kamu iktisadi teşebbüslerin kuruluşları Atatürk dönemine rastlar. Böylece devlet düzenleyici fonksiyonu yanında üretici ve müdahaleci fonksiyonu da üstlenmiş, sanayileşmede öncülük yapmıştır. Kurulan tesisler o günkü şartlar içinde büyük yatırımları gerektirdiği için özel teşebbüsün gerçekleştirilemeyeceği büyüklükteki tesislerdir. Bu tesislerin devlet tarafından yapılması devlet teşebbüsleri özel kesimin bu kanudaki noksanlığını da doldurmuştur.

İkinci beş senelik sanayileşme planı tam başarı sağlamamış olsa da hazırlanma sürecinde hükümet tarafından fazlasıyla önemsenmişti. Programlı bir şekilde ilerlemeye çalışılıyordu. Bu amaçla ülkeyi sanayileştirme programının ikinci beş senelik kısmını tetkik ve münakaşa etmek için ve varılacak neticeler üzerine karar vermek amacıyla 12 Ocak 1936 günü ekonomi bakanlığında bizzat Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın

¹⁵⁸ **Ulus**, 28 Şubat 1936, s.6

başkanlığında büyük bir komisyon toplanacaktı.¹⁵⁹ Kurultay 12 Ocak 1936 da ki toplantısında farklı kararlar da almıştı. Damızlık hayvanların nasıl getirileceği, hususi hastanelerdeki yardım hakkındaki teklif ve bina vergileri kanunlarını kabul etmişti.¹⁶⁰

Türkiye'nin ikinci beş yıllık sanayi planı tetkik için toplanan komisyon ekonomi bakanı Celal Bayar'ın reisliğinde son toplantısını yapmıştı. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın esaslarının hazırlanması ve görüşülmesi için çağrılan uzmanlar 20 Ocak'ta İktisat Bakanlığı konferans salonunda toplanmışlardı. Kongreyi açan İktisat Vekili Celal Bayar, söylevinde, Türkiye'nin sanayileşmesi konusunda kimsenin tereddüdü olmadığını, yapılacak işlerin çokluğuna karşı özel sermayenin kudret ve miktarının sınırlı olduğunu, sanayileşme özel sermayeye bırakılırsa iki yüzyıllık bir bekleme devresi geçirmenin lazım geleceğini söyledi. Devletçiliğin Türkiye'nin ihtiyacından doğduğunu ekledi. Burada ikinci sanayileşme planının esasları görüşülmüştü. Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın burada yaptığı konuşmada ilgi çekici noktalar bulunmaktaydı. Bunlardan en temel olanı;

"Türkiye hammaddeci mi kalmalı, sanayileşmeli mi?" tartışmasıydı.

Bunun da altında yeterli uzman elemanımızın bulunmadığı, teknolojik birikimin noksanlığı, bireysel girişime pay bırakılmadığı gibi eleştiriler bulunuyordu. Celal Bayar teker teker karşılıklarını verdikten sonra,

"Büyük Önderimiz Atatürk ve Büyük Başvekili İsmet İnönü, sanayi programımızın biran evvel hazırlanması için intizar etmekte" olduklarını bildiriyordu. Bunların yanın da Kurultay toplantısında arazinin tahriri, nebatları hastalıktan korumak kanununu kabul ederek Türk-Yunan antlaşmasını tasdik etmiştir. Tetkik edilen kanunlar şunlardır;

¹⁵⁹ **Ulus**, 10 Ocak 1936, s.3

¹⁶⁰ **Ulus**, 21 Ocak 1936, s.4

maden işleri, suni benzin istihali, kimya sanayi, enerji istihali, makine, madeni eşya, ampul, deniz sanayi, afyon, deri sanayi, zeytin yağı, toprak sanayi, av sanayi ve çimento sanayidir. . İkinci beş yıllık endüstri planını esasları hakkında düşüncelerinden faydalanılmak üzere toplantıya çağırılan heyet, dün saat 10 da, ekonomi bakanlığında ekonomi bakanı B. Celal Bayar'ın reisliğinden son toplantısını yapmıştı . Toplanan heyet işini bitirdikten sonra Celal Bayar ve eşi Bayan Reşide Bayar tarafından bir şölen verilmişti.¹⁶¹

2.1.5. İmar, Ulaşım, Demiryolu ve Hava yolu Gelişmeleri

Milli Mücadele başarıya ulaşıp da bağımsızlık kazanıldığı zaman ülke geri kalmışlığının yanında, bir de savaş nedeniyle tahrip olmuştu. Hem geri kalmışlığı yenmek, hem de tahrip olmuş ülkeyi yeniden imar etmek için büyük ve geniş bir çalışma programına ihtiyaç vardı. İşte bu düşüncelerle ülkenin iktisat politikasını tespit etmek için İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde ulaştırma sorunu oldukça geniş bir biçimde ele alınmıştı. Mustafa Kemal Kongre'nin açılış konuşmasında ;

"Memleketimizi, bundan başka trenler ile üzerinde otomobiller çalışır şoseler ile şebeke haline getirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü batının ve dünyanın araçları bunlar oldukça, trenler oldukça, bunlara karşı merkepler ile, kağrı ile, tabii yollar üzerinde müsabakaya çıkmanın imkânı yoktur" diyerek ulaşım ve ulaşım araçlarının önemine değinerek ulaştırma alt yapısının geliştirilmesi gerektiğini belirtmişti. ¹⁶²Ülkenin topyekün kalkınmasını hedefleyen yöneticiler İktisat Kongresi kararları doğrultusunda, ülkenin gelişmesinin ana unsurlarından birisinin de ulaştırma alt yapısı olduğu görüşünden hareketle, başta demiryolları olmak üzere ulaşım imkânlarının geliştirilmesi için çalışmalara başlamışlardır.

¹⁶¹ **Ulus**, 25 Ocak 1936, s.7

¹⁶² İsmail Yıldırım, Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 35, cilt: XII, Temmuz 1996,

Gazi Mustafa Kemal 1936 yılında yaptığı meclis konuşmasında şunları söylemişti;

Demiryolu yapımı programını sürdürüyoruz. Buna paralel olarak, yol ve köprü inşaatına, daha fazla imkân sağlanması isteğe uygun olacaktır. Sanırım, bu işler için verilen ödeneği artırmak gerekli olacaktır. Şimdiye kadar çeşitli yerlerde yapılmış ve yapılmakta, olan küçük büyük su işleri çok özendirici sonuçlar vermektedir. Kamutayın su işleri için yeni imkânlar aramasını gerekli görmekteyim.

Telefon bağlantıları, ülke içinde bir programa uygun biçimde genişletilmektedir. Bu çalışmaları övmek ve özendirmek isterim.

Ticari hava taşımacılığı işlerinin güvenli ve düzenli olarak sürdürülmesini ve geliştirilmesini de çok önemli bir konu olarak görmekteyim. demişti.¹⁶³

Hükümet belirlediği iktisadi program dâhilinde Türk donanmasını kuvvetlendirmek için çalışmalarda bulunmuştu. Bu amaçla hükümet kurultaydan donanmayı kuvvetlendirmek için 21 milyon liralık fevkaleda bir ödenek istemişti. Bunun yanında demir yollarının idaresine de büyük önem verilmişti. Ve şark demir yollarını almak için karar verilmiş, bu karar yabancı şirkete bildirilerek delegeleri beklenmeye başlanmıştı.¹⁶⁴

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ülkedeki ulaştırma imkânları, ülke ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzak ve oldukça kötü durumdaydı. Yolsuzluk ve taşıma araçlarının azlığı ülkenin en önemli sorunuydu. Ülkede tamamı yabancılar tarafından inşa edilmiş 4112 kilometre uzunluğunda demiryolu vardı. Yabancı şirketlerin işlettiği bu demiryollarında taşımacılık çok pahalıydı. Milli Mücadele başarıya ulaşmış da bağımsızlık kazanıldığı zaman ülke geri kalmışlığının yanında, bir de savaş nedeniyle tahrip olmuştu. Hem geri kalmışlığı yenmek, hem de tahrip olmuş ülkeyi yeniden imar etmek için büyük

¹⁶³ Atatürk'ün 1936 yasama yılı meclis konuşması, Millet Meclisi Tutanak Dergisi D. V, C. 13, s.4

¹⁶⁴ Ulus, 2 Şubat 1936, s.4

ve geniş bir çalışma programına ihtiyaç vardı. İşte bu düşüncelerle ülkenin iktisat politikasını tespit etmek için İzmir’de toplanan İktisat Kongresi’nde ulaştırma sorunu oldukça geniş bir biçimde ele alınmıştı. Mustafa Kemal Kongre’yi açılış konuşmasında;

“Memleketimizi, bundan başka şimendiferler ile üzerinde otomobiller çalışır şoseler ile şebeke haline getirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü garbın ve cihanın vesaiti bunlar oldukça, şimendiferler oldukça, bunlara karşı merkepler ile kağrı ile, tabîî yollar üzerinde müsabakaya çıkmanın imkânı yoktur” diyerek ulaşım ve ulaşım araçlarının önemine değinerek ulaştırma alt yapısının geliştirilmesi gerektiğini belirtmişti.¹⁶⁵

Bu düşünceleri gerçekleştirmek amacıyla takip edilen milli ve bağımsız demiryolu politikası başlıca iki yönde gelişti. Bunlardan birincisi, milli bütünlüğün ve milli iktisadın ihtiyaçlarını karşılayacak ağ biçimindeki yapıyı oluşturmak için yeni demiryolları inşa etmektir. İkincisi ise, yabancı şirketlerin ellerindeki demiryollarını satın alarak demiryollarına milli bir nitelik kazandırmaktır.

1934’e gelindiğinde demiryolu inşaatlarında önemli bir gelişme sağlanmıştı. Artık sıra yabancı şirketlerin ellerindeki hatların millileştirilerek bütün ülke şebekesinin milli bir demiryolu idaresi altında bir elde toplanmasına gelmişti. Dolayısı ile 1934-1937 döneminde millileştirme işlemine hız verilmişti. 1934 ve 1935’deki millileştirmelerde iktisadi sebepler etkili olurken, 1937’de Şark Demiryollarının millileştirilmesinde yaklaşan İkinci Dünya Savaşı sebebiyle askeri etkenler rol oynamıştı. Yapılan önemli görüşmeler sonucu devletin milli ekonomi ve ulaşım politikası sonucu demiryollarımız satın alınarak millileştirilmişti.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Akşam, 5 Şubat 1936, s.4

¹⁶⁶ Yrd. Doç. Dr. İsmail Yıldırım; “Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı 35, cilt: XII, Temmuz 1996

Hükümet aynı zaman da demir yolu yapımına da önem vermekteydi. 26 Mart günü Başbakan İsmet İnönü, Karakuyu ve Bozan arasındaki demiryolu açılışında;

*"Cumhuriyet çocukları Atatürk çocukları, yüreklerinde kuvvetli bileklerinde kuvvetli anlayışlarında kuvvetli ve daima ileri giden bir kudret kaynağıdır" ... demişti.*¹⁶⁷

Çubuk barajı Ankara' nın sulama kaynağı olması, mesire yeri, şehrin su ihtiyacının temin edilmesi, ağaçlandırma gibi amaçlarla Atatürk'ün emriyle 1930 yılında inşasına başlanmış ve 1936 yılında işletmeye açılmıştı. Çubuk barajı önemli devlet erkânının katılımıyla 4 Kasım 1936' da açılmıştı.¹⁶⁸

Türkiye'nin endüstri politikası planlı bir şekilde yürütülmekte idi. 1936 yılında yapımı tasarlanan demir çelik fabrikası yetkililerde ve halkta büyük heyecana sebep olmuştu. 1936 da birde Kayseri'de büyük bir bez fabrikası açılarak endüstrileşme politikasına önem verildiği açıkça ortaya konmaktaydı. Kayseri bez fabrikası haberi basında; *"Endüstri hamlemizin sembolü Kayseri şehri Türkiye'nin en büyük fabrikasını bağrına basmış olmakla haklı olarak öğünelir. Kalkınma hamlesi çerçevesinde Kayseri'ye bez fabrikası kurularak pamuklarımızın ihracına mahal kalmamıştır."* şeklinde yer almıştı.¹⁶⁹

Kurultay 3 Şubat 1936 günü yaptığı olağan toplantıda hükümetin donanmanın geliştirilmesi için istediği 21 milyonluk ödeneği görüşmüştü ve bunun ödenmesini kabul etmişti. ¹⁷⁰ Kurultay'ın 10 mart 1936 tarihli toplantısında, arazının acele tahriri ve nebatları hastalıktan koruma kanunları kabul edilmişti ve aynı toplantıda Türk- Yunan ticaret anlaşması tasdik edilmişti. Aynı zamanda yeni fındık nizamnamesi Bakanlar meclisince kabul edildi.¹⁷¹

¹⁶⁷ **Ulus**, 26 Mart 1936, s.1

¹⁶⁸ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1936, s.4

¹⁶⁹ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1936, s.1

¹⁷⁰ **Ulus**, 4 Şubat 1936, s.1

¹⁷¹ **Ulus**, 11 Mart 1936, s.6

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren imkanlar doğrultusunda ulaşım alanında önemli gelişmeler sağlanmaya çalışılıyordu. Bu gayretli çalışmanın sonucu olarak İstanbul Ankara arasında uçak seferleri düzenli olarak başlayacaktı. Hava seferleri 1 saat 40 dakika sürecekti. Uçak Ankara'dan saat 10 da İstanbul'dan 14. 15'te hareket edecekti. İsteyenleri uçak yolculuğuna alıştırmak için cumartesi ve Pazar günleri deneme uçuşları yapılacaktı. 15 dakika sürecek uçuşlar için 2 bin lira ödenecekti.¹⁷² Halka havacılığı sevdirmek, modern teknolojiye olan ilgi ve güveni geliştirmek ve havadan gelebilecek tehlikelere karşı bilgisini arttırmak amacıyla düzenlenen bu gezi uçuşları halkı çoğu kez yığınlar halinde gösteri alanlarına çekmeyi başarmıştı.¹⁷³ Türk Kuşu, "bir kişi on senede bin kişiye uçmayı öğretecektir". Sloganıyla işe başlamıştı. Genellikle bahar aylarında ülke genelinde turneler düzenleyerek uçuş gösterileri yapmaktaydı. Yıl boyunca eğitim alan gençler hünerlerini bu dönemlerde halkla paylaşma imkânına sahip oluyorlardı. Bir bayram havası içinde meydanları dolduran kalabalıklar havada yapılan türlü akrobasi hareketleri karşısında hayretler içersinde kalmaktaydılar. Planör uçuşları ve özellikle paraşütle atlama gençlerin hevesle takip ettikleri bir spor dalı olarak gelişmeye başlamıştı. Devletin sunduğu imkânlarla halkın kısa bir zaman diliminde böylesine büyük bir ilgi göstermesi amaçların gerçekleştiğinin bir kanıtı olarak görülmekte idi. Hava Kurumu Genel Müdürlüğü, başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Bursa ve Adana gibi şehirlerde de *Türk Kuşu* şubeleri açmak için girişimlerde bulunmuştu.

Türk Kuşu'nun tüm şubelerinde halka dönem dönem konferanslar verilmekte idi. Halkın ve özellikle yeni nesil gençlerin havacılık konusunda bilinçlenmesi devletin önem verdiği konulardandı. Türk Kuşu şubelerine gidip kayıt yaptıran vatandaşlar, deneyimli hocalardan gerekli dersleri aldıktan sonra içlerinden başarılı olanlar İnönü Kampı'na gönderilerek uçuş deneyimi kazandırılıyordu. Günümüzde bu faaliyetler İnönü Kampı'nda sürdürülmektedir.

¹⁷² **Akşam**, 20 Mayıs 1936, s.3

¹⁷³ **Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi**, C.10 s.2760

2.2. EĞİTİM ALANINDA TÜRK İNKILÂBİ

Millî Mücadele'nin kazanılıp Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak, ülkenin ilerlemesini önündeki engelleri kaldırmak, laik ve millî bir yapı oluşturmak için Atatürk inkılâpları uygulanmaya başlamıştı. Özellikle Türk inkılâbının başarısının eğitim alanındaki başarıya bağlı olduğu gerçeği, eğitimin yaygınlaşması ve değişmesi için kararlı ve acil adımların atılmasını zorunlu kılmıştı. Bu amaçla Atatürk döneminde eğitim ve öğretimin ilkokuldan yükseköğretime kadar olan her alanında köklü çözümlere gidilmişti. Getirilen çözümler ise, eğitimin hem niceliksel hem de niteliksel durumunu geliştirdiği gibi Atatürk'ün özlemini duyduğu yeni Türkiye'nin temel taşlarını oluşturmuştu.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra eğitim sorunları sadece Osmanlı dönemine ait olan sistem yanlışları ve devralınan model ile ilgili değildi. Fiziki ve maddi imkânlar açısından da eğitim ve öğretim kurumları yetersiz bir hâlde idi. 1923-1924 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin nüfusu 11-12 milyondur. Bu nüfusun %10'u ve kadınların sadece %3'ü okuryazardır. Bu yıllarda Türkiye'de 4.894 ilkokul, 72 ortaokul, 23 lise, 64 meslek okulu, 9 fakülte ve yüksekokul olmak üzere toplam 5.062 öğretim kurumu vardır. Bu okullarda görevli olan öğretmen ve öğretim üyesi sayısı ise toplam 11.918'dir. İlkokullarda 341.941, ortaokullarda 5.905, liselerde 1.241, meslek okullarında 6.547 ve yüksek öğretimde 2.914 olmak üzere 358.548 öğrenci vardır. 1936 yılına gelindiğinde millet mekteplerinden mezun olan erkek öğrenci sayısı 49168, kız öğrenci sayısı 8,107 adetti. Bu rakam kısa bir zaman diliminde Eğitime ne kadar önem verildiğinin ve hangi noktaya geldiğinin önemli kanıtıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu sayısal verilerin dışında eğitimin niteliksel özellikleri de düşüktür. Savaşlarda kaybedilmiş olan öğretmenlerin yanı sıra mevcut eğitimcilerin mesleki formasyonu yetersizdir ve öğretim programları çağdaş bir anlayıştan yoksundur. Okul binalarının durumu ve ders araç-gereçlerinin eksikliği ve eğitimle alakadar olacak merkez ve taşra

örgütünün idari teşkilatlanmasındaki sorunlar Türk eğitim sisteminin mevcut durumunu yansıtmakta idi. ¹⁷⁴

Mustafa Kemal'in Öğrencilere yönelik bazı istekleri, öneri ve talimatları olmuştur: *"Öğretmenler, yeni nesli; Cumhuriyet'in fedakâr öğretmen ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti sizin beceriniz ve fedakârlığınızın derecesi ile orantılı olacaktır..."* Atatürk'e göre, gelecek nesiller Türkiye'nin bağımsızlığına sahip çıkacak, Cumhuriyet'i koruyup yükseltecek şekilde eğitilmelidir. Eğitim millî, demokratik, çağdaş ve laik olmalı, akla ve bilime dayanmalı, işe yarar, üretici ve hayatta başarılı, ülke kalkınmasını hedefleyen, faziletli, fedakâr, disiplinli ve kendine güven duyan nesiller yetiştirmelidir. Eğitim kurumları bir teşkilatla yönetilmeli, eğitim programı günün gereksinimleri, çevre koşulları ve çağdaş ihtiyaçlar doğrultusunda pedagojik usul ve vasıtalarla olmalıdır. Eğitim ülküsü, Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine ve millî geleneklere düşman unsurlarla mücadele edecek nesiller yetiştirmelidir. Eğitim alamamış veya eğitim yaşını geçmiş vatandaşlara yönelik uygulamaların yanında, eğitimde cinsiyet ayrımı olmamalıdır. ¹⁷⁵

Gazi Mustafa Kemal 1936 yılının meclis açılış konuşmasında eğitime dair şunları söylemişti;

İlköğretimin yayılması için, sade ve pratik önlemler almak yolundayız. İlköğretimde amacımız, bunun zorunlu olmasını bir an önce gerçekleştirmektir. Bu sonuca varmak, ancak aralıksız önlemler almakla ve bunun metodik olarak uygulanması ile gerçekleştirilebilir. Ulusun önemli bir işi olarak, bu konuda ısrarlı olmayı gerekli görüyorum. Sanat ve teknik okullarına istek artmıştır. Bunu sevinçle söylerken, her türlü özendirmeyi artırmanın gerekli olduğunu da eklemek isterim.

Yükseköğretim için, Ankara Üniversitesini kurmak yolunda, Tıp Fakültesinin yapımından başlayarak, yeni ve en zor çabaların harcanmasını dilerim.

¹⁷⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pagem Yay, Ankara 2006, s. 346

¹⁷⁵ Muzaffer Erendil, *Çok Yönlü Lider Atatürk, Genel Kurmay Basımevi*, Ankara 1986, s. 204

Güzel sanatlara da ilginizi yeniden canlandırmak isterim.

Ankara'da bir konservatuvar, bir tiyatro akademisi kurulmakta olmasını hatırlatmak benim için büyük bir zevktir.

Güzel sanatların her kurumu için Kamutay'ın göstereceği ilgi ve emek, milletin insani ve uygar yaşamı ve çalışkanlık veriminin artması yönünden etkili olacaktır. Başlarında değerli Eğitim Bakanımız bulunan, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumunun her gün yeni gerçek ufuklar açan, ciddi ve aralıksız çalışmalarını övgü ile anmak isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründe başlangıcı temsil ettiklerini, kabul edilebilir bilimsel belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk ulusunun değil, bütün bilim dünyasının ilgisini ve uyanmasını sağlayan, kutsal bir görev yapmakta olduklarını güvenle söyleyebilirim¹⁷⁶

1936 yılında eğitimin niteliği arttırılmaya çalışılırken eğitim ihtiyacından doğan talebi karşılamak amacıyla da yeni okullar açılmaya başlanmıştı. İmkânlar zorlanarak açılan her okul hem halkta büyük sevinç yaratmakta hem de eğitimin daha iyi noktalara taşınması sağlanmıştı. Yeni ders yılı için yeni mektepler yapılacaktı. Maarif müdürlüğü maarif nezaretinden aldığı emir üzerine 1936 yılında Fındıklı da İnönü İlkokulu açılmıştı. İstanbul'da Beykoz, Bakırköy, Kasımpaşa orta mektepleri açılmıştı. Beyoğlu'n da ise kız lisesi açılmıştı.¹⁷⁷bütün bu gayretler yine de basın tarafından yeterli görülmeyip eksikliğine vurgu yapılmaktaydı.

Bu gelişmelerle eş zaman da Falih Rıfki Atay ulus Gazetesi'nde eğitim üzerine ciddi yazılar yazmaktaydı; Eğitimde kalitenin önemini de sık sık vurguladığı yazılarında yasanan sıkıntıların kadro ve cihazların yetersizliğinden kaynaklandığını savunuyordu. Türkiye'de büyük adamların varlığını; iyi bir eğitimden gecmelerine değil, kendilerini iyi yetistirmelerine bağlıyordu. Zira, iyi bir eğitim verilebilmesi için bütün araç gereçleriyle kurulmayan binlerce okul bir nesil değil, adam akıllı bir öğrenci bile yetistiremezdi.

¹⁷⁶ Atatürk'ün 1936 Meclis Konuşması, 1 Kasım 1936, Millet Meclisi Tutanak Dergisi D. V.C. 13, s.4

¹⁷⁷ Akşam, 1 Ocak 1936,s.4

Bütün şartları ile kurulan bir okul ise bazen bir toplumun zihniyet ve terbiyesini değiştirmeye yeterliydi. Bu nedenle İstanbul'da Türk ailelerinin yabancı okulları tercih etmesini Türk okullarının kalitesizliğine bağlıyordu. Ayrıca yüksek öğretimin öğrenciye faydalı olabilmesi için iyi bir lise eğitiminin zorunlu olduğunu belirterek lise eğitiminde kalitenin sağlanması gerektiğine dikkati çekmekteydi. Kalitesiz bir eğitim politikasının Sovyet eğitimini çıkmaza soktuğunu örnek vererek bundan ders alınmasını istemişti. ¹⁷⁸

Falih Rıfki, eğitimin ana dilde olması gerektiğini savundu. Hatta bunun yaşamsal bir önemi olduğunu vurguladı. Dilin milliyetin ana unsuru olduğunu, kendi dilini sevmeyenin düşüncesinde, duyusunda Türk olamayacağını belirtmişti. Türk çocuğunun ana havası, ilk mektep havası, Türk olmalıydı. Zira, o güne kadar yabancı okullarda yapılan ilk öğretim, hatta yabancı mürebbiyelerce verilen terbiye yüzde yüz olumsuz sonuç vermisti. Çocuklarda bu tahsilin bıraktığı ilk iz onları, memleketli olmaktan çıkarak, yurtsuzlaştırmak olmuştur. Oysa Türk terbiyesinden başka hiçbir terbiyenin Türkiye'de muvaffak olmasına imkan yoktu. Falih Rıfki, yabancı terbiye usulünün bir ülkeyi yarı sömürgeliğin bas vasfı ve kapitülasyonların en tehlikelisi olan ecnebi kültürü imtiyazınagötüreceğini savundu. Bunun önüne geçmek için Türk çocuklarının ilk eğitimini yabancı okullardan almasının yasaklanmasını, Türk liselerinde yabancı dil öğretim yöntemlerinin yeniden düzenlenmesini, öğretmenlerin de devlet eliyle yetistirilmesini önerdi. Bununla birlikte yabancı dil öğrenimine karşı değildi. İlk terbiyeden sonra her Türk Çocuğunun yabancı dil öğrenmesinin yararlı olduğunu vurguladı. Fransızca yerine İngilizce'nin geçerli kılınmasını istedi. Zira, Fransızca ile bilimsel yayınları takip etmek zordu. Faydalı ne varsa artık gençlik İngilizce'den öğrenilebilirdi. ¹⁷⁹

¹⁷⁸ Falih Rıfki Atay, "Kurtuluşlardan", **Ulus**, 24 Mart 1936, s. 1

¹⁷⁹ Falih Rıfki Atay, "Kurtuluşlardan", **Ulus**, 24 Mart 1936, s. 1.

Ankara'da Dil- Tarih- Coğrafya Fakültesinin açılışı yapılmıştı. Gazi Mustafa Kemal fakülten açılışına katılmıştı. Açılış, Ankara Halkevi'nde yapılmıştı. Tören Ankara'da ki devlet görevlilerinin ve halkın katılımıyla kalabalık olmuştu. Törende Kültür Bakanı Saffet Arıkan kültür ve tarih arasındaki ilişkiye dair bir konuşma yapmıştı. Ardından fakültenin tarih müderrisi ve Türk Tarih Kurumu ikinci başkanı Bayan Afet İnan Türk Tarih Tezi konulu ilk dersi vermişti. Gazi Mustafa Kemal hem kültür bakanının nutkunu hem de Afet İnan'ın dersini büyük ilgi ve dikkatle dinlemişlerdi.¹⁸⁰

Eğitim camiasının her sorunu ile yakından ilgilenilmeye başlanmıştı. Aynı zaman da öğretmenlerin sosyal ve ekonomik sorunlarına dair çözümler de geliştiriliyordu. Bu amaçla Ankara'daki öğretmenler için halkevinde büyük bir eğlence tertip edilmişti. Bu eğlenceye tüm maarif erkânı davet edilmişti. Eğitim bakanlığı da geceyi hem finanse etmiş hem de halkevlerine düzenleme mevzusunda her türlü desteği sağlamıştı.¹⁸¹

İstanbul'da bulunan harbiye mektebi Ankara'ya taşınmıştı. İstanbul harbiye talebelerini büyük bir Merasimle uğurlamıştı. Halkın da yoğun katılımıyla büyük bir tören düzenlenmişti.¹⁸² Bu okul taşınması 25 Eylül 1936 da Ulus gazetesinde şu şekilde dile getirilmişti;

“Yenişehir'den Dikmen'e giden caddenin sağ tarafında, şehre hakim tepelerde kurulan bu mektep binalarında her türlü hazırlıklar tamamlanmıştır. Bina çok güzel ve her türlü modern vasıtalarla donatılmıştır. Yeni mektepte, 2500 gencimizin rahat ve huzur içinde bilgilerini tamamlamaları için her türlü konfor mevcuttur. Harbiye yarın taşınıyor. Çankaya eteğindeki yeni mektep binasında büyük hazırlık var. Ankara Heyecan İçinde Bekliyor. İstanbul yüz senelik tarihi Harbiye'sinden ayrılmanın acısını duyarken, Ankara şefler yetiştiren büyük irfan ocağının gençlerini karşılamaya hazırlanıyor”¹⁸³

¹⁸⁰ **Ulus**, 9 Ocak 1936, s.1,4

¹⁸¹ **Akşam**, 1 Ocak 1936, s.4

¹⁸² **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1936, s.1

¹⁸³ **Ulus**, 25 Eylül 1936, s.4

Basın sađlık alınında ki konularada zaman zaman yer vermekteydi . hem sađlık alınındaki eđitim hemde sađlık uygulamalarındaki aksamalar dile getiriliyordu. Falih Rıfki yine kösesinde sađlıkla ilgili Őunları ifade etmiŐti. TŪrkiye'deki sađlık kurumların yetersizliđine deđinen Falih Rıfki, bunda imparatorluk politikalarını sorumlu tutuyordu. Devralınan kurumların yetersizliđinin ve maddi olanaksızlıkların sađlık sorunlarını çözmede baŐlıca engel olduđunu savunuyordu. BŪtŪn olumsuzluklara rađmen Cumhuriyet hŪkŪmetinin esas siyasetinin, yeni ve umumi bir sađlık siyaseti olması gerektiđini belirtiyordu. Zira, her kuvvetli fert, devamlı çalıŐma ve ūretim, sevkli hayat ve yıpranmayan irade, hepsi Turkiye'nin hergŪn en bŪyŪk Őekilde hızla sađlıklı hale gelmesine bađlıydı. Ūstelik genel bir sađlık politikası, "TŪrkiye Devleti'nin halkcılıđının ve devletciliđinin geređi idi.¹⁸⁴

2.3. SANAT ALANINDA TŪRK İNKILÂBI

M. Kemal her Őeyden ūnce bŪyŪk bir asker, devlet adamı, diplomat olmanın ūtesinde, bŪyŪk bir kŪltŪr devrimcisi ve gerçek medeni bir sanatseverdir. Hayatının her noktasında AtatŪrk ūmrŪ boyunca her fırsatta sanata ve sanatçıya yakınlıđını en ađık Őekilde ortaya koymuŐtur. KŪltŪr alanın da ūnemli geliŐmeler yaŐanıyordu. Bu geliŐmeler hem ideolojik alanda hem de kurumsallaŐma alanında yaŐanmaktaydı. Bir yandan yeni halk evleri ađılmakta ve bu halk evlerinde ūnemli konferanslar verilmekte diđer yandan yurdun dūrt bir yanında yeni imarlar geliŐtirilmeye çalıŐılmakta idi. İzmir'de inŐasına baŐlanan KŪltŪr Parkının içinde kurulacak olan AtatŪrk devrim mŪzesinin hazırlıklarına baŐlanmıştı. Bu mŪzeyeye konacak eserler için teŐkil edilen komisyon çalıŐmalara devam etmekteydi. MŪzenin bir okuma salonu bulunacaktı. Bu salonda devrime ait her tŪrlŪ eser bulundurulacaktı. Milli mŪcadelede AtatŪrk'ūn samsuna çıktıđı zaman gazetelerin muhtelif Őekilde neŐriyatları temin edilerek, bu okuma salonuna konacaktı. Ayrıca bu dūneme ait resimlerde temin edilecekti. MŪtarekeden sonraki İzmir ve İstanbul gazeteleri de bulundurulacaktı. ¹⁸⁵

¹⁸⁴ Falih Rıfki Atay, "SihhileŐen TŪrkiye", **Ulus**, 6 Kasım 1936,s.1

¹⁸⁵ **Cumhuriyet** , 10 Ocak 1936. s .4

Atatürk Diyarbakır da Kolordu komutanı iken Senemoğlu ve Pamuk adındaki iki köşkte ikamet etmişti. Bu köşkler Mustafa kemal tarafından kullanıldığı için Diyarbakırlılar için daha bir kıymete haizdi. Bu kıymete binaen belediye bu iki köşkü satın almış, restore ederek Atatürk'ün yüksek şereflerine layık hale getirmeye çalışmıştı.¹⁸⁶

Atatürk'ün Diyarbakır'ın fahri hemşeriliğini kabul ettiği 5 Nisan gününün yıl dönümü parlak merasimle kutlanmıştı. Bütün şehir donatılmış, spor meydanında merasim yapılmıştı. Nutuklar söylenmişti. Gece ordu evinde halkevi tarafından bir müsamere verilmişti. Fener alayları tertip edilmişti.¹⁸⁷

Ankara'da 25 Şubat – 5 Mart tarihleri arasında Ankara sergi evinde Türkiye tarih ve iş memleketi adını taşıyacak fotoğraf sergisi açılacaktı. Bu sergi tüm halka açık olacaktı ve Türkiye'de ki yerli yabancı, profesyonel ve amatör tüm fotoğrafçılar katılabileceklerdi.¹⁸⁸

Halkevi dil, edebiyat ve tarih komitesi, Mustafa Kemal'in Ankara'ya ayak bastığı 27 aralıkta, Halkevinde bir Atatürk edebiyat günü tertip etmişlerdi. Komite bütün Ankara'da bulunan edip ve muharrirlerin, Atatürk'ün Ankara'ya ayak bastığı gün Türk milletinin duyduğu hislere tercüman olmaya davet etmişti.¹⁸⁹

Yeni kurulan Türkiye'de sanata büyük ilgi gösterilmekte idi. Bu amaçla birçok yabancı uzman getirilmiş ve sanat kurumlarında çalıştırılmaya başlanmıştı. Devlet tiyatroları da bu önemli kurumlar arasındaydı. Devlet tiyatrosu Alman rejisörü Ankara'dan İstanbul'a gelerek Devlet tiyatrosunu kurmak için Türkiye'ye gelen Alman

¹⁸⁶ **Akşam**, 30 Ocak 1936, s.3

¹⁸⁷ **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1936.s.4

¹⁸⁸ **Akşam**, 1 Ocak 1936, s.4

¹⁸⁹ **Aksam** 27 Aralık 1936,s.6

sahne yazarı Karl Berine yurtdışına staja gönderilecek artist seçimi için güzel sanatlar akademisi ve operayı görmek için İstanbul'a geçmişti.¹⁹⁰

1936 yılında Berlin olimpiyatları düzenlenmişti. Tüm uygar ve özgür milletler gibi Türk yarışmacılarda bu olimpiyatlara katılmışlardı. Olimpiyatlardan dönen sporcularımız için Ankara'da bir merasim düzenlenmişti. Bu merasimde yarışmacılara madalyalar takıldı. Birinci gelen Güreşçi Yaşar'a Beyazıt'tan getirilen toprak hediye edilmişti.¹⁹¹

Türk Sovyet ilişkilerini geliştirmek ve dostluğa vurgu yapmak amacıyla Moskova'ya giden sporcu heyetimiz büyük bir coşku ile karşılanmışlardı. Sporcularımız Sovyet dinamo takımıyla karşılaşacaklardı. Maçı yüz bin kişi izlemişti. Stad Türk ve Sovyet bayrakları ile donatılmıştı. Stada;

"Yaşasın Türk ve Sovyet dostluğu, hoş geldiniz sporcu dostlarımız " şeklinde levhalar asılmıştı. Türk sporcular müsabakayı 4-0 kaybetmişlerdi.¹⁹²

27 Aralıkta Ankara'da büyük atletizm müsabakaları yapılacaktı. Bu müsabakalar için Halkevi bir kronometre, Ankaragücü reisi Yarbay Fikret bir kupa, atletizm federasyonu da kıymetli bir saat koymuştu. Bunlar müsabakanın birinci, ikinci ve üçüncüsüne verilecekti. Müsabakanın birincisi bu üç hediye den birini seçmekte serbest olacaktı.¹⁹³

9 Eylül İzmir'in kurtuluşu halkın coşkun katılımıyla kutlanmıştı. İzmir halkı öncelikle kendilerini bu kurtuluş gününe erdiren kadrodan başta Mustafa Kemal'e İsmet İnönü'ye ve

¹⁹⁰ Cumhuriyet, 3 Mart 1936, s.4

¹⁹¹ Akşam, 1 Eylül 1936,s.4

¹⁹² Akşam, 19 Eylül 1936,s.6

¹⁹³ Akşam 27 Aralık 1936,s.6

kahraman orduya minnet ve şükranlarını gözyaşları içerisinde sunmuşlardı. Törenlerde çok kalabalık bir resmi geçit düzenlenmişti. İzmir'de halkın da büyük bir katılımı gerçekleşmişti. Gece de İzmir'de fener alayları tertip edilmişti.

III. BÖLÜM

1936 YILI TÜRK BASININDA DIŞ POLİTİKA

3.1. BASINDA YABANCI DEVLET ADAMLARININ TÜRKİYE ZİYARETLERİ VE TÜRK İNKILÂBINA AİT GÖRÜŞLERİ

Atatürk son derece başarılı bir dış politika ile, hem yeni Türk Devletini saygın, güvenilir bir devlet olarak kabul ettirmiş; hem de barışçı, bağımsız devleti koruyucu çizgisini sürdürmeyi ana hedef olarak benimsemişti. Askerî sorunları olduğu gibi, siyasî sorunları da uzun uzun planlamalar sonucu çözen Atatürk, jeopolitik şartların getirdiği zor ama çok önemli konumumuzu büyük bir başarı ile değerlendirmiştir . Bu başarılı dış politika uygulamalarından dolayı içte ve dışta Türkiye'yi saygın bir devlet konumuna getirmiş ve bir çok önemeli devlet adamı Türkiye'ye Atatürk'ü ziyaret etmek amacıyla gelmişti.

Afganistan Dış İşleri Bakanı Serdar Feyz Mohammad 6 Ocak 1936'da Ankara'ya gelecek ve Ankara'da merasimle karşılanacaktı. Afgan nazır Ankara'da sırasıyla Dışişleri bakanı., Başbakan, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ile ayrı ayrı görüşecekti.¹⁹⁴

Afgan Hariciye Hazırı Ekselans Serdar Feyz Mohammad Han 6 Ocakta Ankara'ya gelmişti. Dış işleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras tarafından dostça karşılanmıştı. 6 Ocak gecesi Ankara Palas'taki ziyafette Afgan ve Türk delegeler samimi konuşmalar yapmışlardı. İki devlet adamı Türkiye ve Afganistan'la alakalı iyi dileklerini dile getirip iki halk arasındaki tarihi dostluğa vurgu yapmışlardı.¹⁹⁵

Türk İnkılabını hem içerde hem dışarıda anlatmak halkı bilinçlendirmek için büyük bir çaba harcanıyordu. İçerde halkevleri aracılığıyla büyük öneme sahip konferanslar veriliyordu. Aynı amaçla Paris'te, Paris Anadolu ajansının hususi muhabirinden B. Hanrilaport 24 Ocak 1936 'da yeni Türkiye üzerinde önemli bir

¹⁹⁴ **Ulus**, 5 Ocak 1936, s.1

¹⁹⁵ **Ulus**, 7 Ocak1936, s.1

konferans vermişti. Muhabir bu konferansta Atatürk'ten hayranlıkla bahsetmişti. B. Hanrilaport Atatürk'ün kısa zaman da Türkiye'nin çehresini değiştirdiğinden ve Türkiye'nin kısa zaman da dünyada önemli bir devlet konumuna geldiğine vurgu yapmıştı. Bu gelişme Atatürk'ün sahip olduğu önemli devlet adamlığı kimliğine dayandırılmıştı.¹⁹⁶

Cumhurbaşkanı Atatürk 3 Kasım 1936'da saat 18 de beraberinde Hariciye Vekili Doktor Tefik Rüştü Aras ve İktisat Vekili Celal Bayar bulunduğu halde Alman İktisat Nazırı ve Raysbank Reisi Doktor Şaht'ı kabul etmişti.. Beyanatına;

"Şu dakikada o büyük ve harikulade şahsiyetin tesiri altında bulunmaktayım " sözleri ile başlayan bakan, Atatürk için;" *O, yalnız Çanakkale zaferini kazanan adam değil, aynı zamanda bugünkü Türkiye'yi, maddi ve manevi bugünkü varlıkları ile iktisat ve kültür bakımından yaratılmış olan ve Türkiye'yi yepyeni bir büyük devlet olarak yüksek istikbale namzet yapan şahsiyettir".*

Raysbank Başkanı Doktor Şaht da saat 20 de Ankara Palas'ın yeşil salonunda matbuat mümessillerini kabul etmişti. Alman iktisat vekili Hitlerin bir resmini Gazi Mustafa Kemal'e hediye etmiş ve güney bölgelerde ki pamuğumuza yüzde kırk daha pahalıya almaya talip olduklarını belirtmişti.¹⁹⁷

3.1.1. İngiltere Kralı 8. Edward'ın Türkiye Ziyareti ve Atatürk'le Görüşmesi

İngiliz Kralı Edward, 4 Eylül 1936' da İstanbul'a Atatürk'ün misafiri olarak gelecekti. İngiltere Kralı 8. Edward'ı karşılamakla görevlendirilen Orgeneral Fahrettin Altay, 2 Eylülde Adatepe Destroyeri ile Çanakkale'ye gelmişti. Adatepe'ye Kocatepe'de refakat etmekteydi. Kral, yarın sabah boğaz dışında destroyerlerimiz tarafından karşılanacak ve Seddülbahir'de karaya çıkarılacaktı. İngiliz kralı sekizinci Edward 3 Eylül' 1936'da önce Çanakkale'de harp sahalarını, mezarlıkları gezmişti. Daha sonra özel yatı ile İstanbul'a hareket etmişti. Atatürk bu önemli misafirini bizzat rıhtımda

¹⁹⁶ Cumhuriyet, 25 Ocak, 1936, s.4

¹⁹⁷ Akşam, 4 Kasım 1936 , s.1

karşıluyacaktı. Çanakkale'ye konulan toplar ilk defa kralı selamlamak için atılmıştı. Bu görüşme neticesi yeni bir İngiliz- Türk dostluğunun başlangıcı olacaktı.¹⁹⁸

İngiltere Kralı 8. Edward'ın 1936 yılının eylül ayında İstanbul'a geldi ve Atatürk tarafından karşılandı. Kralın ziyareti, hem hükümet çevrelerinde, hem de kamuoyunda büyük bir ilgi ve sempati uyandırmıştı.

8.Edward'ı karşılamakla görevli Orgeneral Fahrettin Altay'ın bulunduğu Adatepe Destroyeri ve ona refakat etmekte olan Kocatepe, 3 eylül sabahı saat sekizde İmroz açıklarında bulunuyorlardı. Bu sırada, 8. Edward'ın içinde bulunduğu Nahlin yatı ile yata eşlik etmekte olan destroyerleri gözükmişlerdi. Yat, saat 8.30'da destroyerlerimizin yanına geldi. Denizcilerimiz tarafından üç defa yaşa sesleriyle karşılandı. Bundan sonra, önde giden Nahlin yatına, Kocatepe ve Adatepe savaş gemileri eşlik etmekteydi.

Nahlin yatına geçen Org. F. Altay, 8.Edward'ı selamlamıştı. Nahlin yatı saat 12'de Destroyerlerle birlikte Seddülbahir'e gelmişti. Buraya karaya çıkan 8. Edward'ı karşılayanlar arasında Org. Fahrettin, Çanakkale Valisi Nizamettin, Fırka Komutanı General Hüsnü ve çevre köylerden kalabalık bir halk kitlesi de bulunmaktaydı. Otomobile binen Kral, çevrede bulunan 5 mezarlığı ziyaret etti; ayrıca, yakındaki Kilya köyüne gitmişti. Burada büyük ilgi gören Kral, daha sonra yatına dönmüştü.. Çanakkale'ye doğru gidilirken, Kilitbahir ve Çimenlik istihkâmları geçilirken, bu bölgedeki askeri kuvvetlerimiz istihkâmlara dizilmiş ve yatın geçişini "yaşa" sesleriyle selamlamıştı. Çanakkale'de sahile başta mızıkta takımı olmak üzere askeri kıtalar dizilmişti, ayrıca kalabalık bir halk kitlesi de bulunmaktaydı. Kralın geçişi, 21 top atımı selamlanmıştı.

Daha sonra Nahlin yatı beraberindeki Türk ve İngiliz gemileriyle Maydos yakınlarındaki Kilya koyuna demirlemişti. Burada karaya çıkan Kral için iskelede İngiliz-Türk milli renkleri ve bayraklarıyla süslenmiş bir alan kurulmuştu. Kral'ı karşılayanlar arasında kalabalık bir halk kitlesi de vardı. Burada iki kız çocuğu Krala çiçek vermişti.

¹⁹⁸ **Ulus**, 4 Eylül 1936, s.1

Daha sonra Kral, bu bölgedeki İngiliz mezarlığını, Conkbayırı'nı ve Mehmetçik Abidesi'ni ziyaret etmişti. Kral, Mehmetçik Abidesi'ne çelenk koydu. Arıburnu civarında Org. Fahrettin Altay tarafından Kral'a Çanakkale Savaşı'nın ilgili bölümleri hakkında bilgi verilmişti. Kral, saat 22 civarında yatına binerek, Türk ve İngiliz gemilerinin eşliğinde İstanbul'a hareket etmişti.

4 Eylül sabahı saat 8. Edward'ı getirmekte olan Nahlin yatı ile Türk ve İngiliz destroyerleri Küçükçekmece önlerine varmıştı. Saat 10.30'da Moda Koyu önlerine gelmişlerdi. Burada, Türk Donanması tarafından selamlanmışlardı. Moda, Kadıköy, Haydarpaşa ve Üsküdar sahilleri baştanbaşa donatılmıştı. Yoğun bir halk kitlesi Kral'ın İstanbul'a gelişini görmek istiyorlardı. Sarayburnu'da "Welcome" yazılı büyük bir tabela konmuştu. Limandaki gemiler süslenmişti ve Kral'ın karaya çıkacağı Tophane Rıhtımı da Türk ve İngiliz bayraklarıyla donatılmıştı. Nahlin yatı, saat 11'de Dolmabahçe önüne kendine refakat eden destroyerlerle birlikte gelmişti ve demir atmıştı. Saat 12'de limandaki bütün gemilerin düdük sesleri arasında 8.Edward Tophane Rıhtımı'na çıkarak, İstanbul'a ayak basmıştı.

Bu sırada rıhtımda kendisini Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar, Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri Numan Menemencioglu, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ ve diğer yetkililer karşılamıştı. Her iki devlet reisi birbirlerinin ellerini sıktıktan sonra, Atatürk, Kral'a kendisini karşılayanları büyük bir saygı içerisinde takdim etti.¹⁹⁹

Atatürk ve 8. Edward, halkın alkışları arasında açık bir otomobile binmişlerdi. Beşiktaş Pangaltı yoluyla İngiliz Büyükelçiliği İkametgâhına gelmişlerdi. Türk ve İngiliz bayraklarıyla süslenmiş olan Beşiktaş ve Beyoğlu Caddeleri benzeri görülmemiş halk kalabalığı ile olağanüstü bir durum arz etmekteydi. Onbinlerce halk kalabalığı, iki devlet reisini alkışlarla selamlamıştı. Misafirini öğlen İngiliz Büyükelçisi'nin İkametgahına getiren Atatürk, saat 12.55'e kadar orada kaldı ve daha sonra otomobiline binerek, Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştü . Kral, İngiliz Büyükelçisi'nin ikametgahında yarım

¹⁹⁹ **Ulus**, 5 Eylül 1936, s.1

saat kadar kalmıştı ve sonra Nahlin yatına dönmüştü. 8. Edward, öğleden sonra Dolmabahçe Sarayı'na geçerek, Atatürk'e iade-i ziyarette bulunmuştu. Memnuniyeti yüzünden belli olan Kral'ı Atatürk rıhtımda pek neşeli bir şekilde karşılamıştı. Yanında Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Londra Büyükelçisi Fethi Okyar vardı. Sarayda, yarım saat kadar kalan Kral, samimi bir görüşmeden sonra, Atatürk'ü yatta bir kokteyle davet etmişti. Atatürk, bu daveti kabul etmişti. Kral, 15.20'de saray'dan ayrılmıştı. Atatürk'ün rıhtımdan uğurladığı Kral, Nahlin yatına dönmüştü. 8. Edward, saat 16'da Topkapı Sarayı'nı, Hazine Dairesi'ni ve müzeleri gezdikten sonra yatına dönmüştü. Atatürk yanında Başbakan İsmet İnönü, Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar ve Dışışleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ile birlikte Nahlin yatına gitmişlerdi ve Kral tarafından karşılanmışlardı. Kokteyl, bir saatten fazla samimi bir ortamda devam etmişti. Bunu takiben, Atatürk yanındakilerle yattan ayrılmış ve Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştü. Bütün İstanbul, 8. Edward şerefine süslenmişti. Gece, Nahlin yatı önünde deniz fener alayı yapılmıştı.²⁰⁰

5 Eylül 1936 da Kral, öğlene kadar Nahlin yatında dinlenmişti. Öğleden sonra Tophane Rıhtımı'na çıkan Kral, otomobille Karaköy Köprü, Sirkeci Yolu ile Sultanahmet Camii'ne gitmişlerdi, burayı ziyaret ettikten sonra, Ayasofya Müzesi'ne gitmişti.²⁰¹ Matbuat Umum Müdürlüğü, Kral 8. Edward'ın İstanbul'u ziyaretlerinin hatırası olarak, kendisine sunulmak üzere çok güzel bir albüm hazırlamıştı. Sırtı tamamıyla ve yüzlerinin üçte bir kısmı som gümüşten ve diğer kısımları da ceylan derisinden yapılmış olan bu albüm, İstanbul'un tarih ve sanat bakımından değerli eserlerini ve doğal güzelliklerini kapsamakta olup, yüze yakın resmi içermekte idi. Büyük bir özenle hazırlanmış olan albüm, matbuat umum müdürü tarafından İngiliz Büyükelçisi'ne sunulmuştu. Albümün üzerinde şu sözler yazılı idi:

"Majeste Kral sekizinci Edward'a İç bakanlık matbuat dairesi tarafından"

"Eylül 1936"

²⁰⁰ **Ulus**, 5 Eylül 1936, s.1

²⁰¹ **Ulus**, 6 Eylül 1936, s.1

İngiliz Kralı 8. Edward, Nahlin yatıyla saat 14.30'da boğaz'da bir gezi yapmıştı. Yat, daha sonra Dolmabahçe Sarayı önüne demirlemişti. Kral, akşam yemeğini yanındakilerle birlikte Park Otel'de yemişti. Kendileri, otele geliş gidişlerinde coşkuyla selamlanmıştı. 6 Eylül 1936 da Kral, Nahlin yatıyla Marmara'da bir gezi yapmıştı. Kendisine Türk ve İngiliz destroyerleri eşlik etmişti. Geziden sonra Kral, Büyüka'da'ya geçmişti. Öğle yemeğini İngiliz tebaasından Mr. Hamson'un köşkünde yiyen Kral, yatıyla deniz yarışlarının yapılacağı Moda Koyuna 15.55'te gelmişti. Atatürk de, Ertuğrul yatıyla Moda Koyuna gelmişti. Her iki devlet reisinin gelişi, onbinlerce kişiden oluşan kalabalık tarafından sevgiyle karşılanmıştı. Kral, saat 16'yı geçerken Moda'da karaya çıkmıştı ve İngiliz mektebi öğrencileri tarafından karşılanmıştı. Buradan Deniz Kulübü'ne geçen Kral, kulüp müdürü ve İktisat Vekili Celal Bayar tarafından karşılanmıştı. Burada İngiliz Büyükelçiliği ateşe Albay Woods, Kral'a saygılarını sunmak isteyen İngiliz yurttaşlarını tanıttı ve bundan sonra Kral, Moda'dan ayrılarak, Ertuğrul yatına, Atatürk'ün yanına gitmişlerdi.²⁰²

Kral ve Atatürk, yarışları seyrettikten sonra, 17.30'da buradan ayrılarak Florya'ya gitmişlerdi. Kral ve Atatürk, Florya'daki deniz köşkü'nde bir süre dinlenmişlerdi. Atatürk burada Kral Şerefine bir kokteyl vermişti. Kokteylde, İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras, Celal Bayar, Fethi Okyar ve Numan Menemencioğlu bulunmuşlardı. Kral, saat 20.30'da Florya'dan ayrılarak, Nahlin yatına dönmüştü. Buradan Sirkeci Garı'na gelen Kral, Atatürk'e mahsus özel bir trenle Viyana'ya hareket etmişti. Kral'ı, Sirkeci'den Atatürk uğurlamıştı. Kral'ı uğurlayanlar arasında üst düzey yöneticiler ve kalabalık bir halk kitlesi de vardı.²⁰³

Atatürk'ün misafiri olarak Türkiye'ye gelen Kral 8. Edward 6 Eylül gecesi İstanbul'dan ayrılmıştı. Atatürk Kral Edward'ı Sirkeci İstasyonundan bizzat uğurlamıştı. Kral Edward Atatürk'ü Londra'ya davet etmişti.²⁰⁴

²⁰² **Ulus**, 6 Eylül 1936, s.1

²⁰³ **Türk - İngiliz Siyasal İlişkileri (1929-1936)**, yeniden A-RMH yay, s. 216, 217 Antalya, 2007.

²⁰⁴ **Ulus**, 7 Eylül 1936, s.1

Kral'ın Viyana'ya varmasından sonra Cumhurbaşkanı Atatürk ve Kral 8. Edward arasında şu telgraflar çekilmişti.

“Ekselans Kemal Atatürk;

İstanbul ve Türk topraklarından ayrılırken, bana karşı gösterdikleri dostane tarzı kabulden ve gerek ekselansları, gerek makamı resmîye ve Türk Milleti tarafından şahsıma karşı izhar edilip beni çok mütehassıs eden itinalardan dolayı ekselanslarına çok samimi teşekkürlerimi takdim etmek isterim. Türkiye’de ilk ikametinden pek zevkli bir hatıra muhafaza edeceğim. Minnettarlık ifadelerime terdifen size en iyi temennilerimi sunarım.”

Edward...

Gazi Mustafa Kemal, Kral'a yazdığı cevapta şunları söylemişti;

“Majeste Edward Viyana Majestelerinin, Türk topraklarından ayrılırken bana göndermek nezaketinde buldukları telgraf, beni derin surette mütehassıs etmiştir. Majestelerinin, memleketimizde, bize çok kısa görünen ikametleri esnasında, Türk Milleti haklarında beslediği yüksek takdir ve ihtiramlar muhabbet hisleri ifade edebilmiştir. Majesteleri bütün kalpleri kendisine cezbetmiştir. Ben şahsan, bu cazibeyi, bütün benliğim ile hissetmenin büyük zevkini duydum. Şerefli hükümdar hakkında beslemekte olduğum samimi dostluk hisleri, bu ilk ve kısa telakkinin bıraktığı unutulmaz hatıra ile etkisini göstermiş bulunuyor. Majestelerine, bütün kalbimle, çok güzel bir seyahat ve payı tahtlarına mes’ut bir avdet diler, en samimi temennilerini kabul buyurmalarını rica ederim.”

Kemal Atatürk

İngiltere kralı Edward'ın Türkiye ziyareti ve Gazi Mustafa Kemal İngiliz gazetelerinde sıkça haber olarak yer almaktaydı. İngiliz Daily Telegraph Gazetesi

İngiltere Kralı 8.Edward'ın Türkiye ziyaretinden sonra yayınladığı bir makalede şöyle yazmışlardı.

*"Atatürk sade bir insan değil hakikaten de Büyük Türk ünvanını hak ediyor. İngiliz kralının ziyaretinin Türk İngiliz ilişkilerinde yeni bir sahifenin açıldığına işarettir. Türklerin dostluğuna mani olacak herhangi bir şey kalmadığı" yazılmıştı.*²⁰⁵

3.1.2. Türk Devlet Adamlarının Yabancı Devlet Adamlarını Ziyaretleri ve Görüşmeleri

Ölen İngiliz Kralı Jorj'un cenaze törenine katılmak üzere Londra'ya giden Türk heyetinin reisi dış işleri bakanı Tevfik Rüştü Aras İngiltere'nin yeni Kralı 8. Edward ile Burhingam Sarayı'nda görüşmüştü. Bu görüşmede özel bir husus konuşulmamış, umumi meseleler görüşülmüştü. Kral 8. Edward Hariciye vekili Tevfik Rüştü Aras ile özel olarak ilgilenmişti.²⁰⁶

B. Tevfik Rüştü Aras, 30 Ocak 1936 da parise gitmek için çıktığı tren yolculuğunda Belgrat'ta bir süre kalarak görüşmelere başlamıştı. Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 30 Ocak 1936 sabahı Belgrat'a geçerek istasyonda Başbakan Stoyadinoviç ile Yugoslav Dışişleri Bakanlığı ileri gelenleri, Romanya, Yunanistan, Büyük elçiler Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'la bir buçuk saat görüşmüştü.²⁰⁷

Bundan sonra Paris'e geçen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki Türk heyeti Fransa, Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan

²⁰⁵ Akşam, 9 Eylül 1936.s.1

²⁰⁶ Akşam, 31 Ocak 1936, s.1

²⁰⁷ Akşam, 31 Ocak 1936, s.1

arasında müşterek emniyet için Paris'te bir anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşma ile amaçlanan durum orta Avrupa güvenliğinin sağlanmasıydı ²⁰⁸

16 Mart 1936 Pazartesi Günü, Cumhuriyet Gazetesi *Türk Sovyet dostluğu 15 yaşında* şeklinde başlık atmış ve *"bugün Ankara' da Moskova' ya her günden daha fazla bağlılık duyuluyor ve kardeş inkılâbın huzur ve güven içinde insani vazifesini tamamladığını görmeği kendi saadeti arzu ediyoruz"*, şeklinde haber yapmıştı.²⁰⁹

Kabotaj bayramı dolayısı ile karada ve denizde büyük merasim yapılacaktı. Kabotaj hakkının Türk gemilerine geçmesinin 11 inci yıl dönümü münasebeti ile 1 Temmuz 1936'da karada ve denizde Türk denizler bayram yapacaklardı. 1 Temmuz 1936'da Türk limanlarında bulunun bütün Türk gemileri donanma bayrakları ile süslenecek ve karada bulunan deniz müesseseleri gündüz bayraklarla gece de elektriklerle donatılacaktı. 1 Temmuz sabahı 9,30 da Denizyolları, Akay, Liman ve Tahsiliye, fabrika ve havuzlar, Türk gemi kurtarma şirketi, fener idareleri, Şirketi Hayriye, Kılavuzluk ve diğer armatörlerin mürettebat ve kaptanları Denizyolları idaresi önünde toplanacaklardı. Deniz ticaret mektebi âlisinden bir bölük talebe de bu kafil ile birlikte önünde şehir bandosu olduğu halde Boğazkesen yolu ile Taksim'e çıkacaklardı. Deniz kumandanlığından bir bölük asker bandoları ile birlikte Kasımpaşa Tepebaşı yolu ile Taksime hareket edeceklerdi. Her iki kafilenin hareketini müteakip denizyolları idaresinden verilecek bir işaretle limanda bulunan bütün gemiler düdüklarini çalarak merasimin başladığını ilân edeceklerdi. Tam saat 11 de Taksimde merasim başlayacak evvelâ âbideye denizciler tarafından büyük bir çelenk konacaktı. Bunu müteakip Halk partisi, belediye, İstanbul kumandanlığı, Denizyolları, Akay, Şirketi Hayriye ve diğer deniz müesseseleri çelenkler koyacaklardı. Bu münasebetle nutuklar söylenecek ve bir geçit resmi yapılacaktı.²¹⁰

Kabotaj hakkının Türk bayrağına hasredilmesinin yıldönümü bugün denizciler tarafından bayram olarak parlak bir tarzda kutlanmıştı. Denizciler saat dokuzdan

²⁰⁸ **Akşam**, 8 Şubat 1936, s.4

²⁰⁹ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1936, s.4

²¹⁰ **Akşam**, 30 Haziran 1936, s.4

başlayarak Tophaneden Denizyolları parkında toplanmışlardı. Saat 10,05 de, verilen bir işaret üzerine denizciler muhtelif gruplar halinde ve başlarında deniz bandosu bulunduğu halde Tophaneden hareket etmişler ve Taksim Cumhuriyet Abidesi'nin önüne gelmişlerdi. Bu sırada, baştanbaşa bayraklarla donanmış bulunan bütün deniz vasıtaları düdükle çalışıyorlardı.²¹¹

Türkiye dış politikasını uluslar arası barış şartlarına göre düzenlemişti. Bu amaçla tüm ülkelerle barışçıl ilişkiler gerçekleştirmek için hiç fırsat kaçırmıyordu. Türkiye birçok devletle olduğu gibi Yugoslavya ile de 1925'te bir dostluk antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşma nedeni ile Türkiye ve Yugoslavya arasında ki ilişkiler geliştirmektir. Bu dayanışma ve dostluk sürecinin sonunda Yunanistan ve Romanya'yı izleyen süreçte Yugoslavya ile de 27 Kasım 1932 de saldırmazlık antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma ile uyuşmazlıkların barışçıl yoldan çözülmesi ve taraflardan biri saldırıya uğrarsa diğerinin de saldıranı kınaması ilkesi kabul edilmişti. 4-5 Ekim 1933'te İstanbul'a gelen Yugoslavya Kralı Alexandre ve Atatürk arasında Balkanlarda ki işbirliği konusunda Dolmabahçe Sarayında görüşme yapılmıştı. Atatürk Balkanlarda barışın korunmasından memnun olduğunu belirtirken Yugoslavya ile Türkiye'nin birlikte çalışmasının yararlı olacağını belirtmişti. Balkanlarda barışın sağlanması için tüm Balkan devletlerinin birlikte çalışması gerekliliğine vurgu yapılmıştı. Bu sıcak gelişmelerin ardından 27 Ekim 1923'te Belgrad' da Türk Yugoslav dostluk antlaşması yapılmıştı. Buna göre taraflar çözülmemiş sorunları ertelemeyeceklerdi. Bu iyi ilişkiler sonucu Yugoslav Başbakanı Stoyadinoviç 28 Ekim 1936' da Ankara'yı ziyaret etmişti. Bu ziyaretten memnun kalan Atatürk verdiği demeçte;

“Görüyorsunuz ki ve müşahade etmişsiniz ki Türk devlet adamları, Türk milleti Yugoslav milletine karşı en samimi hisler beslemektedir. Türkiye ile Yugoslavya arasında mevcut sağlam münasebetler bütün balkan milletleri arasında mevcut olması iktiza eden münasebetlerdendir. Balkanlar bu ideale doğru ne kadar yükselirse saadet ve terakki o nisbette artar.” diyerek konu hakkındaki görüşlerini dile getirmişti.²¹²

²¹¹ **Akşam**, 1 Temmuz 1936, s.4

²¹² **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1936, s.1,4

3.1.4. DIŞ POLİTİKADA MONTREUX BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ

Türkiye Lozan Antlaşması'yla birlikte imzalanan Boğazlar Sözleşmesinin getirdiği kısıtlamalardan dolayı daima kaygı içinde bulunmuştu. Sözleşmenin imzalandığı tarihlerde güncelliğini koruyan silahsızlanma ümitlerine güvenen Türkiye'nin, silahlanma yarışının tekrar başlamasıyla duyduğu huzursuzluk giderek artmıştı. Türkiye Lozan Antlaşmasında taraf olan devletlere boğazlarla ilgili durumun yeniden görüşülmesi amacıyla nota yollamıştı. Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'na taraf devletlere 10 Nisan 1936'da bir nota gönderdi ve yeni bir rejim saptanması için uluslararası bir konferans toplanmasını istedi. Söz konusu talep uluslararası hukuk açısından değişen şartlar ilkesine dayandırıyordu.²¹³

Boğazlar hakkında notamız Avrupa gazetelerinde farklı şekilde yorumlanmıştı. İngiliz ve Fransız gazeteleri talebimizle başka devletlerin bazı hareket ve kararları arasındaki büyük fark gördüklerini yazıyorlardı. Türk notasının amacı dünya barışına katkı sağlamak ve bölgesel güvenliğini sağlamaktı. Buna karşın özellikle İtalya ve Almanya'nın silahlanma ve işgal politikası dünya barışına büyük tehdit getiriyordu ²¹⁴

4 Haziran 1936'da, İngiltere boğazlar konferansına iştirak edeceğini yayınlamıştı. İngiltere hükümeti boğazlar rejiminin tadili için Montreux'da toplanacak olan konferansa iştirak etmeğe karar verdiğini Türkiye hükümetine bildirmişti.²¹⁵

Konu deteyli bir şekilde basını meşgul etmekte ve yoğunlukla işlenmekteydi. Falih Rıfki Atay Ulus'ta konuyla ilgili çok sayıda yazı yazmaktaydı. Falih Rıfki da bu günlerde olaylar Türk milletine iki önemli düsturu tekrar hatırlattı; yurdumuzu ve haklarımızı müdafaa edecek güçte olmak ve her zaman barış için çalışmak diyerek Türk dış politikasının

²¹³ **Ulus**, 11 Nisan 1936, s.1

²¹⁴ **Ulus**, 14 Nisan 1936, s.4

²¹⁵ **Ulus**, 5 Haziran 1936, s.4

ilkelerine atıf yapmıştı. Gelişmeler karşısında Türkiye Cumhuriyeti 11 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesine taraf olan devletlere verdiği nota ile değişen dünya koşullarına dayanarak boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesi gerektiğini bildirmişti.²¹⁶ Türk notasının İtalya haricindeki devletler tarafından olumlu karşılanması üzerine 22 Haziran 1936'da Möntrö Boğazlar Konferansı toplanmıştı. Falih Rıfki, Ulus gazetesinde Montreux'un toplanma gerekçesini şu şekilde dile getirmişti;

“Barıscı olduğumuz kadar Türkiye'nin emniyet ve hürriyet davasına bağlıyız. İki taraflı veya kolektif anlaşmalarda dünya barışını ve Türkiye'nin emniyetini ararız. Barışı aramanın temel şartı kuvvetli olmak ve müdafaa kuvvetini tam yapmaktır. Silahsızlanma davası iflas etmiştir. Bu günkü durumun sorumlusu Türkiye değildir. Olup bittiler politikası ile emniyet taahhutleri çatısmaktadır. Bu manzara karşısında Türkiye'nin Boğazların güvenliği ile ilgili olan emniyet davasını ciddi ve hakiki bir tetkikten gecirmemesine imkan yoktur. Türkiye'nin dayandığı esaslar vardır. Boğazların savunulması Türkiye'nin mesuliyeti altındadır. İkincisi de barıs nizamının müdafaası için bu günkü muesseseler kafi değildir. Barıscı dış politikasına sadakatten ayrılmayan Türkiye, barıs emniyetinin hayaller değil, ancak realiteler uzerinde bulunabileceğini bilmek ve bütün tedbirlerini bu esasta almak mecburiyetindedir.”²¹⁷

Yakındoğu'nun ve Akdeniz'in güvenliğini ancak kuvvetli bir Türkiye'nin sağlayabileceğini düşünen Falih Rıfki, konferansa katılan devletlerden Boğazlar davasını, Avrupa devletlerinin diğer anlaşmazlıklarıyla karıştırmamalarını istemişti. Konferansın toplanma nedeninin, İtalya'nın iddia ettiği gibi Türkiye'nin Akdeniz'den kendine yönelecek bir tehlikeden korkmasından kaynaklanmadığını, asıl nedenin Türkiye'nin uluslararası anlaşmaların milli emniyetleri fiili taarruzlara karşı koruyamaması olduğunu savunuyordu. İtalya'nın kendi çıkarı için vakit geçirmeden konferansa katılması gerektiğini belirtmişti.²¹⁸ Rusya'nın da Konferans'ta Türkiye'ye destek vermesi gerektiğini belirtmişti. Zira Türkiye boğazları tahkim edebilirse ve koruma tedbirlerini

²¹⁶ Falih Rıfki Atay, “Boğazlar Konferansı”, **Ulus**, 23 Haziran 1936, s. 1.

²¹⁷ Falih Rıfki Atay, “Boğazlar Konferansı”, **Ulus**, 23 Haziran 1936, s. 1.

alırsa, Akdeniz Ülkelerinin, güvenliğinden başka, Sovyet Rusya'yı daha çok ilgilendiren Karadeniz'in güvenliğini de sağlayacaktı.²¹⁹

Türkiye, duyduğu bu huzursuzluğu ve boğazların statüsünde değişiklik yapılması yolundaki teklifini konu ile ilgili imzacı devletlere duyurduğunda, farklı kutuplarda yer almaya başlayan bu devletlerin hemen hepsinden ortak bir anlayış görmüştü. İngiliz Dışişleri Bakanlığının 23 Temmuz 1936 tarihli bir muhtırasında konu hakkında şu görüşlere yer verilmişti:

*"Türkiye'nin Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ile ilgili isteği haklı kabul edilmektedir."*²²⁰

Sovyetler notamıza olumlu cevap vermişlerdi. Yabancı gazeteler boğazlar hakkındaki görüşümüzü haklı bulan yazılar yazmaya devam ediyorlardı. Polonya hükümetinin yarı resmi gazetesi şunu yazmıştı;

*Türk notası mantıklı ve inandırıcıdır*²²¹

Boğazlar hakkındaki notamızdan sonra Yunan Başbakanı ve Fransız yetkililer, talebimizin tasvip edildiğini söylemişlerdi. İngiltere'nin Lozan'ı imzalayanlarla da görüştükten sonra talebinizi gözden geçirmeye hazır olduklarını haber vermişlerdi.²²²

İngiltere, Sovyet Rusya, Japonya ve Bulgaristan hükümetleri boğazlar meselesini tetkik edecek olan konferansın milletler cemiyeti konseyinin 16 Haziranda 1936'da gerçekleşecek toplantıya Montreux Şehri'nde 22 Haziranda toplanması için Türkiye hükümeti tarafından gönderilen teklife olumlu cevap vermişlerdi. Balkan misakına dâhil olan devletler bu noktada mutabık bulunuyorlardı. Bay Tevfik Rüştü Aras'ın Paris'te

²¹⁹ Falih Rıfkı Atay, "Boğazlar", **Ulus**, 5 Temmuz 1936, s. 1.

²²⁰ **Akşam**, 24 Temmuz 1936, s.1

²²¹ **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1936, s.4

²²² **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1936, s.4

yaptığı konuşmalar esnasında konferansın 22 Haziran'da toplanması müsait görünmüştü.²²³

Boğazlar konferansı için 13 Haziran 1936'da Ankara'dan Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras yönetimindeki heyet hareket etmişti. Delegasyonda Hariciye Vekilliği görevlisi Numan Rıfat ve Korgeneral Asım'la birçok askeri iktisadi müşavirler vardı. Katılımcılar aşağıdaki şahıslardan oluşmakta idi.²²⁴

Montrö Antlaşmasında Türk tarafını,

- Tevfik Rüştü Aras, Dışişleri Bakanı(Temsilci Heyeti Başkanı),
- Fethi Okyar, Londra Türkiye Büyükelçisi,
- Suad Davaz, Paris Türkiye Büyükelçisi,
- Numan Menemenciöğlu, Büyükelçi, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri,
- Asım Gündüz, Korgeneral, Genel Kurmay İkinci Başkanı,
- Necmettin Sadık Sadak, Sivas Milletvekili, Milletler Cemiyeti'nde Türkiye Sürekli Temsilcisi,
- Ziya Kızıltan, Baş Danışman, Dışişleri Bakanlığı Baş Hukuk Danışmanı,
- Sadullah Güney, İktisat Bakanlığı, Deniz Ticareti Müsteşarı,
- Müşfik Selami İnegöl, Dışişleri Bakanlığı Daire Başkanı,
- Dr. Asım Arar, Sağlık İşleri Genel Müdürü,
- Fahri Engin, Savaş Filosu Komutanı,
- Rıfat Mataracı, Kurmay Albay,

²²³ **Akşam**, 17 Mayıs 1936, s.4

²²⁴ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1936, s.1,4

- Şefik Çakmak, Kurmay Yarbay, Hava Alayı Komutanı,
- Yusuf Egeli, Kurmay Binbaşı,
- İhsan Orgun, Hava Binbaşı,
- Fahri Korutürk, Deniz Binbaşısı, Roma Deniz Ataşesi,
- Seyfi Kurtbek, Kurmay Yüzbaşı, Paris Askeri Ataşesi,
- R.Amir Kocamaz, Başkonsolos, Dışişleri Bakanı Özel Kalem Müdürü,
- Genel Sekreter Cevad Açıklan, Dışişleri Bakanlığı Daire Başkanı,
- Sekreterler Abdülkadir Örencik, Bedri Tahir Şaman, H.Rıfat Sözen, Nedim Veysel İlkin, Fatin Rüştü Zorlu, Celalettin Ziyal,
- Basın Bürosu Vedat Nedim Tör, İçişleri Bakanlığı Genel Müdür, Asude Zeybekoğlu, Basın Ataşesi, Şekip Engineri, Basın Ataşesi, Muvaffak Menemencioglu, Anadolu Ajansı Genel Müdürü, temsil etmişlerdi.²²⁵

Boğazların statüsü ve gemilerin geçiş rejimi ile her zaman yakından ilgilenen İngiltere'nin Türkiye'yi desteklemesine paralel olarak Balkan Antantı Daimi Konseyi'nin 4 Mayıs 1936'da Belgrat'ta yaptığı toplantıda, Türkiye'nin teklifini destekleme kararı alınmıştı. Türkiye'nin girişimi Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin diğer akitleri tarafından da kabul edilince, boğazların rejimini değiştirecek olan konferans, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde toplanmıştı.

Montreux'da toplanan konferansa boğazlar ile ilgili Türk Projesi verilmişti. İtalya da yaptığı açıklamada politika vaziyeti aydınlanınca konferansa iştirak edeceğini bildirmişti.

²²⁵ Cumhuriyet, 14 Haziran 1936, s.1,4

Konferansın toplanması üzerine toplantıda Türkiye Dış İşleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, söz alarak konferansa gösterdiği misafirperverlikten dolayı İsviçre hükümetine ve açılış celsesine riyaset ettiğinden dolayı M.Mottaya teşekkür etmiş ve İsviçre gibi olumlu ve mesut uluslar arası bir teşriki mesaf için müsaid bir muhit hazırlayan memleketlerin pek az olduğunu söylemişti. Dış İşleri Bakanı Tefik Rüştü Aras sözüne devamla, Türkiye'nin özel durumuna karşı alâkadar hükümetlerin gösterdikleri alâka ve idrakin konferansın toplanmasını çok kolaylaştırdığını söylemiş ;

"Türkiye, muahede projesini tevdi etmekle uluslar arası işbirliğine uygun yeni bir harekette bulunmuştur. 1923 muahedesi hakkı mevcudiyetini ve tatbik kabiliyetini kaybetmiştir." dedikten sonra projemizin muhtelif noktalarına temas etmiş ve demiştir ki;

"Boğazların gayri askerî vaziyeti devam ettirilemez. Çünkü böyle bir vaziyet, her memleketin kendi topraklarını müdafaa etmek hususundaki en tabii hakkına aykırıdır. Boğazlar, Türkiye'nin en hassas noktasıdır. Türkiye'nin Boğazları müdafaa etmesi yalnız bir hak değil, fakat kolektif emniyet sahasında da bir vazifedir." Hariciye vekilimiz, sözünü bitirirken devletlerin bu lüzumu takdir etmelerini talep etmiş ve;

*"Boğazlar, hakikatta, medenî milletleri birbirine bağlayan bir sulh yolu teşkil ederler demıştır."*²²⁶ Hariciye vekilimizin söylediği nutuk büyük tesir yapmıştı.²²⁷

Türkiye Dış işleri bakanının yaptığı konuşama büyük tesir yapmıştı. Toplantının hazırlık aşamasında Romen temsilci, Hariciye Vekili M. Titülesko söylediği nutukta diyor ki : *"Türkiye'nin emniyetine dokunan her şey Romanya'nın da emniyetine dokunur demektir. Balkan paktı ile Türkiye ve Romanya birleşmiştir."*Boğazlar konferansının toplanması münasebeti ile bugün sabahtan itibaren Montreux'de büyük bir faaliyet vardı. Muhtelif murahhaslar aralarında hususî surette görüşmeler yapılmakta idi. Fransız temsilcisi M. Paul Poncour İngiliz, Sovyet Rusya, Romanya ve Yugoslavya temsilcileri ile görüştüktan sonra Türkiye baş temsilcisi Rüştü Aras'la uzun müddet

²²⁶ Akşam, 23 Haziran1936, s.1,4

²²⁷ Akşam, 23 Haziran1936, s.1,4

konusmuştu. Murahhaslar arasındaki görüşmelerde takip edilecek çalışma tarzı konuşulmuştu.²²⁸ Konferans öğleden sonra dördü çeyrek geçe (Bizim saatimizle altıyı çeyrek geçe) toplanmıştı. Türkiye namına Rüştü Aras, Fransa namına eski başvekil Boncour, İngiltere namına hariciye müsteşarı Lord Stanhop, Japonya namına Paris sefiri M.Sato, Sovyet Rusya namına M.Litvinof, Romanya namına hariciye nazırı M. Titulesko, Yugoslavya namına bu hükümetin Milletler Cemiyeti nezdinde ki temsilcisi katılmışlardı.²²⁹

Boğazlar konferansın ikinci safhası yeniden toplanmıştı. Boğazlar konferansı 16 Temmuz 1936 öğleden sonra umumî bir toplantı daha yapmıştı. Bütün esaslı meselelerde anlaşmaya varıldığından 16 Temmuz 1936 tarihli toplantıda ehemmiyeti ikinci derecede olan bazı ihtilâflı meseleler görüşülmüştü. Türk teklifi Karadeniz ile boğazları Sovyetlere tamamıyla açmış ve Karadeniz de sahili olmayan devletlere kapatılmıştı.²³⁰ Boğazlarla ilgili mukavele devam etmekteydi. Türkiye'den başka beş devlet tarafından tasdik edilince yürürlüğe girecekti. Ayrı bir protokol gereğince derhal Boğazların tahkimine başlanacaktı. Yeni mukavele 16 Temmuz 1936'da matbaaya verilecekti. Mukavele, basıldıktan sonra bir sonraki gün delegelere dağıtılacak, en kısa zamanda imza edilecekti. Ayrı bir protokol mucibince derhal Boğazların tahkimine başlanacaktı. Mukavele, basıldıktan bir gün sonra delegelere dağıtılacak, sonraki akşam, olmazsa 19 Temmuz sabahı imza edilecekti. İmzayı müteakip Türk askerî birliği merasimle Boğazları işgal edecekti. İmzadan sonra Milletler Cemiyeti Türkiye daimi delegesi Necmettin Sadak Montreux Palas'ta bütün heyetler şerefine bir davet verecekti. Süvareye Milletler Cemiyetindeki daimi delegeler ve İsviçre'nin Vand Kantonu yüksek memurları davet edileceklerdi.²³¹

Yeni Boğazlar mukavelesi umumî toplantıda kabul edilmişti. Hariciye vekilimiz mukavelenin imzalanacağını İtalyan murahhasına bildirmişti, İtalya çekincelerini ileri

²²⁸ **Akşam**, 23 Haziran 1936, s.1

²²⁹ **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1936, s.1

²³⁰ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1936, s.4

²³¹ **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1936, s.1,6

sürüyordu. Bulgaristan gizli celsede tam bir uzlaşma fikri ileri sürerek Türkiye, Fransa, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya heyeti delegelerinin takdirini kazandı. Romanya'nın çekinceleri kaldırıldı. Boğazlar konferansında biri hususî, diğeri umumî iki celse yapılmıştı. Hususî celsede mukavele madde madde okunmuş ve uzun müzakereler cereyan etmişti. Umumî celsede mukavelenin metni saat 18,15 de oy birliği ile kabul edilmişti. İmza merasimi tekrarlanarak, pazartesi akşamı saat 22 de yapılacaktı. Konferans, gizli celsesinden sonra aşağıdaki tebliği neşretmiştir:

Cumartesi günü saat 15 de toplanan konferans, tahrir komitesi tarafından katî olarak tesbit edilen metin maddelerini tedkik etmiştir.

Romanya delegesi, pakt ve yahut pakt çerçevesi dairesinde aktedilmiş veya aktedilecek bölge anlaşmaları mucibince Romanya'ya yapılacak yardım hakkında Türkiye baş delegesi tarafından yapılan beyanatı senet imzalatmış buna binaen, 19 uncu madde hakkındaki ihtirazî kaydını geri almıştı.

Bulgar delegesi, Bulgaristan'ın hususî durumunu kaydettikten sonra, 19 uncu maddeyi, bu maddenin son fıkrasını şu mânada tefsir ederek kabul ettiğini bildirmişti: Bulgaristan için istenenler yalnızca paktın öngördüğü usul şekliyle gerçekleşecekti.

Türkiye, Yunanistan, Fransa, Romanya ve Yugoslavya heyeti üyeleri Bulgaristan heyetinin gösterdiği uzlaşma fikrini takdirle karşılamışlardı. Başkan bu takdire iştirâk ederek Bulgaristan ve Romanya heyeti üyelerine konferansta anlaşmayı kolaylaştırdıklarından dolayı teşekkür eylemişti. Romanya heyeti, üyeleri 21. inci madde hakkında, Japonya'nın açısından kabul etmekle beraber bir harp tehlikesi karşısında Türkiye tarafından alınacak tedbir hakkındaki kararın münhasıran Milletler Cemiyetine ait olmasını tercih ettiğini çünkü Romanya'nın haricî siyasetini Milletler Cemiyetinin otoritesine istinad ettirdiğini söylemişti.²³²

²³² **Akşam**, 19 Temmuz 1936 s.1,4

Bu antlaşma Türkiye'deki gazetelerde de yoğunca işlenmekteydi. Ulus Gazetesinde şu şekilde dile getirilmişti;

Montreux'de, Türkiye'nin On sekizinci asırdan beri devam eden eski boğazlar meselesini tekrar diriltmek niyetinde olmadığını ve revizyoncu bir politika izlemediğini²³³ dile getiren Falih Rıfki, İngiliz ve Rus tezlerinin aksine, boğazlarda adil bir düzeni Türk tezinin Öngördüğünü öne sürmüştü. İngiliz ve Sovyetlerin konferansta dünya güvenliğini göz önünde tutarak yapıcı bir tutum sergilemeleri gerektiğini savunmuştu.²³⁴ Savaş istemeyen İngiltere'nin Boğazlar konusunda eskisi gibi düşünemeyeceği gibi Akdeniz'in dış kapılarından birine sulh kilidi takılmasından en çok memnun olması lazım gelen Ülkelerden biri olması gerektiğini vurgulamıştı.²³⁵ 28 Montreux'da iki ay kadar süren görüşmelerde İngiliz ve Sovyet temsilcileri arasında boğazlardan geçebilecek yabancı gemiler hakkında Çetin tartışmalar oldu. 1935'te Fransa ile Sovyet Rusya arasında yapılmış olan anlaşma nedeniyle Fransa'nın Karadeniz'deki çıkarlarını göz önünde bulundurarak boğazlardan geçecek savaş gemilerine kısıtlama getirilmesini öngören Sovyet görüşünü benimsemesi ve İngiltere'nin Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin Boğazlardan yüksek tonajlı savaş gemilerini geçirebileceği tezinde ısrar etmemesi sonunda konferans çalışmalarını hızlandırdı. 20 Temmuz 1936'da da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Falih Rıfki, Montreux'u' Lozan Barışı'nın milli toprak hakimiyetine ait son meselesini kapatan siyasi bir zafer olarak nitelemişti. Bu zaferin kazanılmasını sağlayan en büyük nedenin ise Lozan sonrası Türkiye'nin iç ve dış siyasetinin, "milli kalkınma gayretlerinin, inkılap rejiminin Türkiye'ye sağladığı uluslararası itimat ve nüfuz" olduğuna dikkati çekmişti.²³⁶

Bu süreçte anlaşmaya taraf olan devletlerin basının da konu sıkça işleniyordu. Rusya'da yayın yapan İzvestiye Gazetesi boğazlarda tahkimat (korunaklı alan) siparişi şimdiden alınmıştır demekteydi ve boğazlar sözleşmesinde Sovyet Rusya'nın meşru

²³³ Falih Rıfki Atay, "Prensip Meselesi", **Ulus**, 10 Kasım 1936, s. 1.

²³⁴ Falih Rıfki Atay, "Son Vaziyet", **Ulus**, 10 Temmuz 1936, s. 1.

²³⁵ Falih Rıfki Atay, "Gene Boğazlar", **Ulus**, 14 Temmuz 1936, s. 1, 5.

²³⁶ Falih Rıfki Atay, "Montreux Müzakereleri", **Ulus**, 18 Temmuz 1936, s. 1

menfaatlerinin gözetilmediğini yazıyordu. İzvestiya gazetesi başmakalesinde diyor ki: Ekim ihtilâli zaferinin akabinde Sovyet hükûmeti Türkiye'nin taksimi hususundaki Çarlık Rusya'sının emellerini gömdü. Kızıl ordu dahilî harpte, Kafkasya'daki Denikin²³⁷ ve diğer pislikleri temizledikten sonra, Sovyet hükûmeti Türk milleti ve Kemalist Türkiye ile en dostane münasebet tesis eyledi ve Türklere her türlü yardım faaliyetlerinde bulunduğunu yazmışlardı. Bugün de yine Rusya'nın Türkleri desteklediğini ve boğazlar hususunda haklı gördüklerini yazıyordu.²³⁸

22 Haziran 1936 da başlayan görüşmeler yaklaşık 1 ay sürmüştü ve 20 Temmuz 1936 de anlaşma imzalandı. Anlaşma Türk basına *Bütün Türkiye büyük tezahürata hazırlandı. Atatürk Çanakkale'yi bir daha kurtardı. Montreux de kazandığımız zafer boğazlar mukavelesi bu gece törenle imzalanıyor* şeklinde bir haberle gazetelerde yer almıştı.²³⁹

Gazeteler anlaşmanın yapılacağı günün programına da yer vermişlerdi.

Bu akşam bütün İstanbul meydanlarda toplanacak Dokuzdan itibaren mızıklar, orkestralar çalacak, halk imza haberini bekleyecek. Bu akşam ve yarın akşam bütün dükkânlar ve umumî yerler sabaha kadar açıktır. İmza haberi gelince davullar, düdükler çalacaktır. Bu akşamki ve yarınki merasimin programını ve yapılacak şenliklerin tafsilâtını aşağıda neşrediyoruz. diye yazmıştı. Montreux'de elde edilen muvaffakiyetli neticeyi

²³⁷ DENİKİN Anion İvanoviç, Rus askeri (Varşova yakınları, 1872 - ABD/Ann Arbor 1947). Çarlık ordusunda Rus-Japon Savaşı'na ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Şubat 1917'de çarlığın devrilmesinden sonra kurmay başkanlığına getirildi. Bolşeviklere karşı olmakla birleştiği General Kornilov ile geçici hükümeti düşürme girişimi suçundan hapis edidi. Hapisten kaçınca güneyde İngilizlerin de desteğiyle Bolşeviklere karşı bir ordu toplayarak savaştı. Önceleri Kafkasların kuzeyinde geniş bir bölgeyi denetimine aldıysa da 1919'un son aylarında Kızıl Ordu'ya yenilince Kırım'a çekildi. 1920' de Fransa'ya kaçtı. 1945'te ABD'ye yerleşti. Fransa'da yazdığı, 1917 de Rus Ordusunun iktidarı ve Dağılışı adlı bir kitabı vardır (1922).

²³⁸ Akşam, 1 Temmuz 1936, s.6

²³⁹ Akşam, 20 Temmuz 1936,s.1

kutlulamak üzere 20 temmuz akşamı ve 21 temmuz memleketin her tarafında büyük tezahürat yapılacaktı. İstanbul'da yapılacak tezahürat için büyük hazırlıklar vardı. Bu 20 temmuz'da bütün İstanbul halkı meydanlarda toplanarak yeni mukavelenin imzası haberini bekleyecekti. Başlıca toplantı yerleri Beyazıt, Taksim, Şehremini, Üsküdar'da Doğancılar, Kadıköy'ün de iskele önü, Beykoz, Sarıyer, Eyüp, Bakırköy, Kartal, Büyükkada iskele meydanıdır. Bu meydanlarda akşam saat dokuzdan itibaren bando muzikalar, orkestralar, cazbandlar bulunacaktı. İmza haberini sabırsızlıkla bekleyen halkı eğlendirmek için muzikalar güzel havalar çalacaklardı. İmza merasimi bizim saatimizle yirmi dördte yapılacaktı. Montreux telgrafhanesi Ankara telgrafhanesi ile birleştirileceğinden merasim hemen Ankara'ya, Ankara'dan derhal memleketin her tarafına bildirilecektir. Bu iş birkaç dakika içinde yapılacaktı.²⁴⁰

Anlaşmanın yapıldığı gün, Boğazlar antlaşmasının imzası Montreux'da Türkiye lehinde büyük tezahürata sebep olmuştu. Katılımcılar konuşmalarında haklarını meşruiyet içinde arayan ve Atatürk gibi dahî bir askerın idaresi altında ilerleyen Türkiye'nin bütün milletlere örnek olmaya lâyık olduğunu dile getirmişlerdi. İmzalanan ve Türkiye'nin tam hâkimiyetini temin eden Boğazlar mukavelesi Türk diplomasisinin parlak bir zaferidir. Yabancı basında bu beyanat çok önemli not olarak yazılmıştı.²⁴¹

Boğazların statüsü ve gemilerin geçiş rejimi ile her zaman yakından ilgilenen İngiltere'nin Türkiye'yi desteklemesine paralel olarak Balkan Antantı Daimi Konseyi'nin 4 Mayıs 1936'da Belgrat'ta yaptığı toplantıda, Türkiye'nin teklifini destekleme kararı alınmıştı. Türkiye'nin girişimi Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin diğer akitleri tarafından da kabul edilince, boğazların rejimini değiştirecek olan konferans, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde toplanmıştı. İki ay süren toplantılardan sonra, 20 Temmuz 1936'da imzalanan yeni Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin kısıtlanmış hakları iade edilmiş ve boğazlar bölgesinin egemenliği Türkiye'ye geçmişti. Türkiye daha önce Sovyet Rusya ile yaptığı anlaşma uyarınca (saldırmazlık antlaşması) Sovyet Rusya'nın da desteği ile bu sözleşme yapılmıştı. Tamamı yirmi dokuz madde, üç ek protokolden meydana gelen sözleşmeye göre:

²⁴⁰ Akşam, 20 Temmuz 1936,s.

²⁴¹ Akşam, 20 Temmuz 1936, s.4

Boğazlardan serbest geçiş esası kabul ediliyordu. Ancak ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi, barış ve savaş hâline göre, ayrı statüye bağlanıyordu. Savaş durumu da Türkiye'nin girdiği, girmediği ve savaş tehlikesi olma durumlarında uygulanacak esaslara ayrılıyordu. Boğazların askerî kontrolü ve savunma tedbirleri tamamen Türkiye'ye aitti. Boğazlardan geçişi denetleyen Milletlerarası Boğazlar Komisyonu kaldırıldı. Bu ana maddelerle Türkiye'nin boğazlar üzerindeki genel hâkimiyeti sağlandı. Diğer maddelerin bazıları ise; Barış zamanında: Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin ticaret gemileri serbestçe geçerler. Savaş gemileri 8-15 gün önceden haber verilmek ve bir arada dokuz gemiyi ve belli tonajı aşmamak üzere geçebilir. Denizaltılar, uçak gemileri ve 10.000 tondan büyük savaş gemileri hiç geçemez. Sözleşmeye uygun şekilde geçen savaş gemileri Karadeniz'de yirmi bir günden fazla kalamazdı.

Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerin ticaret gemileri serbestçe geçerler. Savaş gemileri geçmeden sekiz gün önce Türkiye'ye haber verecekler, bir arada geçen gemilerin tonajı 15.000'den fazla olmayacaktır. Karadeniz'de kalışları için belli bir süre yoktur.

Savaş zamanında:

-Türkiye savaşan ülke ise ya da kendisini yakın bir savaş tehdidinde görüyorsa; ticari gemilerin geçişini engelleyemese de, geçişlere bazı kısıtlamalar getirebilmek hakkına sahiptir.

-Türkiye tarafsızsa; ticaret gemileri serbestçe geçmesine rağmen savaşan tarafların savaş gemileri geçemez.

-Savaş tehlikesinin çok olduğu zamanlarda ticaret gemileri barış zamanı kurallarına göre sadece gündüzleri geçebilecekti.²⁴²

²⁴² Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Filiz kitapevi, İstanbul 1995, s.584

Anlaşma taslağını Türkiye hazırlamıştı. Konferansın ilk oturumları Türkiye'nin hazırladığı anlaşma taslağının okunması ve görüşülmesiyle geçti. 25 Haziran'da sorunlar Teknik Komite'ye devredildi. 4 Haziran'da da İngiliz heyeti Türkler ile Cenevre ve Montreux'da yaptıkları özel görüşmeler neticesinde hazırladıkları kendi taslaklarını toplantının gündemine soktular. Yapılan uzun tartışmalardan ve basının ortak edildiği ağız dalaşından sonra uzlaşmaya 15 Temmuz günü varıldı. Üç gün içinde de nihai metin üstünde anlaşıldı. 20 Temmuz 1936'da ise Montreux Boğazlar Sözleşmesi düzenlenen törenle imzalandı. Sözleşmeye ek olan protokol hükümleri gereğince aynı gün gece yarısı 30 bin kişilik bir Türk gücü Boğazlar bölgesine girdi.²⁴³ Bu sözleşme ve ekleri 31 Temmuz 1936 da Türkiye Büyük millet Meclisince imzalanarak yürürlüğe girdi.²⁴⁴

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, bugün de geçerliliğini koruyan, uygulamada olan; Türk Boğazları için en önemli belgedir. Bu sözleşme 29 maddeden oluşur . Bu 29 Maddeden 22'si; askeri gemilerle ve askeri konularla ilgili hükümleri içerirken, sadece 7'si ticari gemilerin geçişini düzenler. Montrö'yü kısaca özetlemeye çalışırsak;

Savaş Gemisi dışında kalan tüm gemilere, Türk Boğazlarından geçiş serbestisi tanınmıştır. Geçiş serbestisi, gece ve gündüz, yükü ne olursa olsun, bayrağı ne olursa olsun tanınan bir özgürlüktür. Kılavuzluk ve römorkör alma konuları geçiş yapan gemilerin isteğine bırakılmıştır. Türkiye savaştan önce ise ya da kendisini yakın bir savaş tehdidinde görüyorsa; ticari gemilerin geçişini engelleyemese de, geçişlere bazı kısıtlamalar getirebilmek hakkına sahiptir. Örneğin; geçişlerin gündüz yapılması, Türkiye'nin belirleyeceği güzergâhların kullanılması ve kılavuz kaptan alınmasının zorunlu tutulabilmesi (ücret almamak koşuluyla) mümkün olmaktadır. Savaş gemileri ile ilgili olarak; geçiş sınırlayıcı pek çok hüküm vardır. Bunlar sadece Türkiye'nin değil; Karadeniz Ülkelerinin de lehinedir. Örneğin; Karadeniz'de bulunabilecek toplam tonaj;

²⁴³ **Akşam**, 20 Temmuz 1936, II. Baskı, s1,4,6

²⁴⁴ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, Cilt I İletişim yay., s.373,374

Karadeniz’de kıyısı olmayan ülkeler için 30 bin ton ile sınırlandırılmış ve bu gemilerin Karadeniz’de 21 günden fazla da kalamayacaklarını hükme bağlanmıştı.

Boğazlar Komisyonu kaldırılarak yetkileri Türk Hükümeti’ne devredilmişti. Montrö Görüşmeleri esnasında bu hükme İngiltere karşı çıkmıştır. Türkiye’ye bu konuda en büyük destek Romanya’dan gelmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin şu temel ilkeleri benimsediği söylenebilir;

Türkiye’nin Güvenliği,

Karadeniz’in Güvenliği,

Geçiş Serbestisi,

Karadeniz-Akdeniz dengesinin korunması,

sözleşmenin daha girişinde Türkiye’nin güvenliğine vurgu yapılmış, 5. 6. 14., 15., 16. ve 23. maddelerde bu norma değinilmiştir. Sözleşme’nin özellikle 18.maddesi Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin kaygılarını gidermeye dönüktü. Sözleşme’de ayrıca Akdeniz-Karadeniz geçişlerinde, daha çok savaş gemilerine dönük sınırlandırmalar da bulunmaktadır. Boğazlardan geçiş serbestisi temel alınmıştır. Aslında Türkiye ve Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler dışında konferansa katılanların en çok üzerinde durduğu husus budur. 1. Madde geçiş serbestisine açık bir vurgu yapmaktaydı. Montrö’ye göre Boğazlar’dan ticaret gemilerine neredeyse mutlak anlamda geçiş hakkı tanınmıştı ve Türkiye’nin bu konudaki sınırlandırma yetkileri yok denecek bir düzeydeydi. Savaş gemilerinin geçişinde ise güvenlik gerekçeleriyle sınırlandırmalar vardır. Sözleşme Akdeniz-Karadeniz dengesini de bozmamaya çalışmıştı.19. 20. ve 21. maddeler bunu daha çok Türkiye’ye tanıdığı takdir haklarıyla çözmüştü.²⁴⁵

²⁴⁵ Baskın Oran, *a.g.e*, s.373,374

Türkiye'nin boğazlardaki emniyetini sağlayan Montreux mukavelesinin imzalanması münasebeti ile memleketin her tarafından gelen ve vatandaşların coşkun heyecan ve sevinçlerini bildiren yazılardan Atatürk çok memnun kalmış ve teşekkürlerini iletmekle Anadolu ajansını görevlendirmişti.²⁴⁶

Çanakkale ve İstanbul boğazları mıntakasında Lozan'dan 1936 yılına kadar mevcut olan gayri askerî alan kaldırılmış ve bu bölge Türk ordusu tarafından 21 Temmuz 1936 salı günü öğleye kadar fiilen işgal edilmişti.²⁴⁷

Montreux'da bulunan Kurum başmuharriri Asım Us, Boğazlar konferansının muvaffakiyetle neticelenmesi üzerine Atatürk'e bir tebrik telgrafı çekmişti. Atatürk bu telgrafa cevap vermişti. Gazi Mustafa Kemal şu cevabı vermişti:

"Milletler yüksek seciyesine, ordusunun bükülmez iradesine ve medenî insanlığın aldatılamaz kararlılığına dayanarak ve güvenerek kullanılan zekâ, lojik ve enerjinin, bütün insanlığın muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montreux konferansı eseri cidden sevinmeğe ve sevindirmeğe değer bir tarihî hâdisedir."

*Tebrikinize teşekkür eder, ben de sizi tebrik etmekle kıvanç duyarım.*²⁴⁸

Anlaşmanın imzalanmasından sonra memlekette bayram havası esmeye başlamıştı. Türk Ordusu 20 Temmuz 1936 da saat 11 de Çanakkale'ye girdi. Halk askere sarılıp öpüyor, genç kızlar çiçekler dağıtıyordu. Tahta bacaklarını sürükleyen eski muharipler ön safa yaklaşarak selâm duruyorlardı. Ordu saat on birde önce denizden, son General Hüsnü, beyaz bir atla ilerliyordu. Şehre girer girmez generalin atının ayakları dibinde bembeyaz bir kurban kesildi. Şehrin muhtelif yerlerinde 170 kurban

²⁴⁶ Akşam, 21 Temmuz 1936, s.1

²⁴⁷ Akşam, 21 Temmuz 1936, s.4

²⁴⁸ Akşam, 20 Temmuz 1936, II. Baskı, s.1

kesildi. Binlerce köylü kadını, ihtiyarlar generalin atını öpüyorlar, askerlerimize sarılıyorlardı.²⁴⁹

Yollarda şehit anaları hüngür hüngür ağlıyorlar, tahta bacaklarını sürükleye sürükleye generalin atına yaklaşan eski Çanakkale muharıpleri ağlayarak selâma duruyorlardı. Şehirden kilometrelerce uzaktan kahramanları davullarla karşılayan halk askerle beraber şehrin sokaklarını dolaşiyor, genç kızlar mütemadiyen askere, generale çiçekler veriyorlardı. Musevî vatandaşlarımız namın kumandana on sekiz yaşında matmazel Raşel şık bir çiçek vermişti, haham Salamonun riyasetinde Musevî heyeti askeri karşıladı. Salamon heyecandan ağlıyorlardı. Keti Greka adında bir İtalyan matmazeli askerimize çiçekler dağıtmıştı.²⁵⁰

Cumhuriyet meydanında iğne düşecek yer kalmamıştı. İzmir ve Eskişehir'den gelen tayyare filosu meydan üstünde uçuşlar yapıyorlardı. Muallimler ve talebeler tarafından ateşli nutuklar söylenmişti. Kahramanlara buzlu gazoz, sigara ikram edilmişti. İstiklâl marşı ve Atatürk için yapılan marş binlerce ağız tarafından okunarak merasim bitirildi. Merasime Montreux'den dönen deniz harp filosu Kumandanı Tuğgeneral Fahri de gelmişti.

Çanakkale ile beraber Gelibolu da büyük askerî merasimle işgal edilmişti. Gelibolu halkı sevinç içindedirler. Çanakkale'ye 27 zırhlı ile ihraç hareketi yapan düşmana karşı gayet küçük bir kuvvetle uzun müddet kahramanca bir mukavemet gösteren Musa Çavuş için büyük bir âbide dikilecek, heykeli konulacaktı. Musa Çavuş Çanakkale'nin Ezine köyündendi.²⁵¹

İstanbul'da da aynı coşkuyla kutlama yapıyordu. Halk Saat dokuzdan itibaren akın akın Taksim Cumhuriyet meydanına dolmağa başlamıştı. Saat dokuz buçukta meydan şuurlu bir halk kütlesinin topluluk merkezi olmuştu. Çoluk, çocuk, kadın, erkek,

²⁴⁹ **Akşam**, 20 Temmuz 1936, II. Baskı, s.2

²⁵⁰ **Akşam**, 20 Temmuz 1936, II. Baskı, s.2

²⁵¹ **Akşam**, 20 Temmuz 1936, II. Baskı, s.1-3,6

sivil, asker, amele, memur, sınıfsız, zümresiz, tek menfaat, millet ve yurt menfaati üzerine yürek titreterek meydanda dolaşıyorlardı. Herkesin kulağı yüksek konuşan âlette idi. Bir taraftan şehir bandosunun güzel çalgısında, bir taraftan da heyecan içinde müjdeyi, büyük müjdeyi kutluyorlardı. Meydan doluyor; oldukça doluyordu.²⁵²

Yeni Boğazlar mukavelesinin imzası zaferinin Ankara'da uyandırdığı heyecan ve sevinçleri Vali Nevzat, Ankaralıların derin saygı ve tazimleri ile, Atatürk'e telgrafla bildirmişti. Atatürk vali Nevzat'a şu telgrafla cevap vermişti;

*"Muhterem hemşehrilerimin, Türkün Yeni Boğazlar zaferini derin heyecan ve büyük sevinçle kutlandığını bildiren telgrafınıza teşekkür ve ben de duygularınıza iştirak ederim."*²⁵³

Montreux boğazlar sözleşmesini imzalayan heyetimiz 29 Temmuz 1936'da İstanbul'a dönmüştü. Siyaset kahramanları merasimle karşılanmıştı. Montreux'tan dönen heyetimize sirkeçide parlak bir merasim yapılmıştı. Halk yoğun bir tezahüratla heyetimizi karşılamıştı. Montrö görüşmelerinin müzakere ve tasdiki için olağanüstü toplantıya çağrılan TBMM toplanacaktı. Büyük millet meclisi 30 Temmuz da toplanmıştı. Meclis Montrö muahedesini tasdik etmişti. Kamutay Montrö zaferini heyecanla kutlamıştı; hükümete itimat beyan ederek Mustafa Kemal'e kahraman orduya şükranının arzına karar verilmişti. Millet meclisi coşkulu bir gün yaşamıştı. Başvekil konuyla alakalı tarihi bir konuşma yapmıştı.²⁵⁴

²⁵² **Akşam**, 20 Temmuz 1936, s.1

²⁵³ **Akşam**, 22 Temmuz 1936, s.1

²⁵⁴ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1936, s.1

3.3. 1936 da Yapılan Diğer Antlaşmalar

Türkiye bu yıllarda tüm iktisadi ve içtimai alanlarda dış ülkelerle ilişkilerini geliştirme amacı içerisinde idi. Türkiye katılabileceği bütün uluslararası etkinliklere katılıp aktif olarak dünya politikasında rol almaya çalışıyordu. Bu politika icabı olarak üç devletle posta anlaşmamız yapıldı; Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında posta telgraf ve telefon anlaşması projesi bakanlar kurulunca kabul edilmişti.²⁵⁵

Türk İspanyol ticaret anlaşması ve Kliring²⁵⁶ mukavelesi imzalanmıştı. Madrid de dış işleri bakanlığında bir taraftan dış işleri bakanı öte yandan Türkiye elçisi ve ekonomi bakanlığı müsteşarı arasında Türk-İspanyol ticaret anlaşması ve Kliring Mukavelesi imzalanmıştı.²⁵⁷

3.4. 1936 YILI TÜRK BASININDA HATAY MESELESİ

1936 yazından itibaren patlak veren Hatay Anlaşmazlığı, esasen bir türlü bir düzene girememiş olan Türk-Fransız ilişkilerinde de yeni bir buhran doğurmuştu. Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 de imzalanan Ankara antlaşması ile Suriye sınırları içinde bırakılan İskenderun Sancağı'na özel bir idare şekli tanınmıştı. Türk parası resmi para birimi olacak ve Sancak halkı milli kültürlerinin korunmasında her türlü kolaylıktan yararlanacaktı. Geçen yıllar içerisinde Hatay sancağının durumu Türklerin memnun olmadığı bir vaziyete dönüşmüştü. Türkiye bu süreçte konuyu sürekli gündem de tutmuştu. Amaçlanan temel husus Hatay sancağının Türkiye'ye

²⁵⁵ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1936, s.6

²⁵⁶ **Kliring**: ikili ticaret anlaşması çerçevesinde ülkeler arasında dışalım ve dışsatımdan doğan alacak ve borçların döviz kullanılmadan karşılıklı olarak denkleştirilmesine dayalı dış ticaret biçimi.

²⁵⁷ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1936, s.6

katılmasıydı. İskenderun 1921 Anlaşması'yla Misak-ı Milli sınırları dışında kalmışsa da Türkiye hiçbir zaman burayı gözden çıkarmamıştı. 15 Mart 1923'te Adana'ya giden Mustafa Kemal Paşa'nın, siyahlar giyinmiş bir grup kız çocuğunun, Antakya ve İskenderun'un kurtarılması için yaptıkları konuşmaya karşılık;

“Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde kalamaz” şeklindeki ifadeleri bu zihniyetinin tezahürlerindendi. Aynı seyahatte, iki gün sonra, Mersin'de, *“Suriye hemşirenizi de kurtarınız”* levhasıyla çıkan bir gruba ise Paşa, *“Her millet layık olduğu mazhariyete nail olur”* deyip yürümesine devam etmişti.²⁵⁸

Bu dönemde Sancak meselesi çeşitli vesilelerle halka da mal edilmeye çalışılmıştı. 26 Kasım 1930 tarihinde Samsun'da bir liseyi ziyaretinde, öğrencilerden birini tahtaya kaldırarak Türkiye haritası çizmesini ister. Öğrencinin çizdiği haritayı dikkatle inceleyen Mustafa Kemal Paşa; *“Yavrum bu haritayı çizerken kırk asırlık Türk yurdunu sınırlarımız dışında bırakmadın mı?”* diye sorar ve ardından tebeşiri alarak İskenderun'u Türkiye sınırları içerisinde gösteren bir harita çizer ve *“Böyle olmayacak mı?”* der.

Ayrıca, Atatürk 1936'da verdiği bir emirle Antakya-İskenderun ve havalisinin adını bölgenin Türk kimliğine vurgu yapmak amacıyla Hatay olarak değiştirmişti.²⁵⁹ Nitekim bundan sonra Sancak'a Hatay denilmeye başlanacaktı. Gazi Mustafa Kemal'in Tayfur Sökmen'le 2 Kasım 1936'da yapmış olduğu görüşmede ; *“Sökmen bugünden itibaren davaya resmen el kondu. İskenderun ve havalisinin adı bundan böyle Hatay'dır. Cemiyetinizin adını –Hatay Egemenlik Cemiyeti- olarak değiştirin ve faaliyetlerinizi bu isim adı altında yürütün.”* demişti. Ayrıca cemiyetin çalışmalarını Hatay'a geçiş yolu üzerinde olması nedeniyle Dört Yol'da yoğunlaştırılmasını ifade eden Atatürk; Hassa, Kilis ve Mersin'de de şube açılmasını istemişti.²⁶⁰

²⁵⁸ İsmail Habib Sevük, **Yurttan Yazılar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1987, s.266,267

²⁵⁹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul,2006, s.280

²⁶⁰ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK yayınları, Ankara 1978, s.70

*"Suriye'nin bir Türk ilinde hükmetmek istemesini haksız ve zalimane buluyoruz. Suriye'nin hattı hareketi bütün Türk yurdunu huzurdan mahrum etmek ve onu çıldırtmak için işkence içine atmak demektir."*²⁶¹

Hatay da yaşayan Türk halkı da sancağın durumuna ilişkin sürekli etkinlikler içerisinde bulunmaktaydı. 6 Ekim 1936 günü Antakya da büyük bir protesto gösterisi düzenlendi.²⁶²

Bütün sancakta büyük tezahürat yapıldığı, Hatay'a muhtariyet verileceğine dair haberler çıkmaya başlamıştı. *Antakya'ya ve İskenderun muhtariyete kavuşuyor. Fransa bu husus ta bizimle müzakereye amade olduğunu bildirdi.*²⁶³ Şeklinde haberler çıkmaya başlamıştı.

Ulus Gazetesinde özellikle Falih Rıfki Atay gazetesinin ilk sayfasında Hatay meselesini yoğun olarak işlemekteydi.

Sancak sorunu Fransa'nın 1936 yılında Suriye'nin mandaterliğinden ayrılacağını açıklaması ile tekrar gündeme gelmişti. Fransa'nın 5 Eylül 1936'da Suriye ile bir anlaşma imzalayarak Suriye'deki manda yönetimini üç yıl içinde kaldırılacağını Milletler Cemiyet'ne duyurması Türkiye'nin ilgisini Sancağa yöneltmesine sebep olmuştu. Falih Rıfki, Fransa'nın bu girişimi karşısında Suriye'nin özgürlüğüne kavuşmasını hak olarak değerlendirirken 250 bin Türk'ün geleceğinin belirsizliğine dikkati çekmişti.²⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti de 26 Eylül 1936 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi'ne yaptığı başvuru ile Fransa'dan, Suriye'yle yaptığı anlaşmanın bir benzerini Sancakla da yapmasını, dolayısıyla Sancağın da bağımsızlığına kavuşturulmasını istedi. Falih Rıfki da Ulus gazetesinde Türkiye'nin görüşünü halka ve dünyaya anlatma görevini üstlenmişti. Falih Rıfki'ya göre, Sancak sorununun ortaya çıkmasının tek sebebi Fransa'nın Ankara Anlaşması'nı uygulamaması idi.²⁶⁵ Sancak'ta

²⁶¹ **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1936, s.1

²⁶² **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1936, s.6

²⁶³ **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1936, s.6

²⁶⁴ Falih Rıfki Atay, "Suriye ve Sancak", **Ulus**, 25 Eylül 1936, s. 1, 5.

²⁶⁵ Falih Rıfki Atay, "Sancak'ta", **Ulus**, 6 Aralık 1936, s. 1.

Suriyelilerin iddia ettikleri gibi Türklerin azınlık değil, çoğunluk olduğunu belirten Falih Rıfki, Fransa'ya 20 Ekim 1921 Ankara antlaşmasıyla Sancaktaki çoğunluğun milli ve sosyal ihtiyaçlarına uyan hususi bir idare kurma girişimini hatırlatmıştı.²⁶⁶ Sancağın bağımsız olması gerektiğini savunmuştu.

Türkiye ve Fransa Sancak konusunda anlaşamayınca sorunu Milletler Cemiyeti'ne taşımışlardı. Konseyin 14 Aralık 1935 tarihli toplantısında Türkiye'yi temsil eden Tevfik Rüstü Aras Sancağa bağımsızlık verilmesini, bu olmazsa Sancağın, Suriye'de kurulacak bir konfederasyonda yerini alabileceğini söylemişti. Falih Rıfki Milletler cemiyeti'nde yapılan görüşmelerde Fransa'nın tezinin çürük olduğu kanısındaydı. 20 Ekim 1923 tarihli Ankara Anlaşmasının Sancak konusunda bir senet niteliğinde olduğunu düşünen Falih Rıfki, Sancak sorununun 1936 yılı sonunda aldığı durumunu şu cümlelerle dile getirmişti;

*"Sancak nerede? Suriye'ye düştü. Suriye nerede? Cenevre'ye kactı. Cenevre nerede? Artık onu da merhum Wilson'dan sorunuz. Biz ne cocuğuz ne de davaya yabancıyız. Senedin kimin ve nerede olduğunu çok iyi biliyoruz."*²⁶⁷

Atatürk de 1 Kasım 1936 günü büyük millet meclisi açılış konuşmasında, *"Bu sırada milletimizi gece-gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve katıyetle durmaya mecburuz Daima kendisine ve dostluğuna önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek büyük sorun budur "*²⁶⁸ diyordu. Hatay Türklerinin mukadderatı için Türkiye Fransız hükümetine bir nota vermişti; İskenderun ve Antakya Türkleri imha edilmek isteniyor; eski Osmanlı paşazadeleri beşikte iken vali tayin edildikleri gibi yüzlerce Antakyalı münevver gence memuriyet verilmezken bir mektep çocuğuna Antakya maliye muhasipliği verilmiş. Çıkan haberlere göre İskenderun ve Antakya Türk ahalisinin mukadderatı hakkında Fransa hükümetine bir nota verilmişti.²⁶⁹

²⁶⁶ Falih Rıfki Atay, "Suriye'de" **Ulus**, 30 Eylül 1936, s. 1.

²⁶⁷ **Ulus**, 19 Aralık 1936, s. 1.

²⁶⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, c.I, Ankara 1961, s.392

²⁶⁹ **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1936, s.4

Fransız Hükümeti 10 Kasım'da verdiği cevapta, Sancak'a bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak demek olacağını ve mandater devlet olarak da buna yetkisi bulunmadığını bildirmişti.²⁷⁰ Bundan sonra iki hükümet birbirilerine birer nota daha vermişti ancak görüşlerde herhangi bir değişme olmamıştı. Bu arada Fransa, meselenin Milletler Cemiyeti'ne havalesini teklif etmişti ve Türkiye de bu teklifi kabul etmemişti.²⁷¹ Türkiye ile Fransa arasında bu tartışmalar olurken, bir yandan Türk kamuoyu, öte yandan da İskenderun'daki halk heyecanlanmış ve İskenderun'da halk ile polis arasında çatışmalar olmuştu. Hatta 29 Ekim cumhuriyet bayramını kutlayan kız lisesi kapatılmıştı.²⁷²

Basında bu tür gelişmeler dile getirilirken Antakya da vaziyet gerginleşmişti. Adliyyeye 10 Türk'ün yargılanması yapılıyordu. Cumhuriyet Gazetesi'nin muhabiri Fransız delegesi tarafından sancağı terke mecbur edilmişti. Antakya da Türkler baskı görmeye başlamıştı; Türklerin haklarını boyuna çiğneniyordu. Fransız memurlarının sistematik hareketleri neticesinde güney Türklerinin arazileri de yavaş yavaş ellerinden çıkmaya başlamıştı. Türk-Fransız ilişkileri gergin bir safhaya girmişti.²⁷³

Fransa, Türkiye'nin söz konusu bağımsızlık isteğine olumsuz cevap vererek, meselenin Milletler Cemiyeti'ne havalesini teklif eder ve bu durum Türkiye tarafından uygun görülür. Bu tarihten itibaren Türkiye'de Hatay meselesiyle ilgili büyük bir hareketlilik başlayacak ve devletin en üst biriminden en alt birimine kadar herkes ve tüm basın Hatay'la yakından ilgilenecektir. Bu harekete halk da olumlu tepki vermiştir.

²⁷⁰ **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1936, s.1

²⁷¹ **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1936, s.1

²⁷² **Ulus**, 4 Kasım 1936, s.4

²⁷³ **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1936, s.4

Milletler Cemiyeti meseleye 14 Aralık 1936'dan itibaren el koymuştu ve yapılan tartışmalardan sonra ve özellikle İngiltere'nin de arabuluculuğu ile Konsey, Sancak için bir statü kabul etmişti. Bu statüye göre İskenderun Sancağı, içişlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı, kendine özgü bir anayasa ile idare edilen ayrı bir varlık olacaktı. Burası Milletler Cemiyeti'nin gözetimi altına konacak ve bu gözetim bir Fransız vasıtasıyla yürütülecekti. Fransa ile Türkiye bir anlaşma yaparak, Sancak'ın toprak bütünlüğünü birlikte garanti altına alacaklardı. Bundan sonra Sancak, Hatay adını alacaktı. Milletler Cemiyeti, Hatay için bir anayasa hazırlamak üzere bir de komisyon kurmuştu. Bu komisyonun, Türkiye ile Fransa'nın da görüşlerini alarak hazırladığı anayasa, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından kabul edilmişti.²⁷⁴

Aynı gün, Türkiye ile Fransa arasında da, Hatay'ın toprak bütünlüğünü ortak garanti altına alan anlaşma imzalanmıştı. Ancak bu anayasa ve anlaşmaları bağımsız Hatay'da uygulamak kolay olmamıştı. Hatay'daki Fransız temsilcisi, bunların uygulanmasını köstekleyici tedbirler alma yoluna gitmişti. Bağımsızlık dolayısıyla halk, gösterilerde bulunmak isteyince Fransa'nın sömürge memurları bunu da önlemek istediler ve polisle halk arasında yeniden çatışmalar olmuştu. Öte yandan Fransızlar, Hatay'daki diğer azınlıkları Türklere karşı da kışkırtma yoluna gitmişlerdi. Türkiye'de Fransa aleyhine kuvvetli bir eğilim belirmişti ve Türk-Fransız ilişkileri yine bozulmuştu. Suriye halkı da Hatay'a bağımsızlık verilmesinden ötürü hükümeti eleştirmişti ve Suriye'nin bazı şehirlerinde hükümet aleyhine gösteriler yapılmıştı. Bu süreçte Türk gazeteleri de konuyu yoğun bir şekilde işliyorlardı. Hem günlük gazetelerin ana başlıkları konuyla ilgili gelişmelere ayrılmış hem de köşe yazarları sürekli konuyla ilgili yazılar yazmaktaydı.

24 Kasım günü Yunus Nadi Cumhuriyet Gazetesindeki köşesinde ; *“Sancak er geç bir Türk idareciye mazhar olacaktır. Sancağa Türk bayrağının verilmesinin Fransız delege tarafından makul bulunması ve istifasının yazısına kız lisesinin açılması için yapılan erkek*

²⁷⁴ Rifat Uçarol, a.g.e, s.588

*lisesi grevi ve sürülenlerin geri dönmesi takdir edilmiş ve Türk halkının direnişi desteklenmişti."Hatay Türklerinin zaferi yekpare bir birlik cephesi yaratmakta tecelli etmişti. Fakat mesele bununla bitmiyor. Sancak er geç bir Türk idareciye mazhar olacaktır."*²⁷⁵

Yunus Nadi 25 Kasım 1936'da yayınladığı yazısında da;

*"Sancağa Verilecek Muhtariyet zaten olasılık mahiyetindedir. Hatay bölgesine hususi bayrak verilmesinin (içinde Türk bayrağı da taşıyacak) istiklalle eş değer olduğu belirtilmişti. Hatay Türklerinin tabii hakları ahdi teminatla teyit edilmiştir. Fransa'nın on beş yıl önce tanıdığı bu hukukun teminat senedi biz anavatan Türklerin elindedir. Bizce mantı ki netice İskenderun, Antakya ve havalisi Türklerinin muhtariyetlerinin hakikaten kendi kendilerine idare eden tam ve kâmil şeklinde tespit etmekten ibaret olacaktır. demişti".*²⁷⁶

Atatürk 1 Kasım 1936 da yaptığı meclis konuşmasında Hatay konusunda şunları dile getirmişti." Atatürk 'ün millete hitabı; Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun –Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katıyetle durmaya mecburuz". Ulu önder çok büyük bir nutuk ile büyük millet meclisini açtılar.²⁷⁷

Hatay meselesi dış basında da ilgi görmeye başlamıştı. Belgrad'ta çıkan Vreme Gazetesi mühim bir makale neşretmişti. İçeriğinde bölgenin nüfus sayısı ve oranı ile

²⁷⁵ Yunus Nadi, "Sancak er geç bir Türk idareciye mazhar olacaktır" **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1936, s.1,3

²⁷⁶ Yunus Nadi,"Hatay sancağının durumu" **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1936, s.1

²⁷⁷ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1936, s.1

beraber Fransa'nın 1921'de yapılan antlaşmaya dayanarak bölgenin istiklalini sağlaması gerektiği ve Türkiye cumhuriyeti devletinin de bunu beklediği neşredilmişti.²⁷⁸

Bir Halep gazetesi ise;

"Biz hudut düzeltilmesi değil hak istiyoruz." Suriye'nin bu limana niçin ihtiyaç duyduğu ve Türkiye'ye hep dost oldukları vurgulanarak Avrupalının buraya muhtariyet vermesinin iki ülke içinde kötü olduğu belirtilmişti.²⁷⁹

Hatay meselesin de ki karışıklığın devam etmesi üzerine Cumhuriyet Gazetesi'nde *"Fransa büyük elçisi Paris'e geri mi çağrılıyor"* şeklinde haberler çıkmaya başlamıştı. Bununla beraber kapatılan Türk Kız Lisesi yeniden açılmıştı ve Hatay'dan sürülen Türkler şehre geri gelmişlerdi.²⁸⁰

²⁷⁸ Cumhuriyet, 29 Kasım 1936, s.4

²⁷⁹ Cumhuriyet, 29 Kasım 1936, s.4

²⁸⁰ Cumhuriyet, 24 Kasım 1936, s.4

SONUÇ

1936 yılı Türkiye için daha önce yapılan ekonomik, siyasal diplomatik, kültürel planlamaların karşılığının alındığı yıllardan biri olmuştu. Cumhuriyet tarihi boyunca amaçlanan bazı hedeflere 1936 yılında varılmıştı. Dış politikaya yönelik Boğazlar Meselesi 1936'da Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda çözülmüştü. 22 Haziranda Montreux Konferansı'nın açılışında, delegasyon başkanlarının konuşmalarında, Türkiye'nin bu sorunu görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturmak kararı özellikle övülmüştü. Denebilir ki, Atatürk Türkiye'si uluslararası alanda saygınlığın en yüksek noktasında idi. Böyle bir atmosfer içinde hazırlanan Montreux Sözleşmesi'yle, hem Boğazların yeniden silahlandırılması, hem de Boğazlardan Türkiye için en elverişli geçiş rejimi sağlanmıştı.

Dış politikada önemli bir meselede Hatay'dı. Hatay meselesinde notalar bildirilmiş ve sorunun taraflarından Fransa, Suriye ve Türkiye arasında sorun ciddi nitelikte tartışılmakta idi . 1936 yılında önemli devlet adamlarının Türkiye ziyareti aynı zamanda Türkiye için uluslararası anlamı müttefikler bulmak için önem taşımaktaydı. Atatürk'ün "*yurtta sulh cihanda sulh*" felsefesi doğrultusunda hareket edilmiş hem Türkiye'nin ulusal bağımsızlığı ve güvenliği sağlanmış hem de bölgesel ve genel barışa önemli katkı sunulmuştu. Bu sebeple Montreux boğazlar sözleşmesi Türkiye'ye eski düzenlemeler ile kıyaslanamayacak düzeyde kazanımlar sağlamıştır. Her şeyden önce Türkiye kendi güvenliği için bölgeyi silahlandırma hakkına sahip olmuştur. Bu sayede uluslararası güç dengelerinde Türkiye, ikinci dünya savaşı öncesinde bölgede daha fazla önemsenir bir hale gelmiştir. Türkiye bu önemini daha sonraki diplomatik manevralarında kazanıma dönüştürmeyi bilmiştir. Ticaret gemilerinde mutlak geçiş serbestisi verse de, bölgenin egemen gücü olarak Türkiye deniz yollarından geçişin güvenli olması konusunda elbette bazı haklara sahiptir ve bu haklar aslında pratikte Türkiye'ye geçişleri çok daha güçlü bir şekilde düzenleme imkânını da vermektedir. Bu uygulama Türkiye'nin Lozan'da kazandığı bağımsızlığın bütünleyen bir ilkesi durumu sayılmaktadır.

Atatürk, Millî Eğitime büyük önem vermişti. Kurulan genç Cumhuriyet ve bu Cumhuriyetin dayandığı temel ilkeler, Türk inkılâbı, ancak yetişecek güçlü; aydın kafalı, sağlam karakterli yeni kuşaklarla ayakta durabilirdi. Türk inkılâbını ve Cumhuriyeti koruyacak kuşakları yetiştirmenin yolu eğitimdi. Atatürk'e göre, kaynaşmış bir millet haline gelmenin, çağdaşlaşmanın, kalkınmanın, hür ve demokratik bir toplum olabilmenin en etkili aracı eğitimdi.

Çağdaş, modern, Batılı bir toplumun gerçekleştirilmesinde en önemli öğelerden birisi de eğitimidir. Yani eğitim, Atatürk'ün amaçladığı topluma ulaşılması açısından yardımcı olan bir temel toplumsal kurumdu. Böylece toplumda eğitim kurumunun değiştirilmesi ile çağdaşlaşma daha etkin biçimde gerçekleşebilir, kökleşebilir, yerleşebilirdi. Bu nedenle de geleneksel eğitim kurumlarının Batı eğitim kurumları doğrultusunda ve paralelinde değiştirilmesi gerekmekte idi. Atatürk, eğitim olgusunu hem çağdaşlaşmanın bir aracı, hem de, çağdaşlaşmanın gerekli bir koşulu olarak ele almış ve ona gereken önemi vermiştir. Yaratılacak yeni düzenin, yeni tip insan gerektirdiğini çok iyi kavrayan Atatürk, bu yeni insanın ancak eğitim yoluyla yetiştirileceği gerçeğini bildiği için eğitimi önemle ele almıştı. 1936 yılı özellikle eğitimin yeni kurumlarla desteklenmesi ve halk evleriyle asıl eğitimin hangi alanda verilmek istendiği belli olmuştu. 1936 da 33 adet halk evi açılmıştı. Bu halk evlerinde yeni cumhuriyetin ideolojisi yoğun bir şekilde ulusa anlatılmaya çalışılıyordu. Yani halkevlerine özellikle yeni cumhuriyetin ideolojisini yayma görevi verilmişti. Bu görev de 1936 yılında başarılı bir şekilde uygulanmıştı.

Eğitim alanında Atatürk 'ün bu hedeflerine ulaşılması amacıyla 1936 yılında da önemli başka eğitim kurumları açılmıştı. Özellikle Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi önemli bir eğitim kurumu olarak açılmıştı. Mustafa Kemal Atatürk, Fakültenin kurulmasını önerirken, çağdaş Türkiye'nin yapacağı atılımla hem ulusal bilincin gelişmesi, hem de özgür düşünceli bireylerin yetişebilmesi için, Türk dilinin, Türk tarihinin ve Türk kültürünün derinliğine araştırılmasının en başta gelen koşul olduğuna inanıyordu. Bu koşulları gerçekliğe kavuşturacak güç olarak bu fakülteye önemli görevler yüklenmişti. Yine bu eğitim faaliyetlerindeki önemli çalışmanın sonucu olarak başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin muhtelif yerlerinde ilkokullar orta okullar ve liseler açılmıştı.

Atatürk'ün insan ve toplum anlayışı O'nun yeni Türkiye'yi kurarken tüm uygulamalarına yansımıştır. Atatürk için gerekli gerçek potansiyel, insan potansiyelidir. Bu nedenle insana önem vermiş ve kalkınmanın temeline insanı ve sosyal yapının temel taşları olan insan ilişkilerini yerleştirmiştir. Atatürk'ün zihnindeki insan modeli batıyı örnek almış çağdaş düşünceyi savunan ve bu anlayışı toplum da yerleştirmek amacıyla halkevlerine önemli bir görev yüklemiştir. Halk evleri toplumun bu yeni ideolojiyi kavrayabilmesi için sürekli halkın her kesiminden yoğun katılımlı konferanslar yapmakta idi. Bu faaliyetler 1936 yılında Atatürk döneminin halk eğitimine dair önemli çalışmalarıdır. Atatürk, toplumun yapısı, düşüncüsü, hukuk düzeni

değişmedikçe uygarlık yoluna adım atılamayacağı kanısındadır. Atatürk, toplum yapısını çok iyi incelemiş, insan ve toplumla ilgili bütün düşünce ve uygulamalarında rasyonelliği temel hareket noktası ve zorunlu şart olarak almıştır. Toplumsal olayları bir matematikçi gibi sistematik olarak incelemiştir ve bütün uygulamalarında objektif hareket etmiştir. Bu incelemeler özellikle yerinde görmek amacıyla bir çok kez yurtiçi gezilerine çıkmıştır. Atatürk bu kültür ve toplum tasarımı da kendisi millet için bir model olmaya çalışmıştır. Yaşam şekli, hayat tarzı, toplum için öngördüğü sosyal ve kültürel hayat için önemli bir örnektir. Özellikle katıldığı etkinliklerde ilerisi için tasarladığı sosyal kültürel ve ideolojik hayata uygun hareket etmeye gayret etmekteydi. Bu amaçla Atatürk'ün incelediğimiz bir yıllık zaman diliminde topluma örnek bir hayat yaşamasının yanında sürekli toplumla iç içe olması da son derece önemlidir. Atatürk, halkın sosyal, siyasal açıdan hızla gelişmesi için uğraşmış ve bunda da başarı sağlamıştır. Bu organizasyonun her aşamasını halkın katılımı ile gerçekleştirmişti. Günümüzde sosyal gelişme için zorunlu iki öge olan bilim ve teknolojinin gerekliliğini Atatürk, yaşamı sırasında fark etmiş ve bunların gelişmesi için çalışmıştır. Bunlara verdiği önemi de sürekli hayatında bu kurumlara verdiği önemle belirtmeye çalışmıştır.

1936 yılının Ekim ayında İngiltere Kralı 8. Edward ile Madam Simpson, Türkiye'de Atatürk'ün misafiri olarak bulunuyorlardı. Aynı yıl Yugoslavya Başbakanı, Alman İktisad Bakanı, Afgan Hariciye Bakanı, gelmesi hem Ortadoğu ülkelerini hem de batı ülkeleriyle sıkı ilişkiler içerisinde olduğunun somut kanıtıdır. Bu ziyaretçilerin Türkiye'de iken ya da Türkiye'den ayrılmaları sonrasında Türk İnkılabına ve Mustafa Kemal'e dair övücü sözleri aslında Türk İnkılabının geldiği noktayı ve özellikle Afganistan gibi ülkelere nasıl bir rol modeli olduğunu da göstermektedir. Atatürk, dünya barışı için sorumluluklar alınması ve barışa katkı sağlamak için zaman zaman önemli misafirler ağırlamıştı Türkiye'de. Bu amaçla Türkiye önüne çıkan hiçbir fırsatı kaçırmamıştı. İlişki kuarbileceği tüm devletlere yakınlık göstermiş ve dostane ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Uluslar arası kurumlar aracılığıyla sorun olan konuların görüşülmesi ve çözüme dair uluslar arası kurulların etkinliği önemsenmişti. Türkiye lehine kararlar çıkarttırmak için yoğun ve barışçıl çabalar gösterilmişti. Hatay meselesinde, Montreux Boğazlar Sözleşmesinde uluslar arası kurulların kararı önemsenmişti. Türkiye burada etkili dış politika örneği sergilemişti. Bu etkinliğini dünya barışını koruma anlamında da göstermekteydi. Atatürk'ün dış politikada ön yargıları yoktu. O, değişen uluslararası durum içinde, barışçı Türkiye'nin çıkarları ne ise onu yapmıştı. Nitekim, Sovyetler Birliği ile dayanışma içinde kalmış; 1936'dan sonra İngiltere ile yakınlaşma sağlayıp Türk dış politikasında Sovyet etkisini dengelemiş; 2. Dünya Savaşı yaklaşırken saldırgan niyetleri belli olan devletlere karşı batılılarla

ittifak hazırlığına girişilmesini onaylamıştı. Atatürk'ün dünya barışına bu kadar önem vermesi ve etkili olması Batıda, Atatürk'ün ülkesini kurtardıktan sonra, Türk ulusunu köklü reformlarla çağdaş uygarlık yoluna koyması şeklinde , Avrupa basınında yer edinmişti. Gazete haber ve makaleleri Mustafa Kemal ve Türkiye'yi izlemişti. Atatürk dünya basında yaptıklarıyla sık sık anlatılmaktaydı.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Ulus Gazetesi

KİTAPLAR

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C.1. TTK yayınları, Ankara, 1986

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt.1, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945,

Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası Yayınları, İstanbul, 2008,

Atatürk'ün 1936 yasama yılı meclis konuşması, Millet Meclisi Tutanak Dergisi D. V, C. 13,

Türk - İngiliz siyasal ilişkileri (1929-1936), yeniden A-RMH yay., s.216,217 Antalya, 2007.

UÇAROL Rıfat, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitapevi, İstanbul 1995.

TİKVEŞ Özkan , **Türk Devrim Tarihi** Dersleri , İzmir 1978

ORAN Baskın, **Türk Dış Politikası**, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul,2006

SÖKMEN Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK yayınları, Ankara 1978

SEVÜK İsmail Habib, **Yurttan Yazılar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1987

ÖZEL Sabahattin – Gencer Ali ihsan , **Türk İnkılap Tarihi**, Der yayınları, 2005

Önder Mehmet , **Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri**, İş Bankası yay, Ankara , 1975

YAVUZ Ünsal , **Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete**, Ankara: TTKY, 1990

İNAN Afet , **İzmir İktisat Kongresi**, Ankara, TTKY,1989

İNAN Afet , ; **Atatürk hakkında hatıralar ve belgeler**, TTK yayınları, Ankara 1959

GENTİZON Paul, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, çev. Fethi Ülkü, Ankara 1983

TÜRKDOĞAN Berna, **Atatürk dönemi Türk Dış Politikası: Makaleler**, , Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000

KOCATÜRK Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi**, TTK yay. Ankara 2000

MAKALELER

İNAN Abdulkadir, *İnkılap hareketleri*, ; **Türk Kültürü Dergisi**, sayı:25, 1964.

TÜNAY Muharrem, *“Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası”*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı .4, Cilt. II, Kasım 1985.

YILDIRIM İsmail, *“Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış”*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, sayı 35, cilt: XII, Temmuz 1996.

VURAL, Yaşar, **Atatürk Dönemi Maliye Politikaları**, **Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı20, Nisan 2008